

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Криворізький державний педагогічний університет

Психолого-педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

**СУЧАСНА ОСВІТА В РЕАЛІЯХ ТА
ПЕРСПЕКТИВАХ:
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Збірник наукових і науково-методичних праць
за результатами науково-практичної конференції

Випуск 6

Кривий Ріг - 2024

Друкується за рішенням кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету (протокол № 13 від 24.05.2024 року)

Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально-педагогічний аспект: збірник наукових і науково-методичних праць [електронний збірник] / редкол. І. Шимко, Т. Василюк, І. Лисоконь, І. Размолодчикова; упор. І. Лисоконь. Вип. 6. Кривий Ріг: КДПУ, 2024. 152 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

1. Шимко І. М. кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету (головний редактор)

2. Василюк Т. Г. кандидат педагогічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету (відповідальний редактор)

3. Лисоконь І. О., доктор філософії (PhD) з освітніх, педагогічних наук, асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету (технічний редактор, упорядник)

4. Размолодчикова І. В., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету (відповідальний редактор)

© Авторський колектив, 2024

© КДПУ, 2024

© Упорядник: Лисоконь І., 2024

І. Є. Анісімова,
здобувачка вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

І. М. Шимко,
к.п.н., доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

ПРОФІЛАКТИКА І КОРЕКЦІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ЗА ДОПОМОГОЮ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Девіантна поведінка підлітків є актуальною соціально-педагогічною проблемою сучасного суспільства. Вона характеризується відхиленнями від загальноприйнятих соціальних норм і може призводити до негативних наслідків як для самого підлітка, так і для його оточення [3, с. 85].

Підлітковий вік - це період інтенсивного формування особистості, коли закладаються основи світогляду, ціннісних орієнтацій, моделей поведінки. Водночас, це вік підвищеної вразливості, емоційної нестабільності, конфліктності у стосунках з дорослими. Саме в цей період зростає ризик виникнення девіантної поведінки під впливом несприятливих факторів.

Проблема девіантної поведінки підлітків потребує комплексного вирішення із залученням зусиль різних соціальних інститутів - сім'ї, освітніх закладів, громадських організацій, соціальних служб. Ключову роль у цьому процесі відіграє соціально-педагогічна діяльність, спрямована на профілактику та корекцію девіантної поведінки за допомогою спеціальних технологій.

Отже, профілактика і корекція девіантної поведінки підлітків за допомогою соціально-педагогічних технологій є актуальним напрямком діяльності фахівців соціальної сфери.

Значний внесок у дослідження проблеми девіантної поведінки підлітків та розробку соціально-педагогічних технологій її профілактики і корекції зробили українські та зарубіжні науковці: О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, Л. Міщик, В. Оржеховська, М. Галагузова, Ю. Клейберг, Г. Сідоров та інші.

Девіантна поведінка підлітків проявляється у вигляді систематичних вчинків, що суперечать соціальним нормам, правилам поведінки, цінностям. Вона може виражатися у формі агресивності, конфліктності, асоціальних дій, адикцій тощо [4, с. 44].

До основних причин формування девіантної поведінки відносять несприятливі умови виховання в сім'ї, негативний вплив оточення, особистісні характеристики підлітка (акцентуації характеру, емоційна нестабільність, імпульсивність), кризи підліткового віку [1]. Також чинниками ризику можуть бути соціально-економічні проблеми, недоліки шкільного виховання, доступність психоактивних речовин.

Профілактика девіантної поведінки підлітків передбачає використання соціально-педагогічних технологій, спрямованих на попередження та нейтралізацію факторів ризику. Серед них:

1. Інформаційно-просвітницька робота з підлітками та їх батьками щодо причин і наслідків девіантної поведінки, формування здорового способу життя, правової культури.

2. Організація змістовного дозвілля, залучення до просоціальної діяльності (творчі гуртки, спортивні секції, волонтерство).

3. Розвиток життєвих навичок і компетентностей (комунікативних, емоційно-вольових, вирішення конфліктів, критичного мислення, прийняття рішень).

4. Активні та інтерактивні форми роботи (тренінги, ділові ігри, диспути, проекти).

5. Педагогічна підтримка і психологічний супровід підлітків групи ризику.

6. Робота з найближчим оточенням, залучення до профілактики девіантної поведінки підлітків їхніх батьків, вчителів [5, с. 85].

Корекція девіантної поведінки підлітків спрямована на виправлення вже наявних поведінкових відхилень і включає:

1. Діагностику особливостей особистості підлітка, причин і проявів девіантної поведінки.

2. Індивідуальне консультування і психотерапевтичну роботу з підлітком для корекції емоційних, мотиваційних, поведінкових та інших проблем.

3. Сімейне консультування для гармонізації дитячо-батьківських стосунків, підвищення виховного потенціалу родини.

4. Соціально-психологічні тренінги для розвитку комунікативних навичок, емоційного інтелекту, саморегуляції поведінки.

5. Організацію психологічної підтримки і соціального супроводу підлітка для допомоги в подоланні труднощів соціалізації.

6. Впровадження відновних практик (медіації, кіл примирення) для конструктивного вирішення конфліктів [2, с. 109].

Для ефективної профілактики і корекції девіантної поведінки підлітків необхідно впроваджувати комплексні соціально-педагогічні програми. Вони мають включати діагностичний, просвітницький, розвивальний, корекційний, оцінювальний компоненти. Програма повинна реалізовуватися поетапно, бути практично орієнтованою, враховувати індивідуальні та вікові особливості підлітків [6].

Серед ефективних соціально-педагогічних технологій профілактики і корекції девіантної поведінки підлітків можна виокремити:

1. Бесіди та корекційні бесіди з підлітками та їх батьками для встановлення контакту, дослідження причин девіантної поведінки, корекції негативного впливу оточення.

2. Інтерв'ю, експертне оцінювання, методи психодіагностики, спостереження для вивчення особистісних рис дитини, причин девіантної поведінки.

3. Консультування, психотерапія (арт-терапія, когнітивно-поведінкова терапія), психологічні тренінги для корекції особистісних рис, набуття навичок просоціальної поведінки.

4. Індивідуальні навчальні програми, шефство для організації індивідуального педагогічного підходу.

5. Організація громадських робіт, науково-творчих гуртків, спортивних секцій, конкурсів для створення умов самореалізації підлітків у просоціальній діяльності.

Провівши аналіз теоретичних аспектів проблеми девіантної поведінки підлітків та розглянувши соціально-педагогічні технології її профілактики і корекції, можемо надати ряд практичних рекомендацій для фахівців соціальної сфери, які працюють з цією категорією дітей:

1. Проводити комплексну діагностику особистості, соціальної ситуації підлітка для визначення чинників ризику девіантної поведінки.

2. Застосовувати індивідуальний підхід з урахуванням вікових та особистісних характеристик підлітка.

3. Налагоджувати партнерську взаємодію, довірливі стосунки з підлітками, уникати авторитарного стилю спілкування.

4. Використовувати інноваційні, інтерактивні технології роботи (тренінги, ігри, арт-терапію тощо).

5. Залучати батьків, вчителів, значущих дорослих до профілактичної та корекційної роботи з підлітками.

6. Підвищувати власний рівень професійної компетентності, опановувати нові методи і технології роботи з девіантними підлітками.

Отже, девіантна поведінка є складною соціально-педагогічною проблемою, що вимагає комплексного вирішення. Профілактика і корекція девіацій у підлітків має здійснюватися із застосуванням ефективних соціально-педагогічних технологій, об'єднанням зусиль різних фахівців та найближчого оточення

дитини. Лише системний, особистісно орієнтований підхід дозволить попередити формування стійких поведінкових відхилень і сприятиме гармонійній соціалізації підлітків.

Література

1. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах. Ч. II. Практична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. Київ. 2016. 193 с.

2. Калашнікова Л.В. Соціально-психологічні аспекти роботи з підлітками, схильними до девіацій. Київ: Каравела. 2012. 368 с.

3. Павалакі О.М. Девіантна поведінка як соціально-педагогічний феномен: сутність, види та форми. Соціально-правовий захист різних категорій населення: європейський вимір. Збірник наукових праць. 2020. Ізмаїл: РВВ ІДГУ. С. 84-89.

4. Самойлов А.М. Класифікація типів девіантної поведінки. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Зб. наук. пр. Вип. 36 / Редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер». 2013. С. 43-48.

5. Сушик Н.С. Соціальна профілактика девіантної поведінки підлітків. Нова педагогічна думка. 2018. № 1 (93). С. 83-86

6. Холковська І.Л. Методика виховної роботи. 2-е вид., випр. і доп. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД». 2016. 192 с.

Н. С. Бабова,
соціальний педагог КЗО «Криворізький ліцей «КОЛІЯ»
Дніпропетровської обласної ради, м. Кривий Ріг

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ»

Соціально-економічна криза, окрім зубожіння людей, несе в собі більш серйозну загрозу – насилля над дітьми. Стан, який переживають скривджені діти, стосується кожного громадянина суспільства. Слід зазначити, що згідно з дослідженнями проведеними в Україні, можна зробити висновок, що більшість дітей із бідних сімей страждають від асоціального ставлення з боку батьків та інституцій, які теоретично були створені саме для того, щоб допомагати та всебічно підтримувати таких дітей. Реальність така, що вірогідність скривдження дітей є в усіх соціальних верствах та в усіх сім'ях на різних етапах розвитку.

Проблема насилля над дітьми досліджується багатьма вченими, зокрема: теоретичні засади проблеми насильства розглядають І. Зверева, Н. Максимова, К. Мілютіна; природу та наслідки сімейного насильства розкривають Т. Сафонова та Е. Цимбал. Правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти попередження насильства в сім'ї представлені в роботах В. Бондаровської, Г. Лактіонової, Ю. Онишко, Г. Хримова та ін. Розробляють методичні рекомендації та корекційні програми для працівників соціальної сфери, використовуючи вітчизняний і світовий досвід, С. Буров, І. Дубиніна, В. Міленко, С. Мосієнко, Л. Сміслова, М. Ясиновська та ін.

Дитина, яка постраждала від насильства (далі – постраждала дитина), – особа, яка не досягла 18 років та зазнала насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства [1].

Н. Максимова виокремлює чотири основні форми жорстокого поводження з дітьми:

1) фізичне насильство – дії або відсутність дій з боку батьків чи інших дорослих, у результаті яких фізичний або розумовий стан дитини порушується, або знаходиться під загрозою пошкодження. Сюди відносять тілесні покарання, удари долонею, стусани, опіки, задушення, грубі хапання, штовхання, плювки, застосування палиці, ремня, ножа тощо. Фізичне насильство також включає в себе залучення дитини до вживання наркотиків, алкоголю тощо;

2) сексуальне насильство або розбещення – використання дитини дорослими або іншою дитиною для задоволення сексуальних потреб чи отримання вигоди;

3) психологічне насильство – вплив одного з членів сім'ї на психіку дитини шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, чим навмисно спричиняється емоційна невпевненість дитини, нездатність захистити себе; завдання шкоди її психічному здоров'ю;

4) зневага до інтересів та потреб дитини – відсутність належного забезпечення основних потреб дитини в їжі, одязі, житлі, вихованні, освіті, медичній допомозі з боку батьків, опікунів або інших осіб через об'єктивні або суб'єктивні причини. Типовим прикладом зневажливого ставлення до дітей є залишення їх без нагляду, що часом призводить до різних нещасних випадків, отруєння та інших небезпечних для життя дитини наслідків.

Слід наголосити на тому, що зазвичай дитина-жертва страждає одночасно від декількох видів насильства. Так, інцест (сексуальне насильство) неминуче супроводжується руйнуванням сімейних стосунків та довіри в сім'ї, маніпулятивними стосунками, а часто й залякуванням із боку кривдника, що кваліфікується як психологічне насильство. Складовою частиною практично всіх видів насильства є фізичне (побиття) та психологічне (загрози вбити або покалічити).

Насильство щодо дітей можна класифікувати і за такими ознаками:

- стратегія кривдника (явне або приховане);
- час (тепер чи в минулому);

- тривалість (одноразове, систематичне, таке, що триває роками);
- місце й оточення (вдома – від батьків; у школі – від педагогів чи інших дітей; на вулиці – від дітей чи незнайомих дорослих).

Будь-який вид жорстокого поводження щодо дітей веде до найрізноманітніших наслідків, проте об'єднує їх одне – завдання шкоди здоров'ю чи небезпека для життя дитини.

В українському законодавстві проблема жорстокого поводження з дітьми знаходить відображення в розділі 2 Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини й громадянина в Україні», у Кодексі про шлюб та сім'ю, зокрема стаття «Права й обов'язки батьків у вихованні дітей». Кримінальний кодекс містить вичерпний перелік складів злочинів, які зазіхають на життя, здоров'я й недоторканність будь-якого члена суспільства, незалежно від його статі, національності, соціальної належності тощо, переслідуючи різні форми фізичного й психологічного насильства.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» №2229-VIII від 07.12.2017 р. (зі змінами від 01.01.2020 р.) є на сьогодні визначальним документом у боротьбі з кривдниками. Нарешті на державному рівні вчинення насилля, зокрема домашнього, стало каратися жорсткими заходами: від виправних робіт і приписів до позбавлення волі осіб, які вчинили насилля.

Алгоритми дій щодо реагування на насильство, жорстоке поводження з дитиною, зазначені у таких документах (залежно від випадку):

- Постанова Кабінету Міністрів України №658 від 22 серпня 2018 року «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»;
- Постанова Кабінету Міністрів України №800 від 03 жовтня 2018 року «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю»;

- Постанова Кабінету Міністрів України №866 від 24 вересня 2008 року «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини»;
- Постанова Кабінету Міністрів України №895 від 21 листопада 2013 року «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах»;
- Постанова Кабінету Міністрів України №896 від 21 листопада 2013 року «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)».

Важливими кроками України в напрямку забезпечення прав дітей стали Закони України «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про молодіжні та дитячі громадські організації» та інші, що спрямовані на вирішення проблеми захисту дітей. Варто згадати Концепцію державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 р. №728-р. Ця програма покликана забезпечувати якомога більшу кількість осіб інформацією щодо різних видів насильства, можливостей профілактики такого негативного явища, етапів виходу із складних ситуацій із залученням спеціалістів. І найголовнішим, на нашу думку, є той факт, що проблема насильства більше не замовчується. Зламався багатовіковий стереотип, що жертва насилля сама винна в тому, що з нею сталося.

В Україні з дітьми, які потерпіли від жорстокого поводження та насильства, працюють центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, які створюють притулки для жінок з дітьми, які постраждали від насильства.

Отже, держава наразі цілком визнає існування проблеми насилля, зокрема над дітьми, і посилює кримінальну відповідальність за такі злочини. До того ж, впровадження різних соціальних програм, спрямованих на запобігання негативних

явищ (насильство за ознакою статі, насилля над дітьми, трудове рабство, торгівля людьми тощо) посилює роботу відповідних органів з протидії таким проявам.

Відповідно до статті 126-1 Кримінального Кодексу України домашнє насильство – умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років (Кодекс доповнено статтею 126-1 згідно із Законом № 2227-VIII від 06.12.2017).

Отже, нормативно-правове забезпечення проблеми насильства, зокрема над дітьми, на сьогодні в Україні змінюється. А це означає, що держава нарешті звернула увагу на існуючу багато років проблему та визнала її серйозність. Основний закон України – Конституція – декларує нашу державу соціальною, а,

отже, визнає рівність усіх громадян у їхніх правах. Діти – майбутнє будь-якої держави, її потенціал, тому пріоритетним завданням дорослих має бути збереження життя і здоров'я, фізичний, розумовий, моральний та творчий розвиток особистості дитини.

Література

1. Психосоціальна допомога в роботі з кризовою особистістю : навчальний посібник / наук. ред. та керівник проблем. групи Л.М. Вольнова. Київ, 2012. 275 с.
2. Попередження домашнього насильства. Навчальний посібник для консультантів «Гарячих ліній»/ упорядники: Краснова О.В., Калашник О.А. Київ, 2016. 90 с.

І. М. Бережанський,
здобувач вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

І. В. Размолодчикова,
к. п. н., доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ У РОБОТІ ФАХІВЦЯ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

Сьогодні соціально-педагогічної науки характеризується стрімким розвитком сфери соціальних технологій. Цей період можна сміливо визначити як технологічну революцію, яка покликана впроваджувати у соціально-педагогічну діяльність низку важливих технологічних факторів, таких як:

- стрімке оновлення сфери суспільного життя;
- динаміка соціальних змін;
- глобальна демократизація усіх суспільних систем;
- процес переходу цивілізованих суспільств до інформаційної сфери існування;
- визначення соціального простору як основного об'єкта технологізації.

Корифеї у сфері соціальної педагогіки О. Безпалько, Р. Вайнола, А. Капська зазначають, що «...формування соціальної політики в Україні можливе лише на основі технологізації соціальних процесів...».

Технологія (грец. *Techne* – мистецтво, майстерність, уміння) – сукупність прийомів і способів одержання, обробки чи переробки; опис виробничих процесів, інструкцій з виконання, технологічні правила,

вимоги, карти, графіки. Усі відомі на сьогодні технології розділяють на дві групи: *промислові та соціальні*. До промислових належать технології переробки природної сировини (нафти, руди, деревини тощо) чи отриманих з неї напівфабрикатів (готових металів, прокату, окремих деталей і вузлів виробів тощо). Соціальною визначають технологію, у якій вихідний і кінцевий результат – людина, а основні параметри вимірювання – її якості та властивості [1, с. 294].

Сучасний соціальний педагог, який володіє технологіями, формує культуру здоров'я здобувачів освіти, реалізуючи при цьому власний творчий компонент культури здоров'я. Педагогічна творчість є результатом педагогічної культури.

Сучасність характеризується введенням у науковий обіг багатьох понять. Протягом двох останніх десятиліть у вітчизняній та зарубіжній літературі активно використовується дефініція «культура здоров'я».

У Ю. Косенко знаходимо: 1) «Культура – соціально наслідуване явище, яке визначає спосіб життя суспільства, що базується на певних ідеалах і цінностях».

Дослідження сутності дефініції «культура здоров'я» різними фахівцями, доводить відсутність єдиного погляду на означений термін. У педагогів і психологів немає чіткого єдиного визначення терміну «культура здоров'я», що свідчить про недостатність теоретичної і експериментальної розробки даної проблеми.

У філософських дослідженнях простежуємо витoki культури здоров'я, які витікають із загальної культури людства, і визначають культуру здоров'я як її складову.

Культура здоров'я включає ведення здорового способу життя, який в свою чергу, складається з трьох основних пов'язаних між собою елементів:

- 1) культура харчування;
- 2) культура руху;

3) культура емоцій.

Нам імпонує думка О. Семенової, яка «культуру здоров'я визначає як систему штучно створених засобів для регуляції психофізичних сил людини. І наполягає, що рівень культури здоров'я проявляється у здатності людини управляти своїми життєвими силами, забезпечувати їх самовідновлення».

Українські науковці здебільшого використовують чотириох компонентну складову здоров'я:

- фізичне здоров'я;
- психічне здоров'я;
- соціальне здоров'я;
- духовне здоров'я.

Виокремлюють такі типи здоров'язберігаючих технологій:

- здоров'язберігаючі технології, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці, та ті, що вирішують завдання раціональної організації виховного процесу (з урахуванням вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм), відповідність навчального та фізичного навантажень можливостям дитини;

- оздоровчі технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я здобувачів освіти, підвищення потенціалу (ресурсів) здоров'я: фізична підготовка, фізіотерапія, ароматерапія, загартування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музична терапія;

- технології навчання здоров'ю – гігієнічне навчання, формування життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів тощо), профілактика травматизму та зловживання психоактивними речовинами, статеве виховання;

- виховання культури здоров'я – виховання особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посиленню мотивації ведення здорового способу життя, підвищенню відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини.

Науковці стверджують, що геометрію здоров'я можна розглядати у вигляді піраміди, в основі якої лежить квадрат.

Сторони квадрата рівні між собою, вони символізують чотири складові здоров'я – фізичну, психічну, соціальну та духовну. Вершина піраміди – символ гармонії, яка є найвищим прагненням людського буття.

Усе своє життя людина перебуває в оточенні інших людей, певних соціальних груп. Саме в цих групах відбувається соціалізація особистості, вибір не тих соціальних ролей, які вона може успішно і з задоволенням виконувати впродовж свого життя. В цих соціальних групах людина стає такою, якою хоче стати, поводитися з людьми так, як хоче, щоб поведилися з нею. Це – показник соціального здоров'я.

Психічна складова здоров'я дає дитині можливість оптимально пристосуватися до змін соціального середовища, пізнати себе, реалізувати власні потреби в процесі самоствердження.

Розумна думка, весела вдача, доброта, мудре слово, шире серце – це характеристики духовно здорової людини.

Духовна складова здоров'я виявляється в умінні бачити прекрасне у довкіллі і в собі, розумінні сутності навколишнього світу, власного місця в природі і в суспільстві.

Показниками *фізичного здоров'я* є нормальний ріст і розвиток організму, спроможність виконувати певну дію – рухатися, працювати.

Системні, систематичні і різнопланові оздоровчі заходи в закладі освіти здатні ефективно і позитивно впливати на формування культури здоров'я учнів.

Соціальний педагог повинен спрямовувати власну професійну діяльність на формування в учнів стійкої мотивації, яка передбачає:

- визначення цінності здоров'я;
- виховання почуття власної відповідальності за збереження і зміцнення здоров'я;
- систематичне поглиблення знань з даного питання;
- контроль та самоконтроль за саморозвитком;
- розвиток фізичної, психічної, духовної та соціальної складових власного здоров'я;

- застосування народних засобів для профілактики захворювань;
- дотримання режиму праці та відпочинку.

Соціальна складова здійснюється через:

- застосування засобів, що сприяють розвитку інтересу до навчального матеріалу;
- створенням умов, які допомагають у самоствердженні;
- стимулюванні аргументації відповідей;
- заохочуванні ініціативи здобувачів у формуванні культури здоров'я;
- розвитку інтуїції, творчої уяви та уваги;
- дотримання правил спілкування в групі та громадських місцях;
- вміння уникати або запобігати конфліктним ситуаціям;
- виховання гуманного ставлення до людей з особливостями.

Реалізації психічної складової сприятиме:

- дотримання позитивного мислення;
- створення сприятливої психологічної атмосфери;
- сформоване вміння керувати своїми емоціями і

почуттями;

- уміння здійснювати самооцінку та самоконтроль.

Духовну складову реалізуємо через:

- доброзичливе ставлення до товаришів, учнів школи, дорослих;
- виховання відповідальності за власні дії та вчинки;
- уміння відстоювати позицію щодо формування культури здоров'я;
- навчитись бачити й сприймати прекрасне в житті, природі, мистецтві, літературі задля формування культури здоров'я;
- усвідомлення життєвих цінностей [11].

Висновок. Отже, здоров'язбережувальні технології у роботі соціального педагога належать до технологій, які здатні вирішувати питання формування здорового способу життя та культури здоров'я.

Бова Артем Олегович
здобувач вищої освіти кафедри
соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету

Шимко Ія Миколаївна,
к.п.н., доцент кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи КДПУ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ГРИ У КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Феномен гри завжди привертав увагу мислителів та педагогів як ефективний засіб навчання та виховання. На сучасному етапі розвитку суспільства та освіти, гра стає ключовим методом навчання та виховання, вимагаючи нового підходу та розуміння. Вплив гри на соціалізацію особистості дитини надає можливість навчання соціальним навичкам та спілкуванню з навколишнім середовищем. Таким чином, дана тема залишається актуальною в сучасному контексті.

Гра є не просто розвагою для дітей, а й відіграє важливу роль у їх навчанні, соціалізації та розвитку. Вона використовується як один із методів навчання, сприяючи активізації процесу, кращому засвоєнню знань та розвитку навичок.

Згідно дослідження важливо, щоб для дітей старшого дошкільного віку створювався спеціальний ігровий простір, де вони можуть активно отримувати знання, оволодівати нормами та правилами суспільства. Ігрові технології є ефективним інструментом для соціального виховання та соціалізації дітей, адже вони дають можливість їм відчувати себе частиною спільноти, вчитися взаємодії та співпраці.

Таким чином, гра є невід'ємною частиною життя дитини, яка сприяє її всебічному розвитку та підготовці до дорослого життя.

Підготовкою до дорослого життя та загального розвитку дитини займаються не тільки батьки, вихователі, вчителі, а й соціальні педагоги. Соціальні педагоги допомагають дітям та молоді соціалізуватися та інтегруватися в суспільний простір. Вони створюють сприятливе середовище, допомагають формувати якісні відносини та розвивають навички самостійності. Їх робота включає ресоціалізацію, профілактику негативних тенденцій та співпрацю з іншими фахівцями. Соціальний педагог відіграє ключову роль у житті молоді, сприяючи її повноцінному включенню в суспільство. Його присутність важлива для становлення здорового та гармонійного розвитку нового сучасного покоління.

У роботі соціального педагога гра стає незамінним інструментом для допомоги дітям з різними проблемами. Гра дозволяє їм досліджувати свої емоції, вирішувати конфлікти, долати труднощі та розвивати різні аспекти особистості, тощо.

Важливо розуміти, що гра не обмежується лише розвагами, а використовується у найрізноманітніших сферах, від виховання та освіти до психотерапії та корекційної роботи. І саме завдяки цій універсальності гра часто дає кращі результати, ніж інші форми діяльності.

Особливо важливим є використання ігрових технологій у психології та педагогіці. Завдяки їм можна формувати у дітей типові моделі соціально прийнятної поведінки, систему цінностей та ефективні стереотипи міжособистісної взаємодії. Ігри також розвивають творчість дитини, дозволяють їй розкритися та реалізувати свій потенціал.

Отже, гра є ключовим фактором у розвитку дитини та важливим інструментом у роботі соціального педагога. Вона використовується для допомоги дітям, які мають проблеми та для формування особистості, розвитку творчих здібностей.

Як ми всі знаємо, підлітковий вік – є головним етапом формування нашої особистості на майбутнє. Протиріччя між бажанням бути дорослим і неспроможністю це втілити може призводити до асоціалізації. Соціальна дезадаптація порушує процес пристосування до умов соціального середовища.

Виправити такий стан можливо, використавши гру, як інструмент корекційної роботи соціального педагога.

Гра відіграє ключову роль у корекційній роботі з асоціальною поведінкою підлітків з кількох причин. По-перше, гра є природнім інструментом для залучення та мотивації підлітків до процесу корекції, створюючи атмосферу зацікавленості та емоційної залученості. Також, згідно даної роботи гра допомагає підліткам краще зрозуміти та адаптуватися до стресових ситуацій, розвиваючи стратегії подолання труднощів та дозволяє їм виразити свої емоції та досліджувати їхні почуття в безпечному середовищі, сприяючи розвантаженню емоцій та зниженню рівня агресії.

Корекційна робота з асоціальною поведінкою підлітків – важливий напрямок соціально-педагогічної діяльності, оскільки підлітковий вік є періодом активного формування особистості, коли молоді люди схильні до впливу оточуючого середовища, що може призводити до необачуваних наслідків. Дослідження показало, що підготовка до ігор є важливим етапом корекційної роботи, оскільки вона включає аналіз проблем та індивідуальних особливостей підлітків, на основі чого обираються ігри, що відповідають потребам та можливостям групи.

Згідно дослідження, важливими факторами є роль фасилітатора в ігрових процесах, роль сприятливої атмосфери та підсумковий аналіз і відбір результатів, який є необхідним етапом корекційної роботи, оскільки соціальний педагог оцінює ефективність ігор та їх вплив на учасників, на основі чого розробляються подальші стратегії корекційної роботи.

Висновок: ігрові методи в корекційній роботі з дітьми є ефективними. Використання ігор сприяє формуванню саморегуляції поведінки та соціальному розвитку. Технологія проведення гри включає аналіз асоціальних проявів, вибір ігор, створення сприятливої атмосфери співпраці, фасилітацію ігрових процесів та підсумковий аналіз.

Література

1. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї. К.: МАУП, 2001. 96 с.

2. Гладченко І.В. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах»(програма з ігрової діяльності, методичні рекомендації, дидактичні матеріали). К.:2012. С.141
3. Городяненко В.Г. Соціологія. К.: Знання, 2005. 560 с.

Л. С. Васюк,
соціальний педагог Криворізького
державного педагогічного університету

І. В. Размолодчикова,
к. п. н., доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ У СФЕРІ ОСВІТИ

Інклюзивна освіта має низку переваг для всіх учасників освітнього процесу – дітей, батьків, педагогів і суспільства в цілому.

Інклюзивна освіта – це постійний процес визначення і подолання перешкод для максимально значущої участі всіх в освітньому процесі. Наприклад, коли ми акцентуємо увагу на медичній моделі розуміння потреб, то вирішуємо проблеми зі здоров'ям клієнтів. Коли ми акцентуємо увагу на соціальній моделі, то ми будемо фокусуватися на сприйнятті дитини в соціумі.

Реалізація нової освітньої парадигми в Україні у вигляді нових державних освітніх стандартів викликає потребу в оновленні змісту навчання й виховання здобувачів освіти. Особливого значення в цьому аспекті набуває формування ключових компетентностей, зокрема соціальної компетентності.

Соціальна компетентність є вкрай важливою складовою у життєвій компетентності, адже вона характеризує спроможність налагоджувати ефективну та продуктивну взаємодію з соціумом. Навчає знаходити консенсус, працюючи в команді. Налагоджувати комунікацію і вирішувати проблеми. Приймати рішення і запобігати конфліктним ситуаціям, а в разі їх виникнення – сприяти ефективному вирішенню проблеми.

Коли ж мова йде про здобувачів освіти, які мають особливі освітні потреби, – то цей аспект потребує особливої уваги, дослідження та підтримки. Адже, одним з основних пріоритетів

розвитку сучасної освіти є забезпечення рівних прав на освіту для всіх дітей, у тому числі для дітей з особливими освітніми потребами, дітей з інвалідністю, дітей з інших соціально вразливих груп.

В сучасній освітній системі України інклюзивна освіта розглядається як один із стратегічних напрямів модернізації системи освіти. Характеризується ця система тим, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу для всіх, без виключення дітей, і базується на загальнолюдських принципах забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання.

Фахівцями інклюзивної освіти як в Україні, так і за кордоном напрацьовано достатню кількість теоретичного і практичного матеріалу. За запровадження інклюзивної освіти активно виступають, перш за все, батьки дітей з особливими потребами, а також громадські та благодійні організації, які мають досвід роботи у цій сфері.

Запровадження інклюзії дозволяє зрозуміти, що дитина з особливими потребами – не повинна виступати у ролі пасивного члена суспільства. Ця дитина трошки інша, вона має певні особливості, але вона – особистість, яка як і всі інші, має право на задоволення власних соціальних потреб, таких як право на отримання повноцінної освіти, право на працю, право на відпочинок, право на створення сім'ї, пенсійне забезпечення, доступ до культурних цінностей тощо.

І якщо ми як нація, претендуємо на розвиток та визнання всього цивілізованого світу, – найвищим показником розвитку нашого суспільства буде запровадження інклюзивної освіти. Адже це продемонструє рівень розуміння, підтримки, гуманізму та терпимості у ставленні до дітей із особливостями, надасть кожній дитині можливість отримати якісну освіту.

Л. Лохвицька дає таке визначення: «Інклюзія – *inclusion* (франц. *Inclusif* – який включає в себе) – філософія або система цінностей, в основі якої – переконання, що всі люди мають право на рівний доступ до усіх послуг. Термін часто використовується

стосовно доступу дітей з обмеженими функціональними можливостями до всіх сфер освітнього простору».

У спеціальній літературі знаходимо: 1) Інклюзивна освіта базується на основному підході - дотримання права на освіту для всіх дітей, у тому числі дітей із соціально вразливих груп (дітей з особливими освітніми потребами, дітей із підвищеними потребами, дітей-сиріт, дітей з інвалідністю, тощо); 2) Інклюзивна освіта – позитивне сприйняття багатоманітності, індивідуальності, відмінності кожної дитини і використання цієї відмінності як корисного ресурсу для розвитку особистості дитини.

Діти з особливими потребами – це особи до 18-ти років, які потребують додаткової підтримки в освітньому процесі (діти з порушеннями психофізичного розвитку, діти з інвалідністю, діти-біженці, працюючі діти, діти-мігранти, діти – представники національних меншин, діти – представники релігійних меншин, діти із сімей з низьким прожитковим мінімумом, безпритульні діти, діти-сироти, діти із захворюваннями СНІД/ВІЛ та інші).

Термін «*діти з особливими потребами*», який відповідає міжнародному терміну «*children with special needs*», акцентує увагу на необхідності забезпечення додаткової підтримки у навчанні дітей цієї категорії і відповідає *соціальній моделі інвалідності*, яка, на противагу *медичній моделі*, акцентує не на порушенні розвитку, а на потребах, що ним зумовлені.

Зміни в українському законодавстві щодо організації навчання

осіб з особливими освітніми потребами визначено Постановою Кабінету міністрів України від 21 липня 2021 р. № 765, зокрема, документ

регламентує *нові категорії (типи) особливих освітніх потреб (труднощів)*:

- інтелектуальні;
- функціональні (сенсорні, моторні, мовленнєві);
- фізичні;

- навчальні;
- соціо-адаптаційні, соціокультурні.

Та визначає п'ять рівнів прояву: від легкого, який зумовлений поодинокими незначними труднощами, до найтяжчого ступеня прояву.

Психолого-педагогічна спільнота, спираючись на наукові розвідки у галузі інклюзивного навчання, наполягає на застосуванні саме інтерактивних (якщо дозволяє стан дитини), форм і методів навчання. Адже застосування саме цих методів сприяє розвитку міжособистісної ефективної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу та створює контекстний характер навчання.

Звичайно, для проведення занять насамперед необхідно забезпечити освітні заклади необхідним обладнанням, облаштувати навчальний заклад таким чином, щоб у ньому легко могли пересуватися не тільки діти, яких ми називаємо «звичайні» і й ті хто мають підвищені потреби. Тобто, якщо дитина пересувається на інвалідному візку, то за умови, що вона це може робити самостійно, вона повинна безперешкодно і без сторонньої допомоги пересуватися.

Також досить важливим є питання залучення до інклюзивного навчання спеціалізованих фахівців, які своєю професійністю допоможуть дитині з особливостями успішно засвоювати навчальний матеріал і не почуватися не потрібною цьому суспільству.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ПІДТРИМУЮЧОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Проблема інклюзивності середовища була піднята на широкий загал не так давно. Основними причинами того, чому так довго ця проблема замовчувалася, є пострадянський вплив, стереотипи, наявність більш важливих проблем в соціальній сфері. Разом з тим, громадськість насправді недооцінювала масштаби проблеми інклюзивних бар'єрів в соціумі, і коли тема була піднята, то з'ясувалося багато її аспектів.

Особа з особливими освітніми потребами – це здобувач освіти, який потребує особливої уваги та підтримки під час здобуття освіти. Як правило, це діти та особи з інвалідністю.

Сучасний заклад освіти має усі перспективи для успішного входження в європейське освітнє середовище. Практика впровадження новітніх технологій навчання, стрімка цифровізація освітнього процесу – все це є показниками розвитку вітчизняних закладів освіти. Проте, варто згадати і про такі показники, як:

- низький рівень комп'ютеризації закладів освіти, зокрема в селах та невеликих містечках;
- наявність бар'єрів для реалізації інклюзивного навчання;
- недостатній рівень фінансування освітньої галузі;
- стереотипи батьків здобувачів освіти щодо інклюзії;
- низька громадянська свідомість щодо рівності прав здобуття освіти усіма дітьми незалежно від рівня інклюзії тощо.

Такі негативні показники, на жаль, все ще інколи прослідковуються в нашому суспільстві. Це свідчить про наявні соціальні бар'єри в інклюзивному освітньому просторі.

Соціальні бар'єри все ще сьогодні перешкоджають інклюзивній освіті кількома способами. По-перше, вони можуть призводити до дискримінації та виключення дітей з інклюзією.

Наприклад, діти з особливими освітніми потребами можуть бути віднесені до спеціалізованих освітніх закладів, що може призвести до їх ізоляції від інших дітей.

По-друге, соціальні бар'єри можуть призводити до недостатнього фінансування інклюзивної освіти. Наприклад, школи можуть не мати достатніх ресурсів для забезпечення підтримки дітям з особливими освітніми потребами.

По-третє, соціальні бар'єри можуть призводити до негативного ставлення до дітей з ООП з боку інших дітей, вихователів або вчителів. Наприклад, діти з ООП можуть зазнавати цькування та дискримінації з боку інших дітей. Ось деякі конкретні приклади того, як соціальні бар'єри можуть перешкоджати інклюзивній освіті.

Стереотипи та упередження. Соціальні стереотипи та упередження щодо дітей з ООП можуть призводити до того, що їх не сприйматимуть як рівних іншим. Наприклад, діти з ООП можуть вважатися менш розумними або здатними, ніж інші діти.

Нестача ресурсів. Заклади освіти можуть не мати достатніх ресурсів для забезпечення підтримки дітям з ООП. Наприклад, садочки або школи можуть не мати достатньої кількості педагогів, які мають досвід роботи з дітьми з ООП, або вони можуть не мати доступу до необхідного обладнання та матеріалів.

Негативне ставлення. Діти з ООП можуть зазнавати цькування та дискримінації з боку інших учасників освітнього процесу. Наприклад, дітей з ООП можуть називати образливими словами або вони можуть бути відсторонені від інших дітей.

Щоб подолати соціальні бар'єри в освітньому середовищі, необхідно вживати заходів на всіх рівнях, від місцевого до глобального. Пропонуємо методичні рекомендації, дотримання яких може знизити рівень соціальних бар'єрів в освітньому середовищі.

Підвищення рівня інклюзивної культури батьків. Проведення систематичних роз'яснювальних, інформаційних, просвітницьких заходів для батьків здобувачів освіти має забезпечити поступове покращення рівня інклюзивної культури в

громаді. Батьки проводять із дітьми багато часу вдома, тож мають транслювати для своїх дітей правильні установки щодо інклюзії, особливих освітніх потреб, інвалідності тощо. Для роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами варто залучати психолога, адже виховувати дитину з певними відхиленнями нелегка задача. Батьки також схильні до емоційного вигорання, зневіри, стресів, депресій тощо. Їм важко інколи звикнути до особливостей власних дітей, і тому психолог може допомогти і такій ситуації, допомогти розібратися в проблемі, прийняти ситуацію.

Публічна політика закладу освіти. У справі поширення правдивої інформації для населення громади варто застосовувати усі доступні для цього методи і технології. Заклад освіти має бути відкритим соціальним інститутом для кожного члена громади, а значить треба популяризувати усі види діяльності, усі можливості для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, для їхніх батьків тощо. Подолати соціальні бар'єри стане можливим через руйнування міфів та стереотипів щодо цієї проблеми. Підтримка інклюзивних заходів в освітньому закладі та громаді. Знову ж таки, говоримо про максимальне сприяння поширенню правдивої інформації щодо організації інклюзивного навчання в закладі освіти та громаді. Організація інклюзивних заходів, залучення засобів масової інформації, громадськості, представників інших соціально важливих структур мають сприяти усвідомленому ставленню усіх громадян до інклюзії як звичайного явища. В такого роду заходах зможуть брати участь діти з особливими освітніми потребами, їхні батьки, однокласники, що підкреслить однакові можливості та права кожного учасника освітнього процесу. А також приверне увагу громадськості до такого європейського нормального явища як інклюзія.

Безбар'єрність і доступність. Реалізація цієї поради може відбуватися через виконання серії спланованих протягом навчального року заходів: тематичні виставки, конкурси, навчальні квести та тренінги, перегляд відеофільмів, зустрічі із представниками різних соціальних організацій та установ. Такі

заходи мають спрямовуватися на підтримку інклюзії в освіті та соціальному середовищі, запобігати поширенню дискримінації за ознакою фізичного здоров'я, руйнувати стереотипи та бар'єри на шляху до формування європейських цінностей в здобуття освіти усіма здобувачами на рівних правах.

Діалог. Обговорення. Компроміс. Будь-яка діяльність буде мати успіх при колективному підході. Особливо, якщо це стосується процесу навчання, зокрема дітей з особливими освітніми потребами. Ми переконані, що в питанні впровадження безбар'єрного освітнього процесу в громаді необхідно дотримуватися системи роботи за принципом триєдності: ведення діалогу – обговорення усіх питань – пошук оптимальних компромісних рішень. Тільки із застосуванням такого принципу ми зможемо досягти бажаного результату в справі соціальної безбар'єрності в освітньому середовищі.

Отже, проведене дослідження дало нам змогу визначити комплекс методичних порад, дотримання яких, на наше переконання, здатне покращити ситуацію із впровадженням інклюзії в освіті, зруйнувати стереотипи і соціальні бар'єри, а також підвищити рівень інклюзивної культури як здобувачів освіти, так і інших членів громади.

Література

1. Вайнола Р. Безбар'єрне середовище закладу освіти як умова інтеграції дітей з інвалідністю. Післядипломна освіта в Україні, червень. 2018. С. 104–106.

2. Гладуш В.А. До питання формування формування професійної компетентності педагога інклюзивного закладу. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2015. - № 1 (9), с. 71-78.

3. Інклюзія в дії: стратегії впровадження в Україні та світі : кол. моногр. / [авт. кол.: О. Л. Главацька, Н. М. Горішна, Г. І. Слезанська та ін.]. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2022. 326 с.

В. К. Гулько,
здобувач вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

І. В. Размолдчикова,
к. п. н., доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Варто наголосити, що таке явище як волонтерство було мало розповсюдженим на теренах колишніх і теперішніх екс комуністичних країн. Тож спробуємо пояснити ці розбіжності, спираючись саме на культурні традиції європейських країн. Зупинимося на культурних та соціальних детермінантах волонтерства. Будемо розглядати як індивідуальний його аспект, так і сукупний (що стосується всієї країни).

Так, Пресуреґу 2003 акцентує увагу на тому, що волонтерство як соціальна цінність держави позитивно впливає на розвиток громади. Наводиться приклад, що у Румунії навіть спортивні клуби та товариства підвладні постійному контролю з боку правлячої партії, а це зовсім не сприяє розповсюдженню і розвитку волонтерського руху. Тому, що будь яка ініціатива в такому суспільстві відразу присікається.

Перехід багатьох європейських країн до демократичного життя сприяв пошквалюванню волонтерського руху, через привнесення західної культури.

Індивідуальна волонтерська діяльність тут виявляється в:

- досвідченості;
- рівні підготовки;
- фінансових можливостях.

Sztompka [1] наголошує, що волонтерство тісно переплітається з соціальним капіталом, а соціальний капітал впливає на підвищення рівня волонтерства в Східній Європі.

Wuthnow [1] зазначає, що терміни «волонтерство» і «волонтерська діяльність» є досить складними і не однозначними. Вони мають різні характерні ознаки і характеристики. Але при цьому наголошується, що альтруїзм є характерною рисою волонтерської діяльності.

Wilson and Musick [1] вважають неформальну допомогу видом волонтерської діяльності, тоді як Sched [1] підкреслює саме формальний характер цієї діяльності.

Ми погоджуємося з авторитетною думкою європейських науковців, які наполягають на тому, що волонтерська робота – це альтруїстична, не прибуткова діяльність, займаючись якою, людина проводить певну частину свого часу, без будь якої вигоди, за власним бажанням. Якщо така діяльність відбувається на офіційній основі, то скоріш за все – це представники законних волонтерських організацій, які працюють на благо громади.

У соціології існує два підходи, які пояснюють, чому люди займаються волонтерською діяльністю. Перший підхід вказує на те, що волонтерством опікуються люди, які мають стабільний дохід. Вони займаються волонтерством тому, що не обтяжені бідністю, і мають чим поділитися з іншими (тими, хто цього потребує). Такі люди є більш привабливими для волонтерських організацій. Оскільки, кошти вирішують може й не все, але багато чого!

Другий підхід акцентує увагу на переконаннях та цінностях людей, які займаються волонтерством. У цьому підході зазначається, що культурний вимір цього напряму набагато важливіший за волонтерську роботу. Оскільки, коли освічена людина займається волонтерством, вона здатна використати власні знання і передати їх іншим. Ці знання стануть у нагоді організації і принесуть їй неабияку користь (наприклад у розвитку певної громади). Зрозуміло, що чим вищий рівень освіти, тим вище прагнення особистості у задоволенні вищих

потреб. Також варто зазначити, що для активної участі волонтерством необхідне здоров'я.

Отже, активний зв'язок між заняттям волонтерською діяльністю і стабільним доходом очевидний. Тому що економічний розвиток країни, як правило призводить до зростання рівня волонтерської діяльності.

У науці існують суперечливі погляди щодо гендерної приналежності занять волонтерством. Так Wilson-Musick зазначає, що жінки набагато більше часу приділяють волонтерській діяльності, бо вони мають вищий показник альтруїзму і емпатії.

В енциклопедії для фахівців соціальної сфери читаємо: «Альтруїзм – безкорисливе прагнення до діяльності на благо інших, на противагу егоїзму» [2, с. 13].

Емпатія – це здатність до співпереживання почуттів іншої людини.

Dekker [1], заперечує цю думку, і наполягає, що все таки чоловіки здатні більше займатися волонтерством, бо вони мають для цього більше ресурсів у вигляді капіталу і безперешкодно можуть ними поділитися.

У «Теорії раціонального вибору» (Osterle) доводиться, що заняття волонтерством збільшується у пенсійному віці, оскільки саме в цьому віці людина стає більш вільною (від основної роботи, домашніх справ тощо).

Учені Bogdan Voicu і Malina Voicu авторитетно заявляють, що соціальне середовище є таким ресурсом, який здатен впливати на рівень залучення до волонтерської діяльності. Так, наприклад, науковці зазначають, що рівень волонтерства у маленьких містах зазвичай вищий ніж у великих, тому що тут є набагато більше можливостей спілкуватися віч-на-віч, взаємодіяти та знаходити спільні рішення для проблем, які виникають.

З іншого боку, великі міста мають більше можливостей для залучення економічного капіталу, тому пропонують більше можливостей для волонтерства. Відтак зрозуміло, що чим більше місто, тим більше ресурсів люди можуть надати.

Ресурси на рівні країни теж впливають на культуру волонтерської діяльності. На перший план тут виходять:

- людський капітал;
- комунікабельність;
- схильність до волонтерства;
- мотивація щодо волонтерської діяльності.

Науковці Kendal and Knapp зазначають, що волонтерство виражається через притаманні йому функції, які простежуються через певні цінності особистості, виокремлюють:

- соціальні;
- філософські;
- моральні;
- релігійні цінності.

Отже, волонтери – це освічені люди, здатні пожертвувати власні кошти, час і здоров'я, аби задовольнити потреби інших людей. На рівень розвитку волонтерства в країні впливає економічна ситуація, психологічні та культурні фактори. Важливими є культурні риси, які визначають різницю в поширенні волонтерської діяльності в різних країнах.

Місцева культура має важливий вплив на поширення волонтерства.

Так, науково доведено, що чехи та словаки волонтерять більше, ніж французи. У Швеції та Ісландії більше ніж в Угорщині та Румунії. Італія, Іспанія та Португалія мають найнижчі показники роботи волонтерських організацій. Іншими словами, розподіл ресурсів:

- людських;
- соціальних;
- матеріальних визначає відмінності у заняттях волонтерством.

Відтак, соціальний капітал, релігійні погляди, освіта та дохід особистості постають визначальними факторами у бажанні людини стати волонтером. У європейських країнах відмінності у волонтерстві між різними соціальними групами стають меншими завдячуючи сучасним моделям життя. Щоб стимулювати

залучення до волонтерської діяльності варто пропагувати цей напрямок на рівні освіти.

Література

1. Bogdan Voicu, Malina Voicu. Volunteers and volunteering in Central and Eastern Europe. *Sociológia - Slovak Sociological Review* 41(6):539-563 (2009) – URL: https://www.researchgate.net/publication/242022883_Volunteers_and_volunteering_in_Central_and_Eastern_Europe
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверевої. Київ; Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.
3. Концептуально-технологічна модель підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери [монографія] /авт. кол. Т. Василюк, І. Лисоконь, І. Размолодчикова, І. Шимко; упор. І. Лисоконь. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. 182 с.
4. Офіційний сайт AIESEC в Україні. URL: <https://aiesec.ua/globaltalent>

В. В. Дейнеко,
студентка психолого-педагогічного факультету
Криворізького державного педагогічного університету,

І. М. Шимко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної
роботи
Криворізького державного педагогічного університету

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Постановка проблеми. Перебування в складних життєвих обставинах може бути пов'язане з різними факторами, такими як наркоманія батьків, алкоголізм, розлучення батьків, бідність та безробіття. У таких випадках діти можуть зазнавати психологічного й фізичного насильства, бути ізольованими від соціального життя та не мати доступу до якісної медичної допомоги та освіти. Ці проблеми ускладнюють процес їхньої соціалізації та можуть призвести до розвитку емоційних та поведінкових проблем, таких як депресія, тривожність, агресивність, зниження самооцінки та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання важливості соціально-педагогічних умов для дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах підтвердило значущу роль вчених, які досліджували це питання у своїх працях. Особливу увагу приділяли психологічному аналізу понять життєвих та складних життєвих ситуацій (автори такі як Т. Рисинець, І. Потоцька, Л. Лойко); розгляданню ролей пізнавальної активності в процесі соціалізації особистості (І. Шимко); та визначенню основних психологічних ресурсів, які допомагають особистості справлятися зі складними ситуаціями (І. Ващенко, Б. Іваненко).

Мета статті – обґрунтувати важливість соціально-педагогічних умов, що впливають на процес соціалізації дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах та розробка соціально-педагогічної програми.

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві, поняття «складні життєві обставини» (СЖО) стає все більше актуальним і важливим аспектом наукових досліджень, зокрема в галузі соціальної педагогіки. Ця проблема загострюється, тому кількість дітей, які опиняються в нестабільних та складних умовах, таких як сімейні труднощі, бідність, насильство, розлучення батьків та інші економічні та соціальні виклики збільшується.

Складні життєві обставини - це ситуації або умови, які значно ускладнюють нормальне функціонування та розвиток індивіда, впливаючи на його фізичний, психологічний та соціальний стан. Це можуть бути як короткочасні кризи, так і тривалі проблеми.

У контексті дітей «складні життєві обставини» можуть включати дитинство в сім'ях з низьким рівнем доходу, батьківськими розлученнями, сирітством, наявністю хронічних хвороб або іншими умовами, які можуть впливати на їхній соціальний та емоційний розвиток.

На думку Т. Рисинець, І. Потоцької та Л. Лойко такі ситуації взаємодіючи із зовнішніми та внутрішніми чинниками перешкоджають спроможності особистості подолати її та характеризуються неможливістю чи небажанням протистояти і боротися з ними [2, с. 72]. А от на думку І. Шимко, навпаки, за допомогою великої кількості подібних обставин та активної реакції на них, швидше відбувається соціалізація особистості [3, с. 48].

Під терміном «соціалізація» слід розуміти процес, що охоплює інтеграцію особистості в соціальну систему, формування соціальної ідентичності та адаптацію до вимог суспільства. Цей процес визначається особливостями конкретного суспільства, його цінностями, нормами і впливає на розвиток особистості на різних етапах життя.

Соціалізація дітей – це специфічний вимір соціалізаційного процесу, орієнтований на дитячий вік. Вона включає в себе передачу соціальних знань, навичок, цінностей та норм від дорослих до дітей, сприяючи їхньому становленню як активних учасників суспільства.

Обґрунтовано, що обидва ці терміни визначають важливі аспекти взаємодії особистості та суспільства, визначають вплив виховання, освіти, культурних чинників на формування особистості. Сприяючи адаптації та ідентифікації особистості у соціумі, соціалізація і соціалізація дітей визначають динаміку розвитку і взаємодії між індивідом та суспільством.

Встановлено, що соціально-педагогічні умови соціалізації дітей, які опинилися в складних життєвих ситуаціях, визначаються особливими вимогами та потребами дітей. На думку І. Ващенко, особлива увага приділяється формуванню вмій спілкування та розвитку соціальної компетентності. Роль взаємодії з однолітками та дорослими в цьому процесі важлива для створення позитивного соціального досвіду [1, с. 71]. Основою цих умов є створення безпечного та підтримуючого середовища, де кожна дитина має можливість розвиватися фізично, емоційно та соціально.

Важливим елементом є доступ до додаткових ресурсів, таких як психологічна та психосоціальна підтримка, можливості здобуття нових навичок і знань. Забезпечення цих ресурсів допомагає дітям з складним життєвим досвідом в подоланні труднощів та сприяє їхньому психосоціальному відновленню.

Ключовим аспектом є також взаємодія зі спеціалістами, спрямованими на підтримку цієї категорії дітей. Системна співпраця з соціальними працівниками, педагогами та іншими фахівцями сприяє створенню індивідуальних стратегій розвитку та адаптації для кожної дитини.

Діагностичні методики включають в себе різноманітні інструменти, такі як психологічні тести, анкети, спостереження та інтерв'ю. Їхня мета полягає у виявленні потреб, проблем та резервів дитини, що дозволяє розробити індивідуальні стратегії

та програми допомоги, а також оцінити ефективність вжитих заходів.

Використання діагностичних методик є необхідним компонентом роботи з дітьми в ускладнених життєвих умовах, допомагає створити адаптовані та індивідуалізовані підходи до кожної дитини, сприяючи їхньому повноцінному розвитку та взаємодії зі світом.

Таким чином, соціально-педагогічні умови соціалізації дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, мають вирішальне значення для їхнього повноцінного розвитку та інтеграції в суспільство. Ці умови передбачають індивідуалізований підхід до кожної дитини, забезпечення доступу до додаткових ресурсів, таких як психологічна та психосоціальна підтримка. Важливою є взаємодія зі спеціалістами, спрямованими на підтримку дітей у складних ситуаціях, що сприяє їхньому соціальному становленню.

Використання інтерактивних форм навчання, групова робота та стимулювання творчого самовираження допомагають дітям адаптуватися та розвиватися в гармонії з оточуючим середовищем. Забезпечення доступу до нових навичок і знань сприяє їхньому психосоціальному розвитку, формуванню життєвих компетентностей та позитивному соціальному взаємодії. Соціально-педагогічні умови, орієнтовані на індивідуальні потреби дітей у складних обставинах, сприяють їхньому успішному впровадженню в суспільство та реалізації власного потенціалу.

Висновки. Соціально-педагогічні умови соціалізації дітей у складних життєвих обставинах мають вирішальне значення для їхнього розвитку та інтеграції в суспільство. Індивідуалізований підхід, забезпечення додаткових ресурсів і взаємодія зі спеціалістами сприяють психосоціальному розвитку дітей, формуванню життєвих компетентностей та позитивній соціальній взаємодії. Ці умови допомагають дітям успішно впроваджуватись у суспільство та реалізовувати свій потенціал.

Література

1. Ващенко І. В., Іваненко Б. Б. Психологічні ресурси особистості в подоланні складних життєвих ситуацій. Проблеми сучасної психології. 2018. № 40. С. 35–36.
2. Рисинець Т. П., Потоцька І. С., Лойко Л. С. Психологічний аналіз категорій життєвої ситуації та складної життєвої ситуації. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2016. № 1(2). С. 69–73.
3. Шимко І. М. Пізнавальна активність як фактор соціалізації особистості / І. М. Шимко // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. Праць / редкол. : В. К. Буряк, Л. В. Кондрашова, Г. Б. Штельмах. - Кривий Ріг, 2010. - Вип. 28. - С. 47-52.

Є. Дешевий,
здобувач вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

І. В. Размолдчикова,
к. п. н., доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Проблема формування здоров'язбережувальної компетентності у здобувачів освіти в епоху, позначену швидким технологічним прогресом і еволюцією суспільних норм, в освітньому середовищі ніколи не була такою виразною як на сучасному етапі розвитку позашкільної освіти, що характеризується інтенсифікацією навчальної діяльності, запровадженням нових педагогічних технологій, що робить особливо гострою проблему організації навчання дітей з метою збереження їхнього індивідуального здоров'я.

Здоров'я - одна з сутнісних характеристик людини, що визначає ступінь життєздатності, стійкості організму у відповідному середовищі, можливості реалізувати свої біологічні та соціальні функції.

Діти – барометр, що реагує на будь-які зміни, що відбуваються в житті, і їм доводиться стикатися з проблемами, вирішення яких не завжди під силу навіть дорослим.

Тільки здорові діти можуть успішно навчатися, продуктивно проводити своє дозвілля, бути в повній мірі творцями своєї долі. Але прагнення до благополуччя виходить за рамки фізичного здоров'я, охоплюючи розумовий, емоційний і соціальний виміри. Це вимагає зміни парадигми в тому, як концептуалізується та здійснюється освіта. На передньому краї цієї трансформації лежить інтеграція соціокультурної діяльності

— підхід, заснований на переконанні, що навчання є за своєю суттю соціальною та культурною діяльністю.

Основна мета роботи гуртка – збереження і зміцнення здоров'я, розвиток та підвищення основних фізичних якостей вихованців, атлетична побудова груп м'язів їхнього тіла.

Основні завдання програми полягають у формуванні таких компетентностей:

1. **Пізнавальна компетентність:** слідкувати за спортивними подіями у світі, знайомитися з видами атлетизму та іншими видами спорту, формувати особисте ставлення до здорового способу життя.

2. **Практична компетентність:** уміти самостійно виконувати фізкультурно-спортивні вправи та силові атлетичні вправи з обтяженнями, уміти самостійно виконувати програми атлетичних вправ на тренажерах та спецзасобах, самостійно складати графік тренувань та контролювати ЧСС і артеріальний тиск, дотримуватись вимог безпеки під час занять атлетичною гімнастикою.

3. **Творча компетентність:** набуття досвіду самостійного планування і складання програм атлетичних вправ, навичок щодо знаходження в собі сил, енергії для самореалізації себе як творчої, всебічно розвинутої особистості.

4. **Соціальна компетентність:** здатність до співробітництва, соціальна активність, культура спілкування, свідоме ставлення до власної безпеки та безпеки оточуючих, формування позитивних якостей емоційно-вольової сфери (самостійність, колективізм, працелюбність, ініціативність, відповідальність), доброзичливість, вміння працювати в колективі.

5. **Здоров'язбережувальні компетенції** – це суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень, які сприяють здоров'ю у всіх сферах життєдіяльності людини [1, с. 313].

Формування здоров'язбережувальної компетентності передбачає набуття учнями умінь збереження, зміцнення, використання здоров'я та дбайливого ставлення до нього, що досягається шляхом виконання таких завдань:

- формування в учнів знань про здоров'я, здоровий спосіб життя, безпечну поведінку, взаємозв'язок організму людини із природним, техногенним і соціальним оточенням;
- розвиток в учнів мотивації дбайливого ставлення до власного здоров'я, удосконалення фізичних, соціальних, психічних і духовних його чинників;
- виховання в учнів потреби у здоров'ї, що є важливою життєвою цінністю, свідомого прагнення до ведення здорового способу життя;
- розвиток умінь самостійно приймати рішення щодо власних вчинків;
- набуття учнями власного досвіду зі збереження здоров'я з урахуванням фізичного стану;
- розгортання у повсякденному житті практичної діяльності задля досвіду збереження власного здоров'я та здоров'я інших людей [1, с. 314].

Отже, формування здоров'язбережувальної компетентності у здобувачів освіти є важливим завданням кожного працівника освітнього закладу, оскільки здоров'я – це абсолютна цінність, і виховувати бережливе ставлення до нього необхідно з раннього віку.

Література

1. Effects of Resistance Training on Academic Outcomes in School-Aged Youth: A Systematic Review and Meta-Analysis <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37466900/>
2. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2012, с. 313-327.
3. Рекомендації щодо організації освітньої діяльності закладів позашкільної освіти за основними напрямками у 2023/2024 навчальному році.

Доброва Олександра
студентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету
м. Кривий Ріг

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Сьогодні сучасний світ трансформується дуже швидко. В усіх сферах людської життєдіяльності відбуваються кардинальні зміни, висувуються нові вимоги до особистості для її ефективної взаємодії в соціумі з іншими людьми. Для того, щоб реалізувати свій особистісний потенціал сучасній людині вже не достатньо бути розумною, кмітливою, наполегливою у досягненні певних результатів тощо, сучасна особистість має бути соціально активною.

Соціальна активність, на наше переконання, це збірне поняття, що містить в собі багато важливих складових. Проявляється цей феномен також по-різному: в активній участі в соціальному житті колективу, громади; формулюванні та висловленні власної позиції; здійсненні соціально значущої діяльності; здатності до творчості тощо.

Проблема соціальної активності є предметом вивчення багатьох науковців, зокрема це О. Безпалько, Т. Василюк, А. Капська, Л. Коваль, А. Мудрик, С. Поляков, І. Якиманська та інші. Також дослідники розробляють питання виховання особистості в колективі та через колектив (І. Бех, С. Поляков та інші), що є також дотичним до питання формування соціальної активності особистості.

До сьогодні немає єдиного потрактування поняття «соціальна активність». Серед найбільш значущих, на наш погляд, є визначення А. Брушлинського (особливий стан діяльності, який характеризується позитивно вираженою стороною) [4]; В. Радул (специфічна форма взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем) [3]; Л. Орбан-Лембрик (глибинні, різнобічні зв'язки особистості із соціумом, рівень реалізації як суб'єкта суспільних відносин) [2]; С. Грабовська (інтеграційна

характеристика самоорганізації особистості та її мотиваційно-ціннісної орієнтації) [1]. Очевидно, що така різноманітність потрактувань напряду залежить від наукової площини, адже цією проблемою наразі займаються педагоги, психологи, соціологи, філософи.

Для нас проблема соціальної активності цікава з точки зору формування цього феномену у підлітків, зокрема через залучення їх до суспільно значущої діяльності, наприклад, волонтерства тощо. Ми розуміємо, що формування соціальної активності особистості дитини підліткового віку є явищем комплексним та таким, що не може бути ефективно сформоване виключно одним соціальним інститутом – сім'єю, школою чи якимось іншим. Підхід до формування соціальної активності має бути системним.

Під соціальною активністю ми маємо на увазі здатність особистості швидко та ефективно адаптуватися до мінливих умов соціуму, уміння будувати комунікацію з різними віковими категоріями, бути організованою та відповідальною за свої вчинки людиною. Якщо ми говоримо про соціальну активність підлітків, то варто зауважити, що усі названі складові соціальної активності є відповідними цій віковій категорії. Підлітки – складна демографічна частина населення, з мінливим настроєм, власними переконаннями та цінностями, субкультурою, кумирами тощо. Для дітей такого віку дуже складно корелювати власні погляди із суспільно прийнятими у тій чи іншій громаді. Таким чином, завданням дорослих є допомогти та всіляко підтримати дітей підліткового віку у становленні їхньої самостійної соціально активної життєвої позиції.

Більш детально розглянемо кожен із визначених нами складових соціальної активності з акцентом на особливості підліткового віку.

Здатність швидко та ефективно адаптуватися до мінливих умов суспільства. Очевидно, що за останні 20 років світ значно прискорив свою еволюцію та продовжує постійно змінюватися. Для того, щоб у цьому світі бути конкурентоспроможним, треба мати здатність до адаптації, бути

успішним. Адаптація – це процес пристосування до чогось нового, здатність бути гнучким та мобільним. В сучасних умовах це одна із визначальних м'яких навичок (soft skills). Здатність особистості до адаптації має ряд переваг, зокрема: допомога у подоланні стресів, спосіб досягнення успіху в житті, підвищення самооцінки.

Уміння будувати комунікацію із різними віковими категоріями населення. Комунікація завжди була показником рівня освіченості особистості, тож формувати здатність до комунікації починають ще з малечку, коли дитина тільки починає вимовляти перші слова. До підліткового віку вже стає очевидним рівень успішності таких умінь – підліток або набув комунікативної компетентності та є успішним у суспільстві, або не набув та, як це буває, стає замкнутим, нерідко з психологічними проблемами.

Бути організованою та відповідальною за свої вчинки людиною. Ця складова соціальної активності особистості підлітка є лакмусовим папірцем її оточення: якщо дитину в сім'ї привчають до порядку, дисципліни, організації свого часу протягом дня і тижня, то ця навичка відображається в підлітковому віці як соціальна активність – уміння бути організованою соціально активною особистістю.

Отже, соціальна активність не є вродженою якістю особистості, а є виключно набутою, що формується протягом життя. Підлітковий вік є найбільш сприятливим для такої діяльності періодом життя, адже в цей період дитина однозначно організована – школа, творчі гуртки, спортивні секції тощо. Тож, ми пропонуємо декілька способів формування соціальної активності підлітків в колективі. Коротко їх охарактеризуємо.

Через залучення до волонтерської діяльності у підлітків формується почуття обов'язку та відповідальності. Волонтерство не буває примусовим, а значить свідомий вибір участі в такій діяльності є способом утвердження та демонстрації власної соціальної активної позиції.

Розвиток навичок спілкування у процесі спільної діяльності із дорослими буде формувати за замовчуванням

соціальну активність підлітків, адже вони все ще дивляться на дорослих, наслідують їх манери поведінки, інколи навіть копіюють їх. Спільна діяльність завжди приносила позитивні результати і дітям, і дорослим. У дітей формуються певні навички, а дорослі, передаючи свої знання та уміння, набувають мудрості бути терплячими до інших.

Демонстрація кращих зразків поведінки для наслідування є логічним продовженням попереднього способу формування соціальної активності підлітків. Тому важливо, щоб з дітьми та молоддю працювали професіонали своєї справи – компетентні, високоморальні педагоги, молодіжні працівники та усі, хто дотичний до діяльності з такою віковою категорією.

Створення атмосфери підтримки та поваги до дитини, беззаперечно, є важливим на усіх етапах її дорослішання. Проте, визначаючи способи формування соціальної активності підлітків, ми наголошуємо на тому, що саме в цьому віці особистість максимально вразлива, тож вияв поваги, підтримки, емпатії розуміння є основоположним для взаємодії із підлітком та встановлення з ним ширих та довірливих стосунків.

Отже, формування соціальної активності підлітків є складним та комплексним явищем, має здійснюватися різними соціальним інститутами та включати в себе різноманітні види діяльності, через які підлітки змогли б реалізувати свій внутрішній потенціал соціально свідомої, активної особистості.

Література

1. Грабовська С. Соціальна активність в процесі соціалізації особистості/ Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. К. : [б. в.], 2010. Т. XII, ч. 1. С. 171–181
2. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління / Л. Е. Орбан-Лембрик. К. : Академ-видав, 2003. 568 с.
3. Радул В. В. Соціальна активність у структурі соціальної зрілості (теоретико-методологічний аспект) : [монографія] / В. В. Радул ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2011. 255 с.

4. Соціологія : підручник / Н. П. Осипова, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова [та ін.] ; за ред. Н. П. Осипової. К. : Юрінком Інтер, 2023. 336 с.

РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ-ДЕФЕКТОЛОГА У ПОДОЛАННІ ОСВІТНІХ ВТРАТ

Початок 20-их років XXI століття видався максимально несприятливим для освітньої системи. Всесвітня пандемія COVID-19, а потім повномасштабна війна на території України спричинили гальмування освітнього процесу на усіх рівнях освіти. Найбільших втрат, очевидно, зазнають ті здобувачі, які самостійно не можуть або ще не привчені здобувати знання. І якщо діти, що в силу відсутності досвіду навчатися самостійно ще не опанували навички самостійної роботи, то для категорії здобувачів, які в принципі це не можуть робити без сторонньої допомоги, питання постало занадто болючим. Тож, мова піде про категорію дітей, які мають особливі освітні потреби та роль вчителя-дефектолога у вирішенні проблеми освітніх втрат таких здобувачів освіти.

У довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників знаходимо таке: вчитель-дефектолог планує і проводить навчальну, виховну, корекційно-розвиткову, реабілітаційну роботу з дітьми, які мають вади у фізичному або розумовому розвитку. Забезпечує умови для засвоєння дітьми відповідних навчальних і корекційно-розвиткових програм з урахуванням порушень, вікових, індивідуальних особливостей дітей, сприяє їхній соціальній реабілітації та адаптації, профорієнтації. Вивчає та фіксує динаміку розвитку дітей, виробляє оптимальну педагогічну стратегію, визначає напрями навчання, виховання, реабілітації та соціальної адаптації кожної дитини. Вибирає ефективні форми, методи, засоби, прийоми навчально-виховного, корекційно-реабілітаційного процесу. Утверджує повагу до принципів загальнолюдської моралі, батьків, жінки, культурно-національних, духовних, історичних

цінностей України, країни походження, дбайливе ставлення до навколишнього середовища [1].

У корекційній педагогіці різним аспектам проблеми підготовки фахівців-дефектологів, сутності їх діяльності присвячено праці В. Бондаря, І. Єременка, Н. Засенко, І. Колесника, М. Кота, В. Лапшина, С. Миронової, Н. Назарової, В. Синьова, С. Федоренко, О. Хохліної, А. Шевцова, М. Ярмаченка та ін.

Автори наголошують на винятковій важливості професійної діяльності вчителів-дефектологів, пов'язаній із корекційним спрямуванням навчання і виховання дітей з психофізичними порушеннями. Корекційна робота є специфічним видом педагогічної діяльності, від якого залежить реалізація повсякденних і перспективних цілей спеціальних освітніх закладів, та складовою професійної діяльності дефектолога незалежно від займаної посади [2].

Через довгі перерви в освітньому процесі діти втрачають можливість всебічно розвиватись та розкривати свій потенціал, зокрема формувати м'які навички (комунікація, критичне мислення, лідерство, творча уява тощо), які їм будуть необхідні в дорослому житті. Відповідно, значні перерви в навчанні перешкоджають майбутній успішності дітей.

Окрім карантинних обмежень та воєнних подій, причинами освітніх втрат можуть часті хвороби дитини, сімейні проблеми, переїзди, психологічні проблеми тощо. Все, що призводить до зупинки освітнього процесу, негативно відбувається на якості знань, а у подальшому – на якості життя людини.

Саме тому роль вчителя-дефектолога у сучасних реаліях переоцінити важко. Для підтримки дитини в надолуженні освітніх втрат педагоги впроваджують інноваційні методики та техніки – усе для того, щоб дитина змогла повноцінно оволодіти потрібними знаннями, уміннями та навичками.

У закладі дошкільної освіти вчитель-дефектолог є незамінним педагогом для дітей та радником для їхніх батьків. Адже лише в комплексі батьки-дефектолог-вихователь можна

досягти ефективності в навчанні та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Ось деякі з ключових завдань вчителя-дефектолога.

Оцінка. Вчителі-дефектологи проводять комплексні оцінки для визначення індивідуальних потреб кожної дитини, включаючи їхні сильні та слабкі сторони, рівень розвитку мовленнєвих, когнітивних та соціальних навичок. Ці оцінки допомагають розробити індивідуальні навчальні плани, які відповідають потребам кожної дитини.

Розробка та впровадження навчальних планів. Вчителі-дефектологи розробляють та впроваджують індивідуальні навчальні плани, які ґрунтуються на результатах оцінок. Ці плани включають цілі, завдання та стратегії навчання, які допомагають дітям подолати свої освітні втрати та досягти успіху в школі.

Надання прямої інструкції та підтримки. Вчителі-дефектологи можуть надавати дітям пряму інструкцію та підтримку під час уроків та поза ними. Це може включати допомогу з виконанням завдань, надання додаткових пояснень та розвитку навичок саморегуляції та самостійності.

Співпраця з іншими фахівцями. Вчителі-дефектологи співпрацюють з іншими фахівцями, такими як вчителі, психологи, логопеди та ерготерапевти, щоб забезпечити всебічну підтримку дітей. Ця співпраця допомагає дітям отримати доступ до всіх необхідних їм послуг та ресурсів.

Комунікація з батьками. Вчителі-дефектологи регулярно спілкуються з батьками, щоб інформувати їх про прогрес їхніх дітей та надавати їм рекомендації щодо того, як вони можуть підтримувати своїх дітей вдома.

Важливо зазначити, що роль вчителя-дефектолога не обмежується лише подоланням освітніх втрат. Вони також відіграють важливу роль у створенні безпечного та інклюзивного навчального середовища для всіх дітей, незалежно від їхніх здібностей чи походження.

Ось деякі з додаткових способів, якими вчителі-дефектологи можуть допомогти подолати освітні втрати: використання технологій (онлайн-ресурси наприклад), залучення

батьків (рекомендації для занять вдома), створення позитивного навчального середовища (цінності та підтримка). Вчителі-дефектологи відіграють важливу роль у подоланні освітніх втрат дітей внаслідок війни та дистанційної освіти. Їхні знання, навички та досвід можуть допомогти дітям досягти успіху в школі та реалізувати свій повний потенціал.

Література

1. Про затвердження випуску 80 «Соціальні послуги» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників : наказ Міністерства соціальної політики України від 29.03.2017. № 518. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0518739-17#Text>
2. Миронова С. П., Буйняк М. Г. Професійна діяльність та особистість корекційного педагога : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 136 с.

**К. Д.
Звениго
родська,**
здобувачка вищої освіти спеціальності
231 Соціальна робота Криворізького
державного педагогічного
університету

І. М. Шимко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЛЯ

Насилля - це фізична або психологічна агресія, яка завдає шкоди іншій особі чи групі осіб. Це може виявлятися у різних формах і контекстах, включаючи фізичне насильство, вербальне насильство, емоційне насильство та інші [1].

Проблема насилля є об'єктом дослідження різних наук. Доцільним для вивчення феномену людської особистості є розгляд поняття «насилля», що використовується в різних галузях знань, визначається і досліджується відповідно до завдань конкретної науки, особливостей її предмета та об'єкта дослідження.

Насильство може відбуватися на різних рівнях: в особистих відносинах, в сім'ї, на роботі, в соціальному оточенні чи на рівні держави. Ефективна протидія насильству вимагає системного підходу, включаючи освіту, усвідомлення, правові заходи та підтримку жертв.

Психічні травми, які діти переживають внаслідок жорстокого поводження і зневажливого ставлення, можуть залишити глибокий відбиток на їхній особистості та подальший життєвий

шлях. Ці наслідки можуть виявлятися на рівні особистісних, емоційних та поведінкових особливостей, і мати негативний вплив на загальний розвиток особистості.

Фізичне і сексуальне насильство може викликати посттравматичний синдром, який може виявитися як при самому виявленні насильства, так і в подальшому в житті особистості. Наслідки для дитини можуть бути менш тяжкими, якщо їй надається підтримка та захист з боку оточуючих, зокрема членів сім'ї. Важливо, щоб дитина отримувала не лише фізичний захист, але і психологічну підтримку, щоб допомогти їй подолати травматичний досвід і забезпечити нормальний розвиток [2].

Технологія соціальної-педагогічної роботи – це система науково обґрунтованих послідовних і координованих прийомів, методів і дій, що використовуються соціальними службами і соціальними працівниками для досягнення мети і завдань соціальної роботи.

Технологіями соціальної роботи в напрямі подолання сімейного насильства над дітьми є: особистісно-орієнтована - відображає методологічну орієнтацію у соціально-педагогічній діяльності, спрямовану на розвиток особистості дитини через самопізнання та самореалізацію; технологія «рівний-рівному» - передбачає включення волонтерів та членів громадських організацій у роботу з однолітками, включаючи як дітей, так і їх батьків; рекламно-інформаційна - соціальна реклама та соціальні інформаційні кампанії є важливими інструментами профілактики, оскільки їх метою є зміна уявлень та ставлення суспільства чи його окремих членів до певної проблеми або групи людей, а також створення нових соціальних цінностей у перспективі. [4]

Робота професійного соціального педагога з конкретним випадком починається з діагностики, тобто з процедури ідентифікації стану досліджуваного об'єкту з певним класом чи типом соціальних явищ. Тому потрібно знати прями та опосередковані ознаки, які можуть вказувати на наявність насильства в сім'ї чи в іншій сфері.

Діагностика дітей, які зазнали насильства, є складним

процесом, що вимагає уважного аналізу фізичних, психологічних та соціальних ознак. Перш за все, важливо провести ретельний медичний огляд для виявлення будь-яких фізичних пошкоджень та слідів насильства. Психологічна оцінка включає аналіз емоційного стану дитини, її поведінки та психічного здоров'я. Спеціалісти також оцінюють соціальні аспекти, такі як взаємодія з оточуючими, сімейна ситуація та ступінь підтримки з боку близьких. А також, збираються інформація про можливі попередні випадки насильства та реакції на них. Всі ці елементи допомагають у створенні індивідуалізованого плану підтримки та реабілітації для кожної дитини, яка зазнала насильства. Саме соціально-педагогічні технології і мають увійти до індивідуального плану підтримки та реабілітації.

Технології соціально-педагогічної діяльності можуть бути дуже корисними для дітей, які зазнали насильства, допомагаючи їм відновитися психологічно, розробляти адаптаційні стратегії та забезпечувати їхню підтримку та захист. Ось кілька прикладів практичного застосування таких технологій: [3]

1. Терапевтичні програми за допомогою мистецтва.

Використання мистецтва, такого як малювання, скульптура, музика або танець, може бути ефективним способом вираження емоцій та роботи з травмами. Терапевтичні сесії з використанням мистецтва можуть допомогти дітям виразити свої почуття, зменшити стрес та покращити самопочуття.

2. Групова психологічна підтримка.

Створення групових сесій для дітей, які зазнали насильства, де вони можуть обмінюватися досвідом, виражати свої почуття та знаходити підтримку один від одного, є важливим аспектом їхнього відновлення.

3. Індивідуальні консультації та терапія.

Проведення індивідуальних сесій терапії та консультування допомагає дітям зрозуміти та перетворити свої негативні досвіди, вивчити стратегії саморегуляції та встановити здорові відносини.

4. Використання технологій в онлайн-терапії.

Віртуальні терапевтичні сесії можуть бути зручним та

доступним способом надання підтримки та консультування, особливо для дітей, які не можуть або не хочуть звертатися до терапевтів особисто.

5. Психосоціальна підтримка в навчальних закладах.

Створення безпечного та підтримуючого середовища в школі або іншому навчальному закладі шляхом впровадження антибулінгових програм, тренінгів з соціальних навичок та психологічної підтримки може допомогти дітям, які зазнали насильства, відчувати себе безпечніше та підтриманіше в їхньому оточенні.

Отже, більшість дітей, що пережили насильство, можуть відчувати непевність та занепокоєння щодо майбутнього, а також можуть виявляти збудження та агресивну поведінку, навіть у звичайних ситуаціях. Ці внутрішні конфлікти та емоційні реакції часто потребують комплексного соціально-педагогічного та психологічного підходу та підтримки, спрямованої на покращення їхнього психічного стану та адаптації до нових умов життя.

Література

1. Вовчок Т.В, Степура Н.П., Даниленко І.С. Психолого-педагогічна робота у загальноосвітніх навчальних закладах з профілактики насильства над дітьми : метод. посіб. Київ: ВПЦ «Експрес». 2009. 328 с.

2. Green A.H. Children Traumatized by Physical Abuse. - American Psychiatric Association, 1995.

3. Ролінський В.І. Насильство щодо неповнолітніх: проблеми, профілактика: навчально-методичний посібник. Одеса : Ветаком, 2003. 220 с.
4.Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/l.aws/show/2947-14#Text>.

О. А. Зотов,
здобувач вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

Т. Г. Василюк,
к.п.н., доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

СОЦІАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Поняття інтеграції може розглядатися з різних точок зору, включаючи соціологічний, політичний, економічний та культурологічний аспекти. Розглянемо його з різних наукових позицій.

Соціологічний аспект. У соціології інтеграція означає процес об'єднання людей у спільність або суспільство на основі спільних цінностей, ідентичності, норм та зв'язків. Проблеми інтеграції можуть виникати внаслідок різниці в культурних, етнічних, релігійних та інших характеристиках між групами населення, що ускладнюють процес взаєморозуміння та співпраці.

Політичний аспект. У політичному контексті інтеграція означає об'єднання політичних суб'єктів, таких як країни або регіони, у спільну структуру чи альянс для спільного вирішення проблем та досягнення спільних цілей. Проблеми інтеграції в політиці можуть виникати через різницю у політичних системах, ідеологіях та інтересах між різними суб'єктами.

Економічний аспект. У сфері економіки інтеграція може відноситися до об'єднання економічних систем, ринків чи підприємств для спільної діяльності та розвитку. Проблеми економічної інтеграції можуть включати відмінності у рівнях розвитку, конкуренції, регулювання та інших аспектах, що ускладнюють процес об'єднання.

Культурологічний аспект. Культурна інтеграція означає злиття культурних елементів, традицій та цінностей різних груп населення в єдину культурну спільноту. Проблеми культурної інтеграції включають відмінності в мові, віросповіданнях, звичаях, культурних практиках та ідентичності, що можуть викликати конфлікти та напруження.

В цілому, інтеграція може бути складною проблемою, оскільки вимагає злагодження і взаєморозуміння між різними групами та суб'єктами. Вона вимагає розвитку ефективних стратегій, політик та програм для забезпечення успішного об'єднання та спільної діяльності всіх учасників.

Соціальна інтеграція здобувачів освіти – це процес, за якого вони стають частиною шкільного середовища, встановлюють взаємодію з однолітками, вчителями та іншими членами шкільної спільноти. Ось деякі особливості соціальної інтеграції школярів:

Формування соціальних навичок. Для успішної інтеграції школярів необхідно розвивати соціальні навички, такі як спілкування, співпраця, емпатія та конфліктність. Шкільне середовище надає можливості для взаємодії з різними людьми та вирішення різних ситуацій.

Прийняття норм та цінностей. Школярі вивчають і приймають норми та цінності, які притаманні шкільній спільноті, такі як повага до однолітків, вчителів та інших членів шкільної громади, толерантність до різних культур та думок.

Створення соціальних зв'язків. Школа надає можливості для створення соціальних зв'язків та дружби з однолітками. Це може бути важливим для самопідтримки, підтримки та відчуття приналежності до групи.

Розвиток самоідентифікації. Школярі формують свою ідентичність через взаємодію з однолітками та шкільним середовищем. Вони відкривають для себе свої інтереси, здібності та цілі, що сприяє розвитку самопізнання та самоствердження.

Управління емоціями. У школі діти вчаться управляти своїми емоціями, розвивати емоційну інтелігенцію та виражати свої почуття конструктивним способом.

Включення в шкільне життя. Школярі мають можливість брати участь у різних шкільних заходах, проектах та клубах, що сприяє їхньому включенню в шкільне життя та формуванню власної ідентичності.

Важливо враховувати індивідуальні потреби та особливості кожного учня при забезпеченні процесу соціальної інтеграції. Зрозуміння цих особливостей дозволяє педагогам створювати сприятливе та підтримуюче середовище для розвитку кожної дитини.

Література

1. Мартинчук О. В., Атаманчук Н. С. Особливості соціальної інтеграції дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (206). 2020. С. 50 – 58. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-206-50-58>

2. Олійник, Пилюк Г. Н. Особливості соціалізації дітей з особливими потребами у сучасному українському суспільстві. *Social work and education*. 2020. Т. 7. № 2. С. 178–184. URL: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.2.3>

3. Татьяначикова І. В. Психолого-педагогічне вивчення особливостей соціалізації учнів з інтелектуальними вадами в межах спеціального навчального закладу. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*. Луганськ, №23, 2011. С. 108-113.

Т. А. Красіна,
учитель української мови та літератури
Криворізького ліцею №49 Криворізької міської ради

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ – СКЛАДОВА САМОЕФЕКТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

В умовах повномасштабної війни особливо важливо виховувати національно свідому, соціально активну особистість громадянина України, справжнього патріота, який вільно володіє державною мовою, пишається власними традиціями й дотримується їх. Не менш важливо вселити в цю особистість віру в те, що маючи необхідний арсенал знань, умінь і навичок, вона зможе досягти успіху у розв'язанні життєвих задач. Отже, сьогодні робота, спрямована на формування національно-патріотичних цінностей учасників освітнього процесу, має стати стрижнем виховної системи кожного педагога.

З'ясуймо суть теоретичних понять. Під **самоефективністю** А. Бандура розумів відчуття власної компетентності та ефективності, а також уміння людей усвідомлювати свої здібності та вибудовувати поведінку, яка б відповідала специфічній задачі або ситуації [2]. Науковці визначають різні види самоефективності, використовуючи різні підходи. Узагальнену класифікацію створила Т.О.Гальцева, визначивши такі її види: особистісна, колективна, індивідуальна, емоційна, діяльнісна та ін.[3] Саме цю класифікацію і використано у статті.

До **патріотичних цінностей** відносять: національну ідею, українську мову, національну культуру, історію народу і держави, національну самовизначеність, громадянську активність, дотримання законів (законослухняність), Батьківщину (малу й велику), лідерів і героїв нації, держави, матір, батька [1, с.15].

Дієвим засобом формування патріотичних цінностей є участь у Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура») (Далі Гра).

Мета Гри визначена так: «Виховання юних патріотів України на засадах національної гідності, високої патріотичної самосвідомості та активної громадянської позиції, духовно багатой та фізично розвиненої особистості, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку» [1, с.53].

У грі традиційно беруть участь рої по 8 осіб, з яких двоє мають бути протилежної статі. Обов'язкові атрибути – корогва малинового кольору із загальною емблемою Гри, назва рою, емблема, гасло, девіз, клич.

На підготовчому етапі, коли відбувається формування рою, учні обирають назву, яка має відображати характерні риси рою або ж може бути пов'язана з історичними подіями чи історичними особами. Учасники розподіляють обов'язки: обирають ройового (ройову), хорунжого, писаря, дівчата отримують звання берегиня, а решта членів рою – джура. Разом обирають ройове гасло та клич. Під час цього процесу учасники вчаться працювати в команді, делегувати повноваження. Таким чином, актуалізуються знання учнів з історії, розвивається комунікативна компетентність, формується комунікативна самоефективність.

Гра має кілька етапів, у процесі яких формуються конкретні цінності із актуалізацією різних видів самоефективності. В умовах війни та під час карантину гра проводиться в дистанційному форматі. Конкурси «Рятівник» (знання тактичної медицини) та «Відун» (знання історії України) проходять одноосібно: рій має обрати зі свого складу представника, якому найбільше довіряє і який є найбільш ефективний у цій галузі.

Інші етапи Гри проходять командно. Готуючись до конкурсу «Орієнтування», учасники мають змогу вдосконалити вміння працювати з географічними картами, а саме тлумачити топографічні знаки. У звичайних умовах роївці у визначений термін мають дістатися в призначене місце, користуючись мапою місцевості. У дистанційному форматі – виконати відповідні тести,

спираючись на неї. Під час проходження етапу учасники вчаться домовлятися, довіряти обраному лідеру-ройовому, підтримувати, якщо член команди потребує допомоги, врешті об'єднувати зусилля задля досягнення спільної мети. Уміння орієнтуватися на місцевості є дуже цінним особливо в сучасних умовах воєнних дій у країні. Сума набраних балів визначає рівень колективної самоефективності й спонукає до роботи над собою та нових звершень.

Етап «Туристична смуга перешкод», що включає в себе рух по купинах, рух колодою з опорою та багато інших цікавих активностей, визначає фізичну підготовленість роївців. Дистанційний формат значно програє очному. Традиційно його проводять разом з етапом «Таборування», при цьому вивозять рої у безпечну місцевість на 3-5 днів за межі міста. У цей час учасники мають також продемонструвати уміння розбивати табір, підтримувати в ньому чистоту, зберігати продукти харчування, розкладати вогнище й готувати їжу в польових умовах.

Усі етапи Гри розвивають **самоєфективність у діяльності** – «переконаність у тому, що компетенції і досвід, здобуті раніше у конкретному виді діяльності можливо застосовувати в аналогічному виді діяльності в майбутньому і досягти успіху» [3, с.113]. Інакше кажучи, гравці мають змогу переконатися, що знання, уміння й навички, здобуті на уроках захисту України, історії України, географії можуть знадобитися в майбутньому для успішного розв'язання важливих життєвих задач.

Окрім проходження етапів Гри, роївці активно упродовж одного навчального року (стільки триває гра) долучаються до добрих справ. У цей час активується **емоційна самоєфективність** «упевненість, що людина володіє емоційними навичками, елементами соціального інтелекту, персонального інтелекту та емоційно-інтелектуальними здібностями» [3, с.113]. Тобто учні не тільки вчаться співпереживати, а й мають змогу виявити лідерські якості, організовуючи різні заходи на підтримку знедолених верств населення, військовослужбовців ЗСУ, людей похилого віку та ін.

Учні Криворізького ліцею №49 – постійні учасники міського етапу гри «Сокіл» («Джура»). У 2022-2023 н. р. рій ліцею «Незламні» виборов 4 місце у загальному заліку та I місце в конкурсі звітів про добрі справи. Робота рою мала такі напрямки: військово-патріотичний, спортивний, культурно-просвітницький, волонтерський. Упродовж навчального року роївці брали участь в акціях від «Арт-культури» «Мільйон на дрони Перемоги»: організували в ліцеї збір вторинної сировини (кришечок, макулатури, пет-пляшок), долучилися до благодійного ярмарку. Таким чином, внесок Криворізького ліцею №49 на дрони склав 25 тис грн. Представники рою патрунували поранених військових, які заходилися на реабілітації. Просвітницька робота полягала у висвітленні знаменних дат, на які роївці реагували дописами у соцмережі, зйомками відеороликів. Зокрема було знято відеоконтент до Дня єднання, Пам'яті героїв Небесної Сотні, з нагоди Шевченківських днів. До Дня визволення Кривого Рогу було проведено віртуальну екскурсію Музеєм бойової слави ліцею. У День рідної мови, 21 лютого 2023р., на сторінці рою у соцмережі стартував «Марафон грамотності», який тривав 10 днів. Усі охочі могли перевірити свій рівень, віднайшовши помилку на опублікованих світлинах цінників з магазинів, оголошень тощо. Таким був підсумковий етап роботи над проектом «Державна мова у сфері обслуговування та публічних місцях Кривого Рогу», розпочатий у грудні 2022 року. Добрі справи рою, як і проходження етапів Гри були висвітлені на сторінці фейсбуку «Літопис добрих справ».

Отже, нами визначено такі **національно-патріотичні цінності**, які формує гра «Сокіл» («Джура»):

- виховання учнівської молоді в дусі відданості принципам державної незалежності і соборності Україні та українському народу;
- самовиховання як однієї із ключових форм самоврядування учнівської молоді;
- зміцнення зв'язків, дружби дітей та молоді, навичок успішної взаємодії з однолітками з інших районів міста;

- популяризація української мови як державної, у тому числі й спілкування учасників у межах Гри «Джура»;
- формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості учнівської молоді на прикладах героїчної боротьби українського народу за самовизначення і творення власної держави.

Виокремлено такі **види самоефективності**: колективна, комунікативна, соціальна, емоційна, діяльнісна.

Література

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. - Київ: Фенікс, 2022. - 64 с.
2. Вовк О.М. Самоефективність: сутність, структура та особливості розвитку в студентському віці// психології і соціальної педагогіки. Збірник наук. праць. – Випуск 3, 2012. - Режим доступу: <https://www.psych.kiev.ua/>
3. Гальцева Т. О. Види самоефективності особистості: їх характеристика та дослідження / Т. О. Гальцева // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. - 2015. - Вип. 4. - С. 110-114. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2015_4_24
4. Гальцева Т.О. Становлення навчальної самоефективності особистості у дошкільному та молодшому шкільному віці/ Т. О. Гальцева// Актуальні проблеми психології. – Випуск 4. – С.51-62. - Режим доступу: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v4/i13/7.pdf>

В. О. Краснова,
студентка психолого-педагогічного факультету
Криворізького державного педагогічного університету,

І. М. Шимко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного
педагогічного університету

ДИСФУНКЦІОНАЛЬНА СІМ'Я, ЯК ЧИННИК ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Сім'я займає головне місце у формуванні особистості, вона бере з перших днів життя дитини на себе турботу про її здоров'я і виховання. В сім'ї дитина отримує початкові знання про навколишній світ, виробляє певні моральні уявлення і навички, вчиться спілкуватися. Кожна дитина, зростаючи в сім'ї, долучається до тих норм поведінки та моралі, які культивується саме в її родині.

Останнім часом констатується збільшення кількості проявів девіантної поведінки серед неповнолітніх і молоді.

Аналізуючи причини скоєння правопорушень і злочинів, можна стверджувати, що більшість з них неповнолітні скоюють через недоліки сімейного виховання. Саме через недогляд з боку батьків, байдужість, а інколи під впливом чи навіть за участі батьків виникають прояви девіантної поведінки у дітей. За останній час зросла кількість дисфункціональних сімей, що пояснюється насамперед зниженням рівня життя в Україні, війною, відсутністю соціальної захищеності, безробіттям, інфляцією, тривожною атмосферою в домі, зростанням конфліктності та насиллям у взаємовідносинах, жорстокістю стосовно дітей, переосмисленням моральних орієнтирів.

Проблема дисфункціональних сімей важлива для українського соціуму, її масштабність обумовила наукові пошуки багатьох вчених, таких як: А. Беседін, О. Бондарчук, Л. Вольнова,

Є. Змановська, В. Кошова, О. Шарапова, Ц. Короленко, Л. Кучерявенко, Л. Леонова, Н. Бочкарева, Л. Мацуляк та інших.

Аналіз соціального середовища як чинника виникнення девіантної поведінки підлітків свідчить про провідну роль сім'ї в цьому процесі.

Сім'я - це група людей, які пов'язані спільними зв'язками, зазвичай через шлюб, спільне проживання, або спільне виховання дітей.

Дисфункціональна сім'я - це сімейна система, в якій існують серйозні проблеми у взаємодії, комунікації та взаємовідносинах між її членами. Ці проблеми можуть бути викликані різними факторами і мати різні прояви, але вони часто перешкоджають здоровому функціонуванню сім'ї та розвитку її членів. Визначимо деякі характеристики дисфункціональної сім'ї:

- Недостатня комунікація: відсутність відкритості та спілкування між членами сім'ї, що може призводити до нерозуміння, конфліктів та ізоляції.

- Негативні взаємини: часті конфлікти, агресивна поведінка, насильство або емоційне знуцання між членами сім'ї.

- Відсутність підтримки: відчуття відсутності емоційної, практичної або соціальної підтримки з боку сім'ї.

- Зловживання або проблеми залежності: алкогольна або наркотична залежність, що негативно впливає на функціонування сім'ї.

- Незадовільна батьківська поведінка: недостатнє увага, небезпечна поведінка або неправильне виховання дітей.

- Сімейні та індивідуальні проблеми здоров'я: фізичні чи психічні проблеми, які впливають на здатність сім'ї функціонувати адекватно.

- Циклічність проблем: передача негативних шаблонів поведінки з покоління в покоління, що спричиняє стабільність дисфункцій в сім'ї.

Дисфункціональна сім'я може мати серйозний вплив на фізичне та психічне здоров'я неповнолітніх, на їхнє соціальне та емоційне благополуччя, виникнення відхилень у поведінці. Для

характеристики поведінки, що відхиляється використовують спеціальний термін – *девіантність*.

На думку І. С. Кона, девіантна поведінка — це система вчинків, які мають відхилення від загальноприйнятої чи уявно допустимої норми, чи то норми психічного здоров'я, права, культури чи моралі. [3].

В. В. Афанасьєва дає визначення девіантної поведінки, як такої, що не відповідає правовим, моральним, етичним та іншим нормативним вимогам того конкретного суспільства, у якому живе й діє індивід. Результатом такої поведінки особистості, зазвичай, є нанесення моральної або (та) фізичної шкоди собі, оточуючим або (та) навколишньому середовищу [1]. Девіантна поведінка може включати широкий спектр поведінки, від незначних порушень до серйозних злочинів.

Якщо в сім'ї присутня девіантна поведінка, це стає зразком поведінки для дітей: недостатній нагляд і контроль з боку батьків, або гіперопіка; сім'ї з одним батьком або неповним складом можуть стикатися з додатковими викликами, які можуть впливати на поведінку дітей; розлучення батьків, фінансові проблеми, або інші стресові ситуації можуть впливати на добробут дітей і збільшувати ризик девіантної поведінки; якщо цінності або очікування неправильно спрямовані, це може сприяти виникненню девіантної поведінки у дітей; недостатність доступу до підтримки та ресурсів, таких як психологічна допомога або освітні можливості, може ускладнити ситуацію для дітей і збільшити ризик виникнення девіантної поведінки.

Таким чином, сім'я може впливати на поведінку неповнолітніх через різні аспекти свого функціонування, включаючи клімат, стиль виховання, моделювання поведінки та спосіб вирішення конфліктів. Важливим напрямом роботи з підлітками є профілактика проявів девіантної поведінки, яка будується на виявленні сукупності всіх причин, спонукальних мотивів, обставин і чинників, що впливають на поведінку особистості, та впливу сім'ї на виникнення девіацій у поведінці підлітків.

За для уникнення наслідків девіантної поведінки варто проводити діагностику сім'ї на основі індивідуального і системного підходів, яка є корисною для розуміння причин дисфункцій і виявлення шляхів їх вирішення. Зазначимо деякі ключові етапи такої діагностики:

1. *Збір інформації;*
2. *Використання індивідуального підходу;*
3. *Використання системного підходу;*
4. *Аналіз причин дисфункцій;*
5. *Розробка плану втручання;*
6. *Відстеження та оцінка результатів.*

Наступним етапом наслідків або запобігання девіантної поведінки в дисфункціональній сім'ї має запроваджуватися профілактика та корекція.

Профілактика та корекція дисфункцій сім'ї є важливими заходами для зменшення ризику девіантної поведінки у неповнолітніх. Надамо кілька підходів та методів, які можуть бути ефективними:

- ***Психологічна підтримка та консультування сімей:*** Індивідуальні та сімейні консультації; Терапія для батьків.
- ***Педагогічні програми:*** Освітні програми для батьків; Програми соціально-емоційного навчання для дітей.
- ***Соціальна підтримка:*** Групи підтримки для сімей; Співпраця з соціальними службами.
- ***Превентивні заходи:*** Профілактичні програми у школах; Залучення до позашкільних активностей.
- ***Корекція вже існуючих проблем:*** Інтервенційні програми; Реабілітаційні програми.
- ***Юридичні та адміністративні заходи:*** Правове просвітництво; Міжвідомча співпраця.
- ***Дослідження та моніторинг.*** Наукові дослідження; Моніторинг та оцінка програм.

Ці методи разом можуть створити системний підхід до профілактики та корекції дисфункцій сім'ї, зменшуючи ризики

розвитку девіантної поведінки у неповнолітніх та сприяючи їх здоровому розвитку.

Отже, сім'я має вирішальний вплив на поведінку підлітків і дисфункціональні сімейні умови часто стають причиною девіантної поведінки. Натомість здорове, підтримуюче та структуроване сімейне середовище сприяє розвитку позитивних рис характеру у підлітків та знижує ризик їх залучення до девіантної поведінки. Залучення до роботи з сім'ями, профілактика сімейних дисфункцій та підтримка здорових сімейних відносин є важливими заходами для попередження девіантної поведінки у молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьєва В. В. Вплив сім'ї та школи на девіантну поведінку підлітка // Соц. педагогіка: теорія та практика. 2008. № 4. С. 43 – 50.
2. Бєсєдін А.А. Дисфункціональна сім'я як чинник девіантної поведінки неповнолітніх: Автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.03 / А.А. Бєсєдін ; Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2002. 19 с.
3. Гуцуляк Н.М., Поняття норми та девіацій поведінки //Збірник «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами» 2007. № 3(5). <https://ap.uu.edu.ua/article/220>
4. Пихтіна Н. П. Профілактика девіантної поведінки дітей і молоді: психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти [Текст] : навч. посіб. / Н. П. Пихтіна, М. П. Пихтін, Т. Є. Федорченко ; за заг. ред. проф. В. М. Оржеховської ; Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин : НДУ ім. Миколи Гоголя, 2014. 399 с.

І. О. Лисоконь

доктор філософії (PhD) з освітніх, педагогічних наук, асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету

О. О. Герун

фахівець з соціальної роботи проєкту «Надання основних послуг у сфері охорони здоров'я, захисту та освіти постраждалому населенню в Харківській, Донецькій, Дніпропетровській та Запорізькій областях»

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО СОЦІОСТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ: ПРИНЦИПИ, ПІДХОДИ ТА ФОРМИ

У сучасному світі надважливим питанням є пошук ідентичності та встановлення окремих соціальних ролей, зокрема правильне встановлення статевої ролі. Актуальність теми також підкріплюється показниками соціологічних опитувань та щорічними статистичними звітами в соціальній сфері, а також доповідями науковців щодо поширення проблеми статевого виховання дітей та молоді. Міждисциплінарний підхід в соціальній сфері, зокрема соціостатевому вихованні молоді можна розглядати як одне з актуальних питань соціальної освіти на рівні з замовленням ринку праці на фахівців із соціальної роботи, практиками підготовки фахівців соціальної сфери, питанням галузевої приналежності соціальної роботи тощо [3, с. 10-11].

За середньоарифметичними показниками початок статевого життя у хлопців починається у 14-15 років, а у дівчат – 15-16 років. За таких умов можемо стверджувати, що до досягнення 18-річного віку кожна 8 (восьма) молода людина має сексуальний досвід. Разом з тим, зниження віку початку статевого життя призводить до активного зростання кількості незапланованих вагітностей, зокрема понад 60% вагітностей у осіб до 18 років закінчуються абортom. Такі показники нажаль

свідчать про поступе зміщення орієнтирів у соціальному та статевому вихованні молоді, з кожним роком середній вік початку статевого життя знижується, як і вік першої вагітності.

На нашу думку соціостатевого виховання має починатися з дитинства, адже статеве виховання не має обмежуватися лише категорією фізичного задоволення. Перш за все соціостатеве виховання має формувати категорії ідентичності та інтимності, що надалі будуть визначати більш глибини психосоціальні категорії та уявлення в підлітковому віці. Під час провадження соціостатевого виховання молодого покоління потрібно звертати увагу на вікові особливості виховної аудиторії, оскільки у різних вікових групах по різному відбуваються процеси мислення, уяви та усвідомлення.

Так, наприклад, у дітей 3-5 років закономірними є питання своєї появи на світ, тому потрібно навіть з такого раннього віку починати говорити про речі так якими вони є насправді. В цьому контексті доречним буде використання асоціативного підходу до виховання за допомогою якого можна використовуючи аналогії та правильні терміни пояснити дитині всі аспекти появи нового життя [1].

Якщо акцентувати увагу на підлітковому віці та молодіжній аудиторії перш за все варто акцентувати увагу на засобах контрацепції та інфекційних захворюваннях, які можуть передаватися статевим шляхом. При цьому використання асоціативного підходу до соціостатевого виховання буде сприйнято підлітками негативно, що може викликати лише зворотню реакцію від необхідної.

Окремо зауважимо, що структуру соціостатевого виховання нині складають чотири основні елементи:

- виховання поваги до себе та інших;
- інформування про анатомію та фізіологію;
- розвиток гендерної чутливості;
- формування навичок прийняття відповідальних рішень щодо своєї сексуальної поведінки.

До основних принципів статевого виховання молодіжної аудиторії можна віднести:

- гендерна рівність;
- достовірність інформації;
- індивідуалізація;
- інформаційна кампанія;
- науково-методичне забезпечення;
- недискримінація;
- підтримка сім'ї;
- сприяння громадянській активності.

Загалом соціостатеве виховання молоді охоплює комплексний підхід до формування соціальних та статевих навичок, цінностей та уявлень серед молоді з метою створення здорового, відповідального та рівноправного суспільства. Ця стратегія включає різноманітні форми та методи, спрямовані на розвиток емоційного та соціального інтелекту, формування позитивної самооцінки та вміння будувати здорові міжособистісні стосунки.

У школах багатьох країн Європейського Союзу, включаючи і Україну, традиційно використовуються такі форми роботи з статевого виховання:

- включення відповідних тем у навчальні програми різних предметів;
- факультативні заняття;
- заходи для батьків.

Наприклад, важливе місце у соціостатевому вихованні молоді, а також у загальноосвітній підготовці, відводиться навчальному кіно, зокрема відеофільмам, які становлять значну частину дидактичного матеріалу. Використання цього засобу навчання допомагає передати молоді інформацію про актуальні проблеми статі та шляхи їх вирішення, розширює можливості викладання та виховання, та сприяє більш емоційному сприйняттю цих проблем. Водночас, на ранніх етапах соціостатевого виховання рекомендується акцентувати увагу на розвитку ціннісно-емоційної сфери за допомогою методів, таких як бесіда та гра, що найбільш доцільно сприяють формуванню ціннісних орієнтацій та навичок міжстатевого спілкування.

Окреслене вище дозволяє узагальнити підходи до соціостатевого виховання дітей та молоді:

- достовірним: ґрунтуватися на наукових даних і світовому досвіді;
- інклюзивним: поважати гендерну різноманітність і формувати у молоді толерантне ставлення до людей з різними гендерними уявленнями;
- інтерактивним: використовувати різні форми та методи роботи, щоб зацікавити молодь і зробити процес навчання максимально ефективним;
- комплексним: охоплювати всі аспекти сексуальності, включаючи фізіологію, психологію, етику, культуру, безпеку;
- спрямованим на розвиток критичного мислення: вчити молодь критично ставитися до інформації, що отримується з різних джерел, і приймати відповідальні рішення щодо свого сексуального життя [2].

Література

1. ВГЦ «Волонтер». Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) Сексуальне виховання дітей. 2019.
2. Коберник О. Управління виховним процесом у загальноосвітньому навчальному закладі. К. : Науковий світ, 2003. 230 с.
3. Концептуально-технологічна модель підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери [монографія] / авт. кол. Т. Василюк, І. Лисоконь, І. Размолодчикова, І. Шимко ; упоряд. І. Лисоконь. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. 182 с.

Медведєв М. Ф.,
здобувач бакалаврського рівня
спеціальності 231 «Соціальна робота»

Шимко І. М.,
канд. пед. наук., доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи КДПУ

ВПЛИВ КУЛЬТУРИ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ І МОЛОДІ

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій, глобалізацією та культурним розмаїттям. Ці процеси значно впливають на соціалізацію дітей та молоді, формуючи їх світогляд, цінності та поведінку. Розуміння впливу культури на соціалізацію особистості стає надзвичайно важливим, адже воно допомагає нам краще зрозуміти виклики та можливості, з якими стикається молоде покоління в умовах культурного розмаїття, та розробити ефективні стратегії для сприяння їх соціальній адаптації та розвитку особистості. Однак, безсумнівно, що доба глобалізації, як жодна інша доба до неї, - це доба, яка має великий вплив на молодь і сама зазнає значного впливу від неї. [3].

Особливо актуальним є дослідження впливу культури на соціалізацію дітей і молоді в контексті швидких змін у суспільстві. Молоде покоління, що зростає в інформаційному оточенні, стикається з різноманітністю культурних виявів, що впливає на їхню самоідентифікацію, соціальну адаптацію та розвиток особистості. Культурні стереотипи, мовні особливості, традиції та цінності визначають структуру їхнього мислення і взаємодії з оточуючим світом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема впливу культури на соціалізацію особистості має давню історію. Ще античні філософи, такі як Платон та Аристотель, підкреслювали важливість виховання та впливу суспільства на формування індивіда. У ХХ столітті ця тема привернула увагу багатьох

видатних науковців, таких як М. Мід, Е. Еріксон, Л. Виготський, У. Бронфенбреннер, Ж. Піаже, М. Спіро, Р. Бенедикт, К. Гірц, П. Бурдье, Е. Гідденс, та багато інших.

Ці дослідники внесли значний вклад у розуміння складних взаємозв'язків між культурою та соціалізацією. Вони показали, що культура впливає на всі аспекти розвитку особистості, від формування цінностей та переконань до розвитку когнітивних здібностей та соціальних навичок.

Останні дослідження, пов'язані з глобалізацією, міграцією та розвитком інформаційних технологій, підкреслюють зростаючу роль культури в соціалізації дітей та молоді. Сучасні дослідження досліджують вплив мультикультурного середовища, роль медіа та соціальних мереж у формуванні культурної ідентичності, а також виклики, пов'язані з міжкультурною комунікацією та інтеграцією.

Метою статті є розгляд впливу культурних засобів на процес соціалізації дітей і молоді, а також впровадження програми, що сприяє гармонійному розвитку особистості в умовах культурного розмаїття.

Виклад основного матеріалу. Соціалізація – це процес входження індивіда в суспільство, засвоєння ним культурних норм, цінностей, соціальних ролей та поведінкових моделей. У дітей і молоді процес соціалізації має свої особливості, пов'язані з віковими та психологічними особливостями цих груп.

Діти перебувають у стадії активного розвитку та формування особистості. Вони особливо чутливі до впливу навколишнього середовища, а їх базові цінності та переконання формуються в сім'ї.

У молоді процес соціалізації пов'язаний з пошуком власної ідентичності, активним дослідженням навколишнього світу та експериментуванням з різними соціальними ролями. Вплив однолітків, освітніх закладів та інших соціальних інституцій значно впливає на формування їхньої самоідентифікації та соціальної адаптації.

Культура - це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством в процесі його історичного

розвитку. Вона визначає спосіб життя людей, їхнє мислення, відчуття та дії, а також їхнє сприйняття світу.

Культуру можна розглядати з різних боків:

Матеріальна культура включає в себе фізичні об'єкти, ресурси та простори, що використовуються людьми для визначення своєї культури.

Нематеріальна культура включає в себе нефізичні уявлення, які люди мають про свою культуру, такі як вірування, цінності, правила, норми, мораль, мови, соціальні ролі, етику, музику, літературу, звичаї, традиції, організації та інституції.

Культура має значний вплив на соціалізацію дітей і молоді, формуючи їхні ціннісні орієнтації, уявлення про світ та поведінкові моделі.

Культура у своєму прояві, здатна керувати соціальними взаємодіями у суспільстві та впливати на природу, структуру та функціонування соціальних відносин [4].

У всьому світі цінності та культури змінюються від покоління до покоління, оскільки люди перебувають під впливом речей, що не належать до їхньої культури [2].

Існує безліч каналів соціалізації, які сприяють формуванню культурної ідентичності дітей та молоді.

Сім'я: Сім'я є первинним агентом соціалізації, який передає культурні цінності, норми поведінки та моделі взаємодії. Українська молодь майже однотайна в тому, як вона бачить своє сімейне майбутнє — 86% респондентів обрали опцію «у шлюбі з дітьми». Найліпшим віком для одруження і для жінок, і для чоловіків респонденти назвали 25 років. Цей вік для жінок обрали 21% опитаних, а для чоловіків — 25% [1].

Освітні заклади: Школи та університети знайомлять учнів з різними культурними аспектами, сприяючи розширенню кругозору та формуванню критичного мислення.

Засоби масової інформації: Телебачення, кіно, соціальні мережі та реклама впливають на формування світогляду, цінностей та стилю життя дітей та молоді.

Культурні інституції: Музеї, театри, бібліотеки та інші культурні інституції сприяють знайомству з різними формами мистецтва та культури.

Соціальне середовище: Однолітки, громадські організації, релігійні спільноти також впливають на формування культурної ідентичності.

Сучасний світ характеризується культурним розмаїттям, що створює як виклики, так і можливості для соціалізації дітей та молоді.

Виклики:

Культурна гібридність: Змішування різних культурних впливів може ускладнити формування власної ідентичності.

Культурні конфлікти: Різні культурні цінності та норми можуть спричинити непорозуміння та конфлікти.

Інформаційна перевантаженість: Надмірний потік інформації, в тому числі, з різних культурних контекстів, може дезорієнтувати молодь.

Можливості:

Міжкультурний діалог: Культурне розмаїття створює можливості для взаємодії та обміну досвідом.

Толерантність та інклюзія: Розуміння та повага до різних культур сприяє формуванню інклюзивного суспільства.

Творчий потенціал: Змішування різних культурних впливів може породити нові ідеї, тенденції та напрямки в мистецтві, науці та культурі.

Культура відіграє важливу роль у соціалізації особистості дітей і молоді та потребує відповідних соціально-педагогічних заходів, які можна організувати у відповідних програмах або проєктах. Програма соціалізації особистості дітей і молоді за допомогою впливу на них культури є комплексною та включає в себе різні канали впливу.

Програма соціалізації особистості дітей і молоді за допомогою впливу культури

Форма роботи	Метод	Мета роботи	Тривалість заходу	Контингент

Тематичні екскурсії	Історико-культурні екскурсії до музеїв, пам'яток архітектури, місць історичної значимості. Екскурсії до театрів, концертних залів, художніх галерей. Екскурсії на підприємства, що представляють різні сфери виробництва та культури	Розширення кругозору та знань про історію, культуру та сучасне життя. Розвиток пізнавального інтересу та естетичного смаку. Формування уявлення про різні професії та сфери діяльності.	Від 1 до 3 годин	Діти та молодь
Творчі майстер-класи	Майстер-класи з народних ремесел (вишивка, гончарство, писанкарство тощо). Майстер-класи з образотворчого мистецтва, музики,	Розвиток творчих здібностей та уяви. Ознайомлення з різними видами мистецтва та ремесел. Формування навичок самовираження та	Від 1 до 3 годин	Діти та молодь

	театру, танців. Майстер- класи з сучасних видів творчості (фотографія, відеозйомка, дизайн).	креативного мислення.		
Інтерак- тивні лекції та дискусі- ї	Лекції з історії культури, мистецтва, літератури, філософії. Дискусії на актуальні теми, пов'язані з культурою, суспільством, міжособистіс- ними стосунками. Зустрічі з цікавими людьми, представника- ми різних культур та професій.	Розширення знань про культуру та суспільство. Розвиток критичного мислення та навичок аргументаці- ї. Формуванн- я активної громадянсь- кої позиції.	Від 1 до 2 годин	Молодь
Культу- рно- мистец	Участь у фестивалях народної	Розвиток творчих здібностей	Від 1 дня до	Діти та молодь

ькі фестивалі та конкурси	творчості, музичних, театральних, танцювальних конкурсів. Організація власних культурних заходів (виставки, концерти, вистави).	та талантів. Формування навичок командної роботи та лідерства. Сприяння самореалізації та підвищенню самооцінки.	кількох днів	
Волонтерські проекти	Участь у проектах з охорони культурної спадщини. Допомога в організації культурних заходів. Проведення культурно-освітніх заходів для дітей та молоді.	Розвиток соціальної відповідальності та громадянської свідомості. Формування навичок співпраці та взаємодопомоги. Сприяння інтеграції та соціальній адаптації.	Від кількох годин до кількох місяців	Молодь

Її можна використовувати як розробку педагогами, психологами та соціальними працівниками. Вона надає широкий спектр формальних заходів, спрямованих на розширення кругозору, розвиток творчих здібностей, формування критичного мислення та активної громадянської позиції. Різноманітність форм роботи дозволяє підібрати оптимальний варіант для різних

вікових груп та інтересів, а опис цілей та очікуваних результатів дає чітке розуміння очікувань від кожного заходу. За допомогою цієї програми, молоді люди можуть не тільки пізнавати культурні цінності, але й розвивати власні таланти, набувати практичні навички та ставати активними членами суспільства.

Висновки. Культура відіграє ключову роль у процесі соціалізації, формуючи особистість дітей та молоді. Її вплив є багатограним та охоплює всі аспекти розвитку – від формування цінностей та світогляду до розвитку соціальних навичок та адаптації.

В умовах культурного розмаїття важливо розробляти ефективні програми соціалізації, що сприяють гармонійному розвитку особистості, формуванню ціннісних орієнтацій, розвитку творчих здібностей та толерантності.

Розвиток міжкультурного діалогу та розуміння є ключовим фактором для формування толерантного та інклюзивного суспільства.

Література

1. Коляденко С. М. Соціальний портрет сучасної української молоді. Актуальні проблеми соціального управління в Україні за умов глобалізації. Житомир : ЖДУ, 2017. С. 41– 46.
2. Carpenter, M. A., & Dunung, S. P. "Challenges and Opportunities in International Business" (s. 3.1). 2012.
3. Heaven, Cara and Matthew Tubridy. "Global Youth Culture and Youth Identity." 10 April 2003 <<http://www.iyp.oxfam.org>> 5 August 2003
4. Xinyin Chen, Janet Chung, Rachel Lehcier- Kimel. Culture and Social Development. The Wiley- Blackwell Handbook of Childhood Social Development. 2011. Second Edition. P. 9

РОЛЬ ПОЗИТИВНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ Н. ПЕЗЕШКІАНА У ПОШУКУ РЕСУРСУ ТА АДАПТАЦІЇ ДО НОВИХ УМОВ ЖИТТЯ

Сьогодні в Україні немає дитини, яка тією чи іншою мірою не зазнала б впливу війни. Пережитий стрес – якщо з ним не працювати – може спричинити проблеми з фізичним і ментальним здоров'ям. Водночас діти мають високий потенціал до відновлення.

Поняття стресу можна віднести до позначення психічних станів людини, яка перебуває у небезпечних умовах. Стрес (від англ. stress - "тиск, напруга") - стан індивіда, що виникає як відповідь на різноманітні екстремальні види впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, що виводять з рівноваги фізичні чи психологічні функції людини [2, с. 53-55].

Фундаментальними засадами вивчення емоцій та проблем психічних станів особистості є праці Б. Ананьєва, В. Ганзена, Є. Ільїна, Г. Костюка, М. Левітова, О. Леонтьєва, Б. Ломова, С. Максименка, та ін. Крім того, особливості перебігу окремих негативних психічних станів розглянуті в працях В.М. Астапова, В.А. Гузенко, Ю.Л. Ханіна.

Емоції й стани нерозривно пов'язані, їхня інтегративна функція забезпечує реагування людини як цілісності на поточну ситуацію, на всі дії, спрямовані на неї [9, с. 33-35].

Проблема вивчення емоційних станів різнобічно представлена в українських та закордонних дослідженнях (М. Й. Боришевський, Б. О. Вяткін, В. О. Ганзен, Л. Г. Дика, Е. П. Ільїн, Л. В. Куліков, М. Д. Левітов та ін.).

До складових психічного стану включені емоційні характеристики, вони тісно взаємозв'язані й виразно виявляються в різних видах діяльності й у властивостях особистості. Емоційні стани – це ті, у яких емоція визначає всю структуру стану, всі його параметри.

Степаненко Л. В. вважає, що це пов'язано з тим, що певна емоція може переживатися суб'єктом на тлі інших, які визначають характеристики стану.

Емоційні стани – це тривалі переживання, ефект від сильної емоційної реакції. До них відносять збудження, пригнічення (депресія), страх, тривогу. Емоційний стан є мінливим психічним явищем [1, с. 136].

Дієвими способами усунення небажаного емоційного стану є:

- психічна регуляція;
- зміна спрямованості свідомості;
- використання захисних механізмів;
- дихальні вправи тощо [1, с. 142].

Чи можна жити без стресу? Наука стверджує: не можна! Життя - це постійне джерело змін. Воно не терпить сталості та стабільності. Саме життя – головне джерело стресу. Всі серйозні події нашого життя викликають стрес. Це проблеми зі здоров'ям, поїздки, зміна місця проживання, пропуски занять, поганий сон, сварка з другом чи батьками, сигнали повітряної тривоги ... війна в Україні [6, с.13]

Отже, стрес присутній у житті кожної людини, оскільки наявність стресових імпульсів в усіх сферах людського життя та діяльності безперечна. Викорінити чи боротися зі стресом безглуздо. Але в наших силах вчитися адаптуватися до нього та впливати на свій душевний стан, щоб навчитися елементарно відрізнити невдачу від катастрофи. А найголовніше завдання кожного – перетворити стрес на ресурс для самовдосконалення та балансу в житті. Для того, щоб успішно справлятися зі стресовими реакціями та не допускати дистресів, варто більш детально вивчати себе, працювати над собою, пізнавати себе. Адже кожен з нас має свої індивідуальні характеристики реакцій на стресори. Усі ми відрізняємося чутливістю до стресора. В кожного з нас індивідуальна реактивність стрес-реакцій. Та й відновлюємося після стресових станів ми всі з різною швидкістю та з різною якістю. Події останніх років, які відбуваються в Україні, вкрай складні, і це показало про необхідність соціально-

психологічного захисту і психологічної допомоги як дітям і окремим дорослим, так і цілим соціальним групам. Профілактична корекція є найефективнішим засобом попередження негативного впливу психічної травми на ментальне здоров'я людини [6, с.13]

Значну роль в пошуку ресурсу та адаптації до нових умов життя може відіграти метод позитивної психотерапії.

Позитивна психотерапія - метод короткострокової психотерапії, запропонованої Носсратом Пезешкіаном в 1968 році. Цей новий конфлікт-центрований гуманістичний метод фокусується на позитивних аспектах конфліктів, ресурсах та здібностях людини, спирається на результати транскультуральних психологічних досліджень.

Позитивна психотерапія наголошує на цілісному баченні життя людини, на оптимістичному сприйнятті її природи (Н.Пезешкіан, 1996). Це реалізується застосуванням відповідних складових цього методу:

1) Positum-підхід (позитивний – той, що є насправді, реальний, конкретний), що базується на принципі надії щодо конструктивної природи людини, її здатності вирішити власні проблеми;

2) психодинамічний диференційний аналіз змісту конфліктів, що базується на принципі гармонізації базових здібностей “Знати” та “Любити”;

3) 5-крокова стратегія психотерапевтичної допомоги на основі принципу консультування;

4) моделі балансу і наслідування;

5) минуле і теперішнє конфліктоцентрованого підходу є основою для майбутнього – особистості з новими можливостями, ідентичністю, ресурсами;

6) транскультурне мислення;

7) розгляд людини, її проблеми у контексті значущої соціальної групи, сім'ї, коли члени сім'ї як індивідууми і соціальні фактори;

8) метатеоретичні, метапрактичні аспекти – змістом позитивної психотерапії є концепція, у межах якої можуть

раціонально застосовуватися і взаємно доповнюватися різні методи і спеціальні напрями.

У позитивній психотерапії людина постає як цілісність тілесного і психічного (душевного, духовного) [5, с. 37].

Метод спрямований на мобілізацію внутрішніх ресурсів людини для прийняття позитивних рішень у будь-яких, навіть найскладніших життєвих ситуаціях, до яких, безперечно, відноситься переживання наслідків збройної агресії росії проти народу України.

Метод позитивної психотерапії – це метод відновлення і підтримання психічного здоров'я та розвитку потенціалу людини. Він орієнтований на ресурси, тобто звертається спочатку до ресурсів та можливостей людини, і тільки потім досліджує порушення, захворювання. Позитивна психотерапія розглядає людину як єдність тіла, розуму, емоцій і духу.

Позитивна психотерапія базується на трьох найголовніших принципах: надії, балансу та самопомоги [7, с. 214].

Носсрат Пезешкіан створив модель чотирьох «вимірів», у яких людина намагається себе реалізувати - фізичному, ментальному соціальному та духовному. Якщо всі ці сфери збалансовані, людина має сили і мотивацію жити наповненим і щасливим життям. Модель балансу чотирьох сфер життя називають Кристалом Пезешкіана, який складається з таких граней:

✓ Тіло (харчування, спорт, сон, відпочинок, гігієна, самопочуття, зовнішність, тілесні відчуття).

✓ Стосунки (відносини з людьми, родина, друзі, спілкування, традиції, захоплення, емоції).

✓ Діяльність (робота, навчання, досягнення).

✓ Сенси (віра, мрії, цілі, переконання, світогляд, цінності, духовність, плани на майбутнє).

Отже, стрес присутній у житті кожної людини, оскільки наявність стресових імпульсів в усіх сферах людського життя та діяльності безперечна. адаптуватися до нього та впливати на свій душевний стан, щоб навчитися елементарно відрізняти невдачу

від катастрофи. А найголовніше завдання кожного – перетворити стрес на ресурс для самовдосконалення та балансу в житті. Таким чином, сутність позитивної психотерапії можна пояснити однією фразою: Людина щаслива й здорова не тоді, коли у неї немає проблем, а тоді, коли вона знає, як їх правильно вирішити [5, 154-155].

Література

1. Анохін П.К. Емоції // Психологія емоцій: Тексти. - М., 1984. - С. 173

2. Ємельяненко Л. М. Конфліктологія [Електронний ресурс] навч. посібник / Л. М. Ємельяненко, В. М. Петюх, Л. В. Торгова, А. М. Гриненко. Навч. посіб. - К.: КНЕУ, 2003. - 315 с

2. Любченко І.І. Педагогічні засади розвитку логічного мислення у старших дошкільників, інноваційні підходи виконання концепції розвитку дошкільної освіти 2010- 2016р.: навчально-методичний посібник / І.І.Любченко. – Умань : ВПЦ „Візаві”. – 2011. – 122 с.

3. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник/ автор І. М. Матійків – К.: Педагогічна думка, 2012. – 112 с. URL:<https://lib.iitta.gov.ua/6191/1/12-41.pdf>, (дата звернення 23.11.2023).

4. Могильник А., Яцухненко М. Психолог на зв'язку. Порадник для людей, які обирають жити Життя у війну. URL:<file:///C:/Users/Admin%20HP/Downloads/psykholoh-na-zviazku-poradnyk-dlia-liudei-iaki-obyraiut-zhyty-zhyttia-u-viinu.pdf> (дата звернення 15.11.2023)

5. Носрат Пезешкиан Психосоматика и позитивная психотерапия.- М.:”Институт позитивной психотерапии ”, 2006.

6. Орещечко Н., Лубенець О., Кандаурова І., Заячук О., Манухіна Н., Конельська І. корекційно-розвиткова програма «Мандрівка в країну ресурсів», 2023 р. <https://docs.google.com/document/d/19dpT2AgWjeY8xNb4tK00aBA0s1VFVM8h/edit?usp=sharing&oid=106574696527166374981&rtprof=true&sd=true> (дата звернення: 10.05.2024).

7. Пезешкиан, Н. (2005). Если ты хочешь иметь то, что никогда не имел, тогда сделай то, что никогда не делал. М.: Институт позитивной психотерапии.

8. «Поруч». URL: <https://poruch.me/> (дата звернення: 20.11.2023).

9. Психические состояния / сост. и общая ред. Л. В. Куликова. - СПб. : Питер, 2000. - 512 с.

10. «Ти як?». Всеукраїнська програма ментального здоров'я. URL:<https://www.howareu.com/> (дата звернення: 20.11.2023).

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ САМОЕФЕКТИВНОСТІ

В наш час дистанційне навчання, стало невід'ємною частиною сучасної освіти і має значний потенціал для розвитку самоефективності здобувачів освіти. Самоефективність – це віра у власні можливості успішно виконувати завдання та досягати поставлених цілей.

Розглянемо позитивні риси дистанційного навчання для розвитку цієї важливої риси в учнів.

1. Гнучкість та самоорганізація:

Дистанційне навчання дає учням можливість самостійно планувати свій час та навчатися у власному темпі. Це потребує самоорганізації та дисципліни, що, в свою чергу, сприяє розвитку самоефективності.

Наприклад, можна використовувати методика SOLE. Учні об'єднуються в групи, отримують від учителя складне, відкрите запитання і приблизно півгодини, щоб відшукати відповідь. Потім презентують свою роботу іншим групам і проводять дискусію. Запитання являється ідеальним, якщо для опрацювання потрібно застосовувати знання кількох дисциплін і не має відповіді «так» або «ні». [1]

Наприклад, «Як зміниться життя на Землі при зменшенні прискорення вільного падіння?» для відповіді на таке запитання учням потрібно провести невелике дослідження. Для опрацювання здобувачі освіти можуть обрати один напрям або охопити всі теми, що необхідні для розв'язування даного питання. [1]

2. Індивідуалізація:

Дистанційне навчання дає можливість адаптувати навчальний процес до потреб та інтересів кожного учня. Вчитель обирає темп навчання, методи засвоєння матеріалу, для цього використовує додаткові ресурси. Це надає учням більше

впевненості у своїх силах та здатності досягати успіху. Для з'ясування рівня підготовки учня з певного предмета використовують тести.

3. Різноманіття методів навчання:

Дистанційне навчання використовує широкий спектр методів, таких як уроки в онлайн-школах, інтерактивні вправи, онлайн-лабораторії, наприклад, Phet. Це робить процес навчання більш цікавим та захоплюючим.

Під час дистанційного навчання слід використовувати певні технології навчання:

- ✓ Навчання у співробітництві (collaborative learning);
- ✓ Технологія кооперативного навчання (Cooperative learning);
- ✓ Робота в кооперативних групах за методом jigsaw;
- ✓ Метод проєктів;
- ✓ Технологія перевернутої групи;
- ✓ Модульне навчання. [2]

Однак при онлайн взаємодії важливий не лише зоровий контакт між педагогом та вихованцем, уміння говорити та слухати, а ще й унаочнення та пояснення. Наочні методи навчання:

- ✓ Ілюстрація;
- ✓ Демонстрація;
- ✓ Спостереження.

Засоби реалізації методу:

- ✓ Онлайн-дошка в Google Meet та Zoom;
- ✓ Презентація PowerPoint;
- ✓ Хмара тегів.

Практичні методи навчання:

- ✓ Вправи;
- ✓ Досліди;
- ✓ Експерименти;
- ✓ Практичні роботи. [2]

4. Доступність інформації:

Дистанційне навчання допомагає учням знайти багато інформації, доступної онлайн. Це дозволяє опрацювати ту чи іншу

тему більш глибоко, або знайти додаткові ресурси для кращого розуміння матеріалу.

5. Розвиток самостійності:

Дистанційне навчання дає учням можливість самостійно досліджувати та вивчати нове. Це сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей, а також вміння знаходити та використовувати інформацію.

6. Спілкування та співпраця:

Дистанційне навчання дає можливість учням спілкуватися та співпрацювати з іншими учнями та вчителями з усього світу. Це сприяє розвитку комунікативних навичок, вміння працювати в команді, а також толерантності та поваги до інших культур.

Для розвитку самоефективності учням потрібна підтримка та допомога з боку вчителів, батьків та інших дорослих.

Можна сформулювати декілька порад в організації дистанційного навчання для розвитку самоефективності:

- ✓ Створіть позитивну атмосферу навчання.
- ✓ Заохочуйте самостійність та ініціативу.
- ✓ Надавайте учням чіткий та конструктивний зворотний зв'язок.

- ✓ Допомагайте учням ставити реалістичні цілі та досягати їх.

- ✓ Створіть можливості для спілкування та співпраці.

- ✓ Відзначайте досягнення та успіхи учнів.

Дистанційне навчання може стати потужним інструментом для розвитку самоефективності учнів. Завдяки гнучкості, індивідуалізації та різноманіттю методів навчання воно дає здобувачам освіти можливість навчитися самостійно організовувати свою роботу, ставити цілі та досягати їх, а також вірити в себе і бути готовим навчатися впродовж життя.

Література

1. <https://nus.org.ua/articles/samoorganizatsiya-u-navchanni-abo-yak-uchni-mozhut-navchatys-samostijno/>

2. <https://donopdut.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/FORMI-I-METODI-ROBOTI-PI-CHAS-DIST-NAVCH.pdf>

3. Програма обласного науково-методичного проекту «Педагогічні стратегії розвитку самоєфективної особистості в освітньому просторі Нової української школи» 2020 р. – 2023 р.

4. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>

Г. Плахтій,
студентка психолого-педагогічного факультету
Криворізького державного педагогічного університету,

І. М. Шимко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ СОЦІАЛЬНИМ ПЕДАГОГОМ

Проблема морального виховання особистості належить до числа найбільш важливих проблем сучасності. Її актуальність обумовлена гостротою стану моральності в українському суспільстві. На превеликий жаль, у багатьох наших сучасників спостерігається поверхове і пасивне ставлення до іншої особистості, відсутність людяності, байдужість, невміння поводитися в суспільстві.

Важливою частиною процесу виховання і самовиховання громадської зрілості, становлення особистості відповідального громадянина своєї країни є наявність добре розвиненого почуття моральних та етичних цінностей. Наявність сильних моральних устоїв чи їх відсутність може істотно вплинути на суспільство.

Розуміння важливості моральних якостей у формуванні особистості простежується впродовж усього історичного шляху розвитку людства. До різних аспектів цієї проблеми зверталися мислителі й корифеї філософської та педагогічної думки: Аристотель, Г. Гегель, Демокрит, Д. Дьюї, І. Кант, Я. Коменський, а також відомі вітчизняні просвітителі-педагоги минулого Б. Грінченко, О. Духнович, А. Макаренко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, та сучасні науковці Ш. Амонашвілі, І.Бех, О. Матвієнко.

Проблема морального виховання особистості завжди була однією з актуальних, а в реаліях сьогодення вона набуває особливої уваги. Аналіз соціально-педагогічної, психолого-

педагогічної літератури дає розуміння, що вихованню духовності було приділено чимало уваги багатьох науковців. Велика кількість з цих досліджень були виконані давно, що свідчить про те, що проблема морального виховання, завжди вважалася важливою при вихованні кожного громадянина своєї країни.

Так, Я. Коменський підкреслює в своїх працях, що від виховання дітей залежить «виправлення людських справ на землі» та розвиток суспільства шляхом удосконалення та щастя, а педагоги це душа і серце виховання. Видатний вчений, А. Дістервег, торкаючись питання морального виховання дітей, зазначав необхідність звертати увагу на врахування особливостей культур країни, яка є батьківщиною учня.

Не без уваги залишилися прогресивні ідеї А. Макаренка щодо морального виховання підлітків: вдосконалення структури взаємин учителя та вихованця, педагогічної доцільності формування колективістських взаємовідносин, розумне поєднання пошани та вимогливості до дітей.

У філософському словнику поняття моральності прирівняне до поняття мораль. «Мораль (латинське *mores* – вдачі) – норми, принципи, правила поведінки людей, почуття, судження, у яких виражається нормативна регуляція відносин людей один з одним і суспільним цілим (колективом, класом, народом, суспільством)».

Мораль, виступаючи формою суспільної свідомості, що представляє сукупність принципів, вимог, норм і правил, регулює поведінку людини у всіх сферах її суспільного життя.

Мораль, вважає І. Бех, - форма суспільної свідомості, що являє собою сукупність принципів, вимог, норм і правил, які регулюють поведінку людини в усіх сферах її суспільного життя [1, с. 38].

У психологічному плані – зазначають Г. Бурбуліс та В. Кемеров – моральна сфера особистості включає наступну сукупність явищ:

– совість (внутрішній суддя, що оцінює моральність відчуттів, думок, бажань, вчинків, поведінки і способу життя людини);

- самооцінка (сприяє зміні спрямованості особі і відповідно до цього – поведінки і способу життя);
- воля (породжує спочатку відчуття, потім, через усвідомлення потреби, дає початок думки, бажанню і далі – вчинку, поведінці і способу життя) [2, с. 78].

Рівень морального виховання особистості, як наголошує О. Матвієнко, залежить від багатьох факторів: здоров'я організму, соціального оточення, виховання, характеру організації власної активної діяльності, суспільного ладу, наявності позитивного прикладу в родині. Серед них суттєве значення має воля людини та її устремління і бажання стати кращою, не схожою на всіх. Саме виховання волі призводить до необхідності самостійно вдосконалюватись, а цей процес не визначений у часі і може здійснюватися у будь-якому віці. Одним із чинників морального виховання особистості є постать педагога, який займається цим процесом [3].

Моральне виховання орієнтує на те, що український громадянин у відповідних ситуаціях і обставинах має виявляти свої найкращі якості, визначаючи інтуїтивно необхідність їх вияву. Особливо це стосується життя в соціумі, де для оптимальної адаптації та профілактики негативних явищ мають застосовуватися знання, уміння, навички, які він набуває у процесі роботи над самим собою, а не навпаки – необізнаність з суттю проблем, нездатність їх регулювати, байдужість до всього.

Таким чином, моральне виховання – процес організованого, цілеспрямованого як зовнішнього, так і внутрішнього впливу на моральну сферу особистості, що є ядром її внутрішнього світу.

Характерною особливістю дітей та молоді є переважання емоційно-чуттєвої сфери в психіці. Виходячи з цього цей процес передбачає осмислення досвіду, звернення до розуму, мислення суб'єкта.

Найбільш значущими основами формування моральних якостей у дітей та молоді виступають саме потреби в самоповазі і пошані інших, у оцінці і нових враженнях, у спілкуванні з

дорослими і однолітками; мотиви моральної поведінки; моральні ідеали; ставлення до моральних норм.

Залежно від конкретних умов сприйняття і стосунків, що виникають у дитини з дорослим, на перший план можуть виступати будь-які з перерахованих мотивів, котрі підпорядковують собі інші. Формування моральних якостей у процесі соціалізації неможливе без оцінної діяльності дорослого, яка стає засобом орієнтації дитини серед безлічі цінностей і антицінностей. Важливою особливістю формування уявлень про етичну поведінку є розкриття перспектив і наслідків вибору вчинку.

Специфічною особливістю морального виховання є те, що це є процес соціалізації особистості та його не можна відокремити в якийсь спеціальний виховний процес.

Моральні норми правил поведінки успішно засвоюються дітьми та молоддю, коли педагоги, вихователі не тільки розкривають їх зміст, демонструючи на конкретних прикладах, як їх треба виконувати, а й стежить за виконанням та правилами поведінки і при цьому залучає колектив до участі в контролі за дотриманням правил його членами. На сьогодні таку місію покладено в основу роботи соціального педагога – головного провідника і посередника між дітьми і суспільством, саме він має знайти, ті місточки які адаптують дітей та молодь до нових умов і реалій сучасного часу. Такими засобами можуть виступати різні методи якими послуговується соціальний педагог: бесіди, тренінги, тематичні заходи, акції, благодійні концерти, індивідуальна робота. Зазначені методи і форми соціально-педагогічної роботи дадуть якісний результат коли будуть проводитися в системі: проекти, програми тощо.

Виходячи з вищевикладеного, в процесі формування моральних якостей у дітей та молоді важливо задовольняти їх етичні потреби, сприяти супідрядності в ієрархії мотивів, де етичні мотиви виступають на перший план, формувати етичні ідеали, розширювати уявлення про моральні якості, цінності, норми і сприяти їх усвідомленню, представляти зразки моральної поведінки, давати оцінку і проявляти власне ставлення до

моральних і аморальних цінностей особистості, починаючи з дитинства.

Запропонована нами програма спрямована на виховання у дітей та молоді таких якостей: ціннісного ставлення та життєвої позиції до себе (почуття людської гідності, відповідальності, духовного удосконалення як шляху до внутрішньої гармонії, здоров'я; прагнення до фізичного, психологічного та духовно-етичного способу життя); ціннісного ставлення та життєвої позиції до інших людей (толерантності як сприйняття та розуміння особливостей та відмінностей оточуючих людей; доброти і чуйності, гуманності та милосердя, взаєморозуміння, чесності і взаємоповаги, що є основою гарних стосунків між людьми, пізнання людиною внутрішнього світу інших людей, здатність до співчуття).

Програма «Формування моральних якостей у дітей і молоді»

	Форма роботи	Очікуваний результат	Учасники
1	Діагностичні методики: анкета-гра, ситуації, малюнки, проєктивна методика «Школа і я»,	Комплексне вивчення рівнів моральної вихованості особистості дітей та молоді у процесі соціалізації	1-9 класи
2	Методика «Вибір», «Характеристика», ситуації, бесіди	Виявлення вміння виокремлювати мотиваційні підстави своєї поведінки та інших людей і співвідносити їх з тією чи іншою моральною якістю,	4-5 класи

		здійснювати моральне оцінювання ситуації та пошук альтернативних шляхів власного розв'язання проблеми.	
3	Патріотично-розвивальна гра «Козацькому роду нема переводу»	Формування патріотизму, любові до України, поглиблення знань про історичне минуле .	2-6 класи
4	Соціально-педагогічна акція «Морально Дію»	Формування позитивних моральних рис характеру: співчуття, поваги, доброти, смиренності тощо; розвиток раціонального мислення і об'єктивного судження про навколишній світ; встановлення високих стандартів соціального життя.	6-8 класи
5	Шкільна добротинна акція «Підтримай друга»	Формування у дітей цінних якостей, якими повинен володіти справжній друг: надійність, чесність, відданість	1-9 класи

6	Соціальна акція до Міжнародного дня добра «Дерево Добрих Справ»	Навчити дітей бути не байдужими до проблем і нещастя інших, не концентруватися лише на своїх турботах; бути милосердними, чуйними, співчутливими	1-9 класи
7	Індивідуальні бесіди з соціальним педагогом	Створення сприятливих умов для особистісного розвитку дитини (фізичного, соціального, духовно-морального, інтелектуального), надання їй комплексної соціально-психолого-педагогічної допомоги у саморозвитку та самореалізації в процесі соціалізації, а також захист прав дитини (соціальний, психолого-педагогічний та моральний) у її життєвому просторі.	1-9 класи

8	Тренінг «Моя життєва позиція»	Усвідомлення підлітками власних життєвих пріоритетів, профорієнтаційна робота	8-9 класи

Висновок: організація інтерактивної взаємодії між соціальним педагогом, вчителем, вихователем й учнями, між школярами в учнівському колективі сприяє формуванню у дітей і молоді таких моральних якостей поведінки особистості, як: дисциплінованість й організованість, почуття обов'язку та відповідальності, чесність, гуманність тощо.

Література

1. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності: наук.-метод. посіб. Київ: «Академвидав», 2009. 248 с.
2. Васянович Г.П. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект): монографія. 2-ге вид. Львів: Львів, держ. фін.-екон. ін-т, 2002. 232 с.
3. Матвієнко О.В. Основи виховання моралі у молодших школярів: навч. посіб.. Київ: Видавничий дім «Стилос», 1999. 256 с.
4. Шимко І.М. Пізнавальна активність як фактор соціалізації особистості/ Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць/ редкол.: В.К. Буряк, Л.В. Кондрашова, Г.Б. Штельмах. Кривий Ріг, 2010. вип.28. С. 47-52.

Д. А. Принов,
здобувач вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

І. М. Шимко,
к.п.н., доцент, доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПІДЛІТКІВ У НЕФОРМАЛЬНИХ МОЛОДІЖНИХ ОБ'ЄДНАННЯХ: СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ

Актуальність дослідження підтверджується тим, що у неформальних молодіжних об'єднаннях молодь вступає в активні взаємодії, де формується її самоідентифікація, цінності, та сприйняття навколишнього світу. Ці об'єднання виступають як важливий контекст для розвитку особистості та формування соціальних компетенцій. Проте, варто визнати, що існує недостатня увага до дослідження впливу соціально-педагогічних умов на процес соціалізації підлітків у цих об'єднаннях.

Зростання важливості неформальних дитячих та молодіжних об'єднань підтвердило їх значущу роль у процесі соціалізації особистості, що призвело до зростання інтересу до їх спеціального вивчення. Особливу увагу приділяли аналізу соціально-педагогічної діяльності з дітьми та молоддю (автори такі як В. Бочарова, Р. Вайнола, А. Капська, Л. Міщик); вивченню проблеми створення та розвитку тимчасових колективів (Р. Бернс, В. Глазиріна); роботі з виховання в об'єднаннях за місцем проживання (А. Бойко, А. Рега, Я. Рейковський); та дослідженню діяльності неформальних молодіжних об'єднань (М. Малютін, Д. Ольшанський, В. Лісовський, А. Яковлев).

Аналіз базових категорій дослідження, таких як «неформальні об'єднання», «молодіжні об'єднання» та «неформальні молодіжні об'єднання», є важливим в контексті

розуміння соціальних та культурних динамік сучасного суспільства.

«Неформальні об'єднання» відображають різноманітні форми спілкування та взаємодії, які не підкоряються офіційним структурам і ієрархіям. Вони можуть включати групи інтересів, спільноти за ідеологічними чи культурними ознаками, а також інші форми самоорганізації на базі спільних цінностей та інтересів [1].

«Молодіжні об'єднання» спеціалізуються на взаємодії та активності молоді, яка об'єднується навколо спільних інтересів, цілей або проблем. Ці об'єднання можуть виникати у формі студентських асоціацій, молодіжних громадських організацій, клубів та інших форматів.

«Неформальні молодіжні об'єднання» поєднують в собі особливості обох попередніх категорій, а саме, вони є неформальними у своїй структурі, проте спрямовані на задоволення потреб та інтересів молодіжного середовища.

Соціально-педагогічні умови, що сприяють соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях, виявляються ключовими для формування позитивного розвитку молодої людини в сучасному суспільстві. За допомогою таких об'єднань підлітки не лише розвивають власні інтереси та хобі, але й набувають навичок спілкування, лідерства, та розв'язання конфліктних ситуацій.

Важливо враховувати різноманітні аспекти соціалізації підлітків у неформальних об'єднаннях. Це означає створення безпечного та довірчого середовища, де кожен учасник відчуває підтримку та можливість висловити свою думку. Крім того, важливо забезпечити доступ до різноманітних програм, які сприяють розвитку та самовираженню, враховуючи індивідуальні потреби кожного учасника.

На даний момент існують кілька класифікацій неформальних груп, кожна з яких відрізняється своїми особливостями, такими як мета, спрямування і склад учасників. Аналіз наукової літератури дозволяє нам узагальнити інформацію та ідентифікувати найбільш поширені сучасні типи

неформальних груп, серед яких можна виділити товариські, групи за інтересами, інформаційні, соціальні та конфліктні. [3]

Але, важливо зазначити, що неформальні групи можуть мати як позитивний так і негативний вплив на соціалізацію підлітків. Важливо, щоб дорослі (педагоги, психологи, соціальні працівники) знали про неформальні молодіжні об'єднання, з якими спілкуються підлітки, і в разі потреби могли допомогти їм.

Роль керівника об'єднання виявляється критичною у створенні сприятливих умов для соціалізації підлітків. Він повинен бути не лише організатором, але й психологом, ментором та прикладом для наслідування. Комунікація з кожним учасником, врахування їхніх потреб та інтересів, а також виявлення та вирішення можливих проблем допомагають підтримувати позитивний розвиток групи. Крім того, важливо встановити партнерські стосунки з батьками та закладами освіти, щоб забезпечити повноцінний процес соціалізації підлітків як в об'єднанні, так і поза ним.

Однією з конкретних діагностичних методик, яка може бути застосована для вивчення соціалізації особистості та їх сформованості у залученні до неформальних об'єднань, є «Методика соціометрії». Суть методики соціометрії полягає в тому, щоб визначити взаємні відносини між членами групи, ідентифікувати лідерів, аутсайдерів та інших учасників групових взаємодій. Зазвичай це досягається за допомогою анкет, де учасники групи оцінюють один одного за різними параметрами (наприклад, «хто ваш найкращий друг в групі?» або «з ким ви найчастіше спілкуєтесь?»). Результати аналізуються для визначення структури групи та ідентифікації соціальних ролей та відносин.

Для запобігання та подолання асоціального спрямування неформальних груп неповнолітніх існують два основних напрями роботи:

1) Індивідуальна та групова робота спрямована на запобігання асоціальних проявів, що включає індивідуальні консультації та групові тренінги.

2) Корекція та втручання у педагогічний процес, що охоплює індивідуалізацію навчання та виховання, корекцію виховних впливів і оптимізацію взаємодії керівника групи та педагогів з учнями.

Розробка програми соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях є складним та важливим процесом, спрямованим на підтримку та розвиток молодіжних груп. Підлітки перебувають у чутливому періоді свого життя, коли формуються їхні цінності, ідеали та ставлення до світу навколо. Основною метою такої програми є створення сприятливих умов для їхньої соціалізації, тобто процесу інтеграції у суспільство та формування позитивних соціальних навичок [2].

Важливо зазначити, що першим кроком у розробці програми є аналіз потреб та особливостей цільової аудиторії. Після визначення потреб групи, важливо сформулювати конкретні цілі та завдання програми. Наступним етапом є розробка методів та занять, спрямованих на досягнення поставлених цілей. Важливо враховувати індивідуальні особливості учасників групи та створювати інтерактивне середовище, яке сприяє активному взаємодії та самовиявленню.

Загалом, соціально-педагогічні умови в неформальних молодіжних об'єднаннях є важливим фактором у розвитку та соціалізації підлітків. Їх правильне створення та підтримка сприяють формуванню позитивних цінностей, навичок та взаємин, необхідних для подальшого життя у суспільстві.

Література

1. Єршова Л. Трансформація виховного ідеалу в Україні (XIX – початок ХХ століття). Київський, Одеський, Харківський навчальний округи: [Монографія], Людмила Єршова. – Житомир: Вид. Євенок О. О., 2015. – 642 с. – С. 43.
2. Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині, Ольга Володимирівна Шапочкіна. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти]. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. – 20 с

3. Чернета С.Ю. Сучасні підходи до ефективної соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях: Метод. рек.— Луцьк, 2005.— 26 с.

Є. М. Проненко,
здобувачка вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

Т. Г. Василюк,
к.п.н., доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В ІНТЕРНЕТІ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

На сьогоднішній день інтернет є одним з інструментів соціалізації дітей, який може як позитивно так і негативно впливати на їх розвиток. Цифрове середовище поглинає усе більше людських практик, надаючи, з одного боку, нові можливості, а з іншого – створюючи нові ризики.

Процес діджиталізації нашого життя відбувається так швидко, що ми не завжди можемо зрозуміти де чекати на небезпеку у інтернет середовищі і як убезпечити наших дітей від цієї небезпеки.

Найчастіше діти дошкільного віку використовують інтернет для перегляду відео, мультфільмів, або для ігор. Педіатри наголошують – для дітей віком до 5 років екранний час не може перевищувати 1 години на добу. Уразі якщо час перебування перед екраном ненормований, неминуче відбувається негативний вплив на розвиток дитини, який може виражатись у затримці розвитку мовлення, затримці психологічного розвитку, дефіциту уваги, поганій соціалізації у дитячих колективах. Треба пам'ятати, що дитина навчається говорити, через спілкування з оточуючими людьми, а не через відео, на якому хтось говорить, нехай навіть цікаву інформацію – не виникає потреби у взаємодії, немає мотивації до відповіді.

Існують дослідження, якими встановлено, що діти які багато часу проводили перед екраном у дошкільний період, у початковій школі мають гірші результати на тестах з читання і можуть виявляти дефіцит уваги.

Що старшою стає дитина, то збільшується кількість інтернет-загроз. Окрім згаданого вище надмірного екранного часу є ціла низка більш небезпечних явищ.

Потерпілими від протиправних дій в інтернеті може стати будь-хто, як дорослий так і дитина. Але є певні онлайн-ризиків, що загрожують переважно дітям. До таких можна віднести наступні.

Жорстоке поводження з дітьми в мережі інтернет, сексуальна експлуатація та розбещення дітей у кіберпросторі. Онлайн-грумінг — це процес комунікації із дитиною в Інтернеті, під час якого злочинці налагоджують довірливі стосунки із дитиною з метою сексуального насильства над нею у реальному житті чи онлайн — це коли вони змушують дітей робити виконувати певні сексуальні дії перед камерою. Злочинці свідомо будують своє спілкування із дитиною таким чином, аби викликати в неї теплі почуття та довіру, показати що вона цінна та унікальна. Вони можуть прикидатися однолітками дитини, пропонувати роботу моделлю, дарувати подарунки тощо. Згідно міжнародних експериментів, щонайменше за 18 хвилин злочинець може отримати інтимні фото від дитини. У 2022-2023 роках національна гаряча дитяча лінія «Ла Страда-Україна» отримала 1047 запитів щодо онлайн-грумінгу.

Ще однією загрозою може стати сексторшен — налагодження довірливих стосунків із дитиною в інтернеті з метою отримання приватних матеріалів, шантажування та вимагання додаткових матеріалів чи грошей. За статистикою американської організації Thorn, 68% випадків вимагання не закінчуються, навіть якщо дитина відправила злочинцю те, що його цікавило.

За даними дослідження, проведеного благодійною організацією «Служба порятунку дітей» у партнерстві з Уповноваженим Президента України з прав дитини майже чверть

дітей в Україні потрапляли принаймні в одну із ситуацій сексуального насильства чи експлуатації в інтернеті. Найчастіше – це запитання про інтимні частини тіла, прохання надіслати свої оголені фото чи відео й надсилання дітям порнографічних матеріалів.

Пропаганда суїциду та самокалічення. В цифровому середовищі серед дітей та підлітків дедалі більшого розповсюдження набирають так звані групи смерті та різноманітні челенджі з ризикованою поведінкою. Групи смерті створюються, як закриті спільноти в соціальних мережах, в яких підлітки виконують різноманітні самотравмуючі завдання, поступово складність завдань підвищується і закінчується самогубством дитини. Всі ці дії підлітки фіксуються на відео, або вони відбуваються в прямих ефірах закритих спільнот, після чого такі відео зловмисники продають в даркнеті («темний інтернет» – абсолютна анонімна, нерегульована і нікому не підзвітна частина інтернету, доступ до якого здійснюється через спеціальне програмне забезпечення).

На сьогоднішній день кожен другий житель планети має доступ до мережі інтернет. Сучасні діти не уявляють свого життя без онлайн-світу, соціальних мереж, комп'ютерних ігор, для них це так само очевидно, як для нас дорослих – світло чи вода в оселі.

Інтернет створює безліч можливостей для розвитку і розваг, проте однією його особливістю є відсутність державних кордонів і анонімність, що створює для злочинців з усього світу можливість спілкування одне з одним, обмін досвідом і рекомендаціями встановлення контакту з дитиною з метою вчинення злочинів, продажу матеріалів сексуального характеру й навіть гвалтування дітей, перебуваючи на іншому материку.

Треба пам'ятати, що діти є найуразливішою частиною користувачів інтернетом. По всьому світу 750 000 злочинців встановлюють довірливий контакт із дітьми з метою вчинення сексуального насильства.

Для безпечної інтеграції дитини в онлайн-світ та придбання першого власного гаджету з доступом до інтернету

необхідно пересвідчитись, що дитина знає правила безпечної поведінки онлайн, а також володіє достатнім рівнем критичного мислення, щоб протистояти віртуальним загрозам.

Література

1. Дьякова А., Касілова А. Діти та батьки в інтернеті: путівник для безпечної подорожі. Харків: Юнісофт, 2021. 256с.
2. Черних О.О. Керівництво із соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки підлітків в інтернеті: навчально-методичний посібник. Київ: ТОВ «ЦП КОМПРИНТ», 2017.
3. Міжнародна конференція «Безпечний онлайн: Сучасні виклики». URL: <https://youtu.be/1RkEva6S2uc>

В. Л. Пронько,
вчитель початкових класів
Комунального закладу «Багатопрофільний
навчально-реабілітаційний центр» КМР ДО

І. В. Размолдчикова,
к. п. н., доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Конституція України проголошує життя і здоров'я людини, її честь і гідність, недоторканність і безпеку як найвищу соціальну цінність (частина перша статті 3), наголошуючи, що кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, не людському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

У наукових джерелах доведено, що людина, як біологічна істота формується як соціальний індивід перебуваючи в колективі. Система людської діяльності – це колективна сукупність людей та інших ресурсів, організованих у єдине ціле щоб досягти мети. На людей у системі впливає перебування в системі, і, в свою чергу, люди своєю участю в системі впливають на систему та змінюють її. Люди в системі вибирають як індивідуально чи колективно виконувати завдання, які дозволять їм досягти визначеної мети.

Науково доведено, що агресивна поведінка у дітей та підлітків у певній мірі вважається віковою нормою. Адже, ще з давніх-давен, людині для того, щоб вижити, необхідно було проявляти агресію – виборювати право на життя. Тобто, історичні джерела підтверджують, що поведінка з метою заподіяти шкоду

іншій людині, демонструє право на виживання. І в межах норми це є прийнятно.

Проте, як стверджує наукова спільнота, є частина дітей і підлітків, у яких відбувається відхилення від нормальної лінії розвитку. Такі діти проявляють стабільно високі рівні агресивної поведінки. Їм подобається вчиняти акти дискримінації над іншими. І ці рівні вже не є віковою нормою. Саме така поведінка й представляє особливий інтерес для педагогів та психологів.

Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи трактує дискримінацію як: «**Дискримінація – *discrimination*** (лат. *Diskriminatio* – розрізняю, розділяю) – навмисне позбавлення або обмеження прав окремих громадян, певних соціальних груп чи громадських організацій, здійснюване за ознаками расової, національної або державної приналежності, майнового стану, політичних чи релігійних переконань, статі тощо».

Отже, прояви булінгу в освітньому середовищі, ми розглядаємо як прояв дискримінації. У Законі України: «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» є утиск – небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери.

Це ж джерело соціалізацію визначає як: «**Соціалізація – *socialization*** (лат. *socialis* – товариський, громадський) – 1) процес засвоєння індивідом суспільного життя і норм соціальних відносин у результаті спільної діяльності, спілкування з іншими людьми, навчання та виховання; 2) входження індивіда у суспільство разом із його соціальними зв'язками та інтеграцією у різні типи соціальних спільнот, унаслідок чого відбувається становлення системи соціальних стосунків та соціального досвіду. У процесі соціалізації формуються соціальні якості, цінності, знання, навички, засвоюються соціальні норми, які існують у суспільстві».

Сьогодні явище булінгу в закладі освіти розглядається та вивчається в його різноманітних формах і вимірах різних

наукових шкіл (Olweus, 1993). Усі вони максимально доводять свою ефективність, звертаючись до різних аспектів явища, особливо під час створення міждисциплінарних зв'язків один з одним.

Залякування, цькування як бур'ян, воно проявляється та поширюється, тоді, коли знаходить благодатний ґрунт для зростання та обставини, що дозволяють цьому відбутися. Тобто знущання виникають і переважно тривають тоді, коли хуліган або не зустрічає жодної реакції (не тільки з боку жертви, але й з боку інших, наприклад, перехожих, вчителів, працівників школи, жителів місцевої громади, тощо). Або тоді, коли зустрічає епізодичну або неадекватну реакцію, яка підсилює настрій хулігана.

Булінг як явище у закладах освіти викликає велике занепокоєння у фахівців соціономічної сфери, яка розглядає його як основну проблему з серйозними соціально-педагогічними аспектами та наслідками (Mylonakou-Keke, 2003, 2013; Stephens, 2011, 2012; Kyriacou, 2013).

Тим не менш, було виявлено (Kyriacou et al., 2014), що донедавна в соціальній педагогіці не було інформації про цілеспрямовані дослідження булінгу, які б пропонували конкретні соціально-педагогічні стратегії та практики для боротьби з цим ганебним явищем. І це незважаючи на те, що існує велика кількість рекомендацій у сфері соціальної педагогіки, які могли б, завдяки систематизації, сприяти ефективній роботі з подолання явищ булінгу.

Відомо, що підлітковий вік – це вік, коли проявляються найагресивніші форми булінгу. Саме підлітковий вік – найскладніший, але і найважливіший період у формуванні особистості. Одночасно вони переживають як період власного «Я», так і формування цінностей та моделей поведінки у суспільстві.

Дітям у цьому віці притаманні егоїзм і різкість у поведінці. Вони кидаються у крайнощі. Саме в цьому віці їм властива жорстокість. Вони спокійно відносяться до психологічного та фізичного насилля по відношенню до інших членів колективу.

Наукові розвідки Українського інституту досліджень екстремізму повідомляють: «Проблема полягає у тому, що прийнятність насилля в дитячому віці – як засіб вирішення проблеми – переростає у прийняття його як норми у дорослому житті. А відповідно, дискримінація серед молоді трансформується у різні форми переслідування людей у дорослому віці».

Булінг (цькування) – тривожна тенденція, особливо для сучасного дитячого і молодіжного середовища. За результатами дослідження, проведеного Фондом ООН Юнісеф у 2017 році, 67% дітей в Україні віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу впродовж останніх трьох місяців, а 24% дітей стали жертвами цього явища. Найбільш вразливими до булінгу є сором'язливі, зі зразковою поведінкою діти, а також діти, які, в силу різних життєвих обставин, «замкнуті в собі», закриті для спілкування.

Найчастіше діти піддаються цькуванню з боку однолітків за свій зовнішній вигляд, переконання, поведінку, а також через різні життєві обставини тощо).

Результати опитування U-Report говорять про найрозповсюдженіші причини булінгу – ігнорування дорослими цькування (37%). Відповідно до статистики Національної дитячої «гарячої лінії» більше 25% дзвінків так чи інакше пов'язані з цькуванням.

В той же час, за даними останніх опитувань, майже чверть українських школярів вважають себе жертвами булінгу, а близько 40% із тих дітей, хто зіткнулися з випадками булінгу, ніколи не розповідають про це своїм батькам. При цьому, 44% із тих, хто спостерігав, як знущаються над їхніми однолітками, не реагували на такі факти через острах піддатися аналогічному знущанню.

Відповідно статистичних даних і соціологічних досліджень зарубіжних учених, шкільний булінг переживають від 4% до 50% дітей. Це можуть бути і ситуативні знущання, і дискримінація, яка носить системний характер. За даними

опитування дітей на сайті KidsPoll, у 15 % опитуваних булінг мав системний характер. Постійно займаються булінгом 20% дітей.

Варто пам'ятати, що булінг (цькування) негативно впливає на фізичне та психічне здоров'я всіх учасників цього процесу, тому керівник закладу освіти за будь-якого рішення комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) забезпечує виконання заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг (цькування), стали його свідками або постраждали від булінгу (цькування). Психологічний супровід таких осіб здійснює соціальний педагог у взаємодії із практичним психологом. З цією метою можна запровадити консультаційні години у практичного психолога і соціального педагога, скриньки довіри, оприлюднення телефонів довіри, зокрема:

- Національна дитяча «гаряча лінія» 116 111 або 0 800500225 (з 12.00 до 16.00);
- Гаряча телефонна лінія щодо булінгу 116 000;
- Гаряча лінія з питань запобігання насильству 116 123 або 0 800500 335;
- Уповноважений Верховної Ради з прав людини 0 800 50 17 20;
- Уповноважений Президента України з прав дитини 044 255 76 75
- Центр надання безоплатної правової допомоги 0 800 213 103;
- Національна поліція України 102 [36, с. 123].

Отже, булінг як явище, має вплив на всіх учасників освітнього процесу. Він є одним із механізмів соціалізації, що впливають на формування світосприйняття, ціннісні орієнтації через соціальні ролі, які діти та молодь виконують у дитинстві.

Д. Пронько,
здобувач вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

І. В. Размолодчикова,
к. п. н., доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

КОМУНІКАТИВНІ НАВИЧКИ МЕДІАТОРА У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Енциклопедія фахівців соціальної сфери дає таке визначення: «Медіація (англ. mediation – посередництво) – це процес, альтернативна технологія урегулювання спорів, метод залагодження конфліктів, вирішення спорів і примирення конфліктуючих сторін, що передбачає організацію та проведення їх переговорів за допомогою незалежного посередника [2, с. 491].

Задля ефективної роботи у напрямку запровадження медіації в освітньому закладі фахівець соціально-педагогічної сфери повинен у повному обсязі володіти, перш за все, комунікативними навичками, адже сьогодні як ніколи, найактуальнішим питанням у взаємостосунках людей є питання комунікації.

Лінгвістичний енциклопедичний словник дає таке визначення: «Комунікація – специфічна форма взаємодії людей у процесі їхньої пізнавально-трудової діяльності».

Мета комунікації полягає в тому, щоб досягти взаєморозуміння між учасниками спілкування. З'ясувати позицію співрозмовника, досягти взаєморозуміння у питаннях, які роз'єднували, адекватно сприймати думки іншого, тобто уміти забезпечувати взаємодію використовуючи усі доступні стратегії спілкування.

Відтак, комунікативні навички соціального педагога спираються на досить важливі цілі:

- взаєморозуміння особистості;
- взаємодію особистості;
- потребу в соціалізації особистості.

Адже, як доводять психологічні джерела, без комунікації існування будь якого суспільства – неможливе!

Головною метою будь якої комунікації – є обмін найрізноманітнішою інформацією.

Спілкування виступає у якості важливої потреби кожної людини.

М. Філоненко зазначає: «Спілкування – це універсальна потреба людського буття, яка виникає і функціонує у різних формах людських відносин» [3, с. 11].

Оскільки соціальний педагог працює у сфері «людина – людина» - його діяльність неможлива без налагодження комунікації та умілого володіння словом. Адже мова характеризує нас як людей, вона є нашою найсуттєвішою ознакою, яка виділяє нас із світу тварин.

Наша мова – це ознака національної культури.

У зв'язку з цим докладніше зупинимося на цій класифікації.

У різні періоди науковці найрізноманітніших галузей – філософи, педагоги, психологи досліджували вплив мови і мовлення на розвиток людства. Так Гілфорд, стверджував, що мова (спілкування між людьми) це, перш за все, соціальна потреба.

А. Маслоу трактує мову як основну (фундаментальну) потребу особистості.

Р. Кеттел наполягає на інстинктах спілкування.

А Петровський стверджує, що це духовна потреба людини.

Уміло володіючи засобами спілкування фахівець соціономічної сфери, а в нашому випадку – соціальний педагог з легкістю зможе довести своїм вихованцям, що на фоні соціальної

потреби у спілкуванні в дитини виникають не менш важливі соціальні потреби, такі як:

- афіліація;
- атракція;
- дружба;
- любов;
- соціальна підтримка.

Зупинимося більш детально на визначенні цих потреб.

Афіліація – це здатність індивіда емоційно проявляти свої почуття в дружбі. Емоційно реагувати на спілкування з іншими, уміти взаємодіяти з оточенням. Не бути байдужим, своєчасно надавати допомогу потребувачам.

Атракція - виявляється у здатності відчувати позитивні почуття до іншої особи, прагнення керувати її увагою та товариством.

Дружба – виявляється в особистій взаємодії, взаємній прихильності між учасниками спілкування, досить високим рівнем задоволеності у міжособистісному контактуванні та взаємними позитивними почуттями.

Любов – характеризують почуття ніжності, взаємної підтримки, поваги, толерантності, захопленості, задоволення від спілкування.

Соціальна підтримка – характеризується впевненістю, що до твоєї долі інші не байдужі, вони тебе постійно підтримують та допомагають.

Соціальна підтримка налічує наступні компоненти:

- емоційна підтримка;
- оцінна підтримка;
- інформаційна підтримка;
- інструментальна підтримка.

Сучасний заклад освіти, розуміючи важливість ситуації здійснює, хоча і поступово, перехід від авторитарної педагогіки до педагогіки, яка ґрунтується на засадах співпраці та діалогу. Педагогіка діалогу передбачає спілкування учасників освітнього процесу на засадах культури відповідності, тобто проголошенні прав і свобод особистості на онові культури.

Комунікативна складова у соціально-педагогічній діяльності відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки дозволяє вільно здійснювати професійне спілкування.

Володіння прийомами медіації забезпечить соціальному педагогу якісне виконання службових обов'язків, а це, в свою чергу, характеризується сформованістю комунікативних навичок.

Нам імпонує думка, що медіація – це спеціальний тип дієвої соціально-педагогічної технології, яку соціальний педагог закладу освіти застосовує для вирішення конфліктних ситуацій. Адже саме цей обов'язок входить в коло професійних повноважень соціального педагога закладу освіти. Соціальний педагог, як фахівець, що належить до психологічної служби виконує посередницькі функції. Ці функції, в основному, зосереджені на запобіганні конфліктів, а у разі їх виникнення – на їх подоланні.

Варто зазначити, що соціальний педагог вирішує конфлікти не тільки в учнівському колективі. Він виступає у ролі медіатора між учнями та учнями, учнями та педагогами, учнями та працівниками школи, учнями та їх батьками.

О. Безпалько зазначає, що участь соціального педагога школи у вирішенні конфліктів є обов'язковою. Науковиця вказує: «Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі попереджає конфлікти, допомагає у подоланні конфліктних ситуацій на ранніх стадіях та запобігає розвитку складніших проблем у формуванні навичок позбавлення від кризових станів, навчає соціальних навичок» [1].

Ю. Василькова переконливо доводить, що соціальний педагог закладу освіти працює в умовах, яким властиві постійні конфлікти. А тому він виступає посередником між учнями, батьками, педагогами, адміністрацією закладу, адже це входить в коло його компетенцій. А відтак, стає зрозумілим, що для виконання цих обов'язків соціальний педагог повинен володіти практичними навичками урегулювання шкільних конфліктів і саме цим засобом виступає мистецтво медіації.

3. Шевців стверджує, що соціальний педагог закладу освіти покликаний виступати у ролі конфліктолога, і далі читаємо: «...такий фахівець попереджає загострення конфліктів, допомагає вийти зі складної ситуації, пережити посттравматичний синдром, він допомагає всім учасникам навчального процесу (учням, учителям, батькам, адміністрації) конкретними рекомендаціями з подолання протиріч, які виникають у взаємодії» [4, с. 45].

Отже, оволодіння комунікативними навичками на високому рівні в роботі соціального педагога закладу освіти є важливим аспектом у досягненні розуміння та вирішенні конфліктів в освітньому середовищі.

Література

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Безпалько О. В. Київ: Цент учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Зверєва І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
3. Філоненко М.М. Психологія спілкування. Підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 224 с.
4. Шевців З.М. Основи соціально-педагогічної діяльності: Навч. посібн. / З. М. Шевців. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 248 с.

І. В. Размолочикова,
к. п. н., доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

ФОРМУВАННЯ М'ЯКИХ НАВИЧОК ЯК УМОВА БЕЗПЕЧНОГО СПІВІСНУВАННЯ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Основним прагненням сучасної соціально-педагогічної освіти є зміцнення та розвиток емоційних і соціальних навичок учнів. Це прагнення є гострою необхідністю, враховуючи факти булінгу, з якими стикаються діти та підлітки у закладах освіти.

Одним із першочергових завдань соціального педагога у подоланні явищ булінгу, на наш погляд, є сучасна просвіта як чинник соціальної згуртованості, спрямованої на захист розмаїття індивідів або груп. І саме від фахівця соціально-педагогічної сфери залежить пошук стратегій та технік роботи, які доводять цінність різноманітності та унікальності через шкільне середовище.

Для нас, як фахівців соціально-педагогічної діяльності, важливим є факт формування у дітей та молоді поваги до будь якої форми різноманітності. Адже, виховуючи повагу до розмаїття різноманітності, ми зможемо зменшити або усунути соціальні та емоційні проблеми пов'язані з причинами прояву булінгу.

Основною тезою нашої роботи вважаємо : **«Єдність через різноманітність»**. Сутність роботи полягала в тому, щоб соціально-педагогічна діяльність з молоддю враховувала різні аспекти і форм різноманітності та унікальності за допомогою симбіософії, що означає мудрість жити серед інших у такий спосіб, який може захистити різноманітність через єдність. А відтак, свою роботу ми зосереджуємо на формуванні, зміцненні та розвитку емоційних і соціальних настроїв та умінь дітей та молоді через запровадження соціально-педагогічного етносу.

Ми намагалися виходити з того, що людина, як колективна істота, належить до певного соціального угруповання. І для неї має велике значення ідентифікація саме через це угруповання.

Багато науковців наполягають на важливості завдань соціального виховання саме через виховання етнічної складової. Але наголошують на тому, щоб бути рівноправним членом суспільства – необхідно сприймати ідеї розмаїття різноманітності. Толерантно ставитися та сприймати загальнолюдські цінності, уміти виходити за рамки власної ідентичності.

І саме на цьому етапі нашої роботи ми підводили вихованців до розуміння дефініції «сумління». У великому тлумачному словнику читаємо: «Сумління – усвідомлення й почуття моральної відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед самим собою, людьми, суспільством; моральні принципи, погляди, переконання; совість» [2, с. 1413].

Сучасний заклад освіти у своїй діяльності, як правило, використовує соціально-педагогічний етнос, це зумовлено етно-соціальними процесами життєдіяльності освітнього середовища.

За І. Зверевою міжетнічна соціалізація: «входження представника певного етносу у систему відносин з іншими етносами рідної країни, світу, або процес засвоєння особистістю, групою, етносом системи знань, способів, видів діяльності у ході взаємодії, взаємо обміну етнічними матеріально-духовними цінностями» [4, с. 259].

О. Грива, етнічну соціалізацію (етнізацію) визначає як: «Процес становлення людини як представника певного етносу через інтеріоризацію тих культурних та соціальних цінностей і відносин, які складають основу суспільного буття етносу; це опанування людиною цінностей, настанов, зразків поведінки, що притаманні даному етносу, відтворення нею соціальних зв'язків і соціального досвіду етносу, перетворення цього досвіду на особисте надбання» [3].

Нам імпонує позиція Ф. Бацевича, який трактує етно-соціальні процеси як «зміни у складі й способі життя певного етносу, а також ті зміни, що відбуваються навколо нього (в

соціальному середовищі, в стосунках з іншими етносами, всередині його структурних елементів), що зумовлюють суттєві зрушення в бутті, розвитку, функціонуванні означеного етносу» [1, с. 36].

Роботу з попередження явища булінгу важливо здійснювати за допомогою спільних дій усіх учасників навчально-виховного процесу, ґрунтуючись на потребах природо відповідності та гармонійного розвитку. Адже природо відповідність передбачає можливість повноцінно розвиватися таким якостям у людині, які були закладені у неї природою ще в зародку. А це: національні і духовні потреби, національна культура, свобода думки і т. ін. Гармонійний розвиток ґрунтується на принципі природо відповідності та максимально враховує природні потреби індивіда.

Також важливо, щоб цей процес був систематичним. Тобто систематичність проходить червоною стрічкою через увесь процес навчання, який відбувається серед учнів, які, завдяки своїй співпраці досліджують власну поведінку, а потім вчать критично оцінювати результати цієї поведінки. Також у процесі задіяні вчителі, соціальний педагог, психолог, батьки, адміністрація закладу і всі охочі. А відтак, у процесі роботи щодо попередження проявів булінгу, наголос робиться на розвитку групової експериментальної діяльності, яка сприяє спільному навчальному середовищу. Експериментальна діяльність базується на використанні пісень, поезій, народної творчості, гіпотетичних сценаріїв, ілюстрованих історій, відео та фільмів, зміст яких був таким, що допускав різні рівні читання та інтерпретації. Завдяки своєму символічному змісту цей матеріал пропонував негайний доступ до ознайомлення з ідеями, знаннями, концепціями, емоціями, поведінкою, стосунками, звичками, пов'язаними з різними ситуаціями в житті.

Критеріями відбору та використання матеріалів можуть бути: висвітлення різних форм різноманітності. Унікальність (різноманітність) висвітлювали через позитивні і негативні риси, підкреслюючи (анатомічну, духовну, поведінкову, емоційну, соціальну складові тощо. Використовуючи ефект

різноманітності, можна підвести булера до вияву думок, емоцій, намірів та дій, наблизити його до усвідомлення різноманітності. З'ясувати наявність або відсутність у нього певних емоційних і соціальних навичок.

Отже, опрацювання таких ситуацій, підкреслює наявність або відсутність відповідної поведінки, емоційної самосвідомості, емоційного самоуправління, соціальної реалізації та управління соціальними стосунками. І врешті решт, демонструє наслідки такої поведінки учня для себе та для осіб, що його (булера) оточують у даній ситуації.

Література

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Київ : Довіра, 2007. 207 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і головн. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с. с. 1317.
3. Грива О. А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей та молоді в умовах полікультурного середовища: монографія / Грива О. А. Київ: Вид. ПАРАПАН, 2005. 228 с.
4. Зверева І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
5. Концептуально-технологічна модель підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери [монографія] / авт. кол. Т. Василюк, І. Лисоконь, І. Размолодчикова, І. Шимко; упор. І. Лисоконь. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. 182

О. В. Ратієва,
здобувачка вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

Т. Г. Василюк,
к.п.н., доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

СОЦІАЛЬНЕ ТА ЕМОЦІЙНЕ НАВЧАННЯ

Поняття емоційного інтелекту відоме у всіх куточках нашої планети. Сьогодні поняття «емоційний інтелект» є впізнаваним усіма мовами світу, що підтверджує його актуальність та досліджуваність.

Наприкінці 1990-х років вийшла друком стаття американських психологів Дж. Маєра та П. Саловея під назвою «Емоційний інтелект». У ті часи рівень інтелектуального розвитку (IQ) був ключовим показником того, чи стане людина успішною в майбутньому житті, було багато дискусій з приводу того, чи коефіцієнт нашого розумового розвитку закладений генетично, чи все ж залежить від набутого досвіду. Виникає нове бачення того, з чого складається життєвий успіх особистості.

З 1995 року активно впроваджується програма соціального та емоційного навчання (SEL) в США та європейських країнах, таких як Британія, Німеччина, Швеція, Фінляндія, Франція, Італія та інші. У багатьох країнах програми SEL стали обов'язковим складником начального плану: крім того, що учні повинні досягти певного рівня успішності в опануванні математики, мови, географії, вони також повинні опанувати необхідні для життя соціальні та емоційні навички.

У США, до прикладу, розроблено стандарти навчання за програмою SEL для кожного класу – починаючи із дошкільної освіти і до останнього року навчання в середній школі. За перші роки навчання у школі діти повинні навчитися розпізнавати і

точно ідентифікувати свої емоції, усвідомлюючи, до яких дій вони їх спонукають. У старших класах початкової школи уроки емпатії повинні навчити дітей розпізнавати невербальні знаки того, як хтось себе почуває; у молодших класах середньої школи діти повинні навчитись аналізувати те, що викликає у них стрес або мотивує показати себе з найкращого боку. У старших класах програма SEL передбачає опанування вміння слухати і вести розмову таким чином, щоб розв'язати непорозуміння, замість того, щоб його загострити, а також вести переговори та досягати прийнятних для обох сторін рішень.

У деяких європейських країнах програми соціального та емоційного навчання розширили свої межі: до них долучаються програми виховання характеру, профілактики насильства, цькування у школах, профілактики наркоманії та дотримання шкільної дисципліни тощо. метою таких програм є не тільки усунення означених проблем, але й поліпшення шкільної атмосфери, що, у свою чергу, має вплив на навчальні результати учнів. Тож, допомагаючи дітям підняти рівень їхньої самосвідомості, підкріплюючи їхню впевненість у собі, навчаючи їх керувати своїми емоціями й імпульсивними діями, навчаючи їх емпатії, отримуємо не тільки поліпшення поведінки, але й рівня навчальної успішності.

Соціальне та емоційне навчання – це два важливі аспекти розвитку особистості, що сприяють формуванню соціальних навичок, розумінню власних емоцій та емпатії до інших людей. До особливостей соціального навчання відносяться: навчання взаємодії з іншими людьми, розвиток соціальних навичок та розуміння соціальних норм; зосередження на розвитку навичок спілкування, співпраці, розв'язання конфліктів та розвитку емпатії; може включати ролеві ігри, групові вправи, дискусії та співпрацювати з іншими людьми для досягнення спільних цілей.

Емоційне навчання спрямоване на розвиток навичок розпізнавання, регуляції та вираження власних емоцій; включає усвідомлення своїх власних емоцій, вивчення стратегій зниження стресу та ефективного керування емоціями; може включати в себе

вправи медитації, дихальні техніки, техніки релаксації та вивчення таємниць емоційного інтелекту.

Ці два аспекти навчання часто взаємодоповнюють один одного, оскільки емоції грають важливу роль у соціальних взаємодіях, а соціальні навички можуть допомагати в розумінні та ефективному вираженні власних емоцій. Розвиток обох аспектів важливий для формування здорової, збалансованої та емоційно стійкої особистості.

Ефективність програми соціального та емоційного навчання зумовлена тим, що таке навчання впливає на формування у дитини систем нервових зв'язків, зокрема виконавчих функцій прифронтальної кори головного мозку, які керують короточасною пам'яттю і гальмують руйнівні емоційні імпульси. Один із розробників програми SEL М. Грінберг з'ясував, що ця програма для учнів початкової школи не тільки покращує навчальну успішність, але велика частина їхнього успіху пов'язана з покращенням уваги і короточасної пам'яті – а це саме ті функції, за які відповідає прифронтальна кора головного мозку. Це наштовхує на думку, що нейропластичність, формування нервових зв'язків у головному мозку за допомогою повторення певного досвіду відіграє ключову роль у програмі SEL.

Література

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект / Деніел Гоулман ; пер. З англ. С.-Л. Гумецької. Х.: Віват, 2020. 512 с.
2. Зарицька В. В. Емоційний інтелект: аналіз наукових теорій. *Теорія і практика сучасної психології*. 2010. Вип. 1. С. 17 – 21.

В. М. Самовар,
здобувач вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

І. В. Размолодчикова,
к. п. н., доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

АДАПТАЦІЯ МІГРАНТІВ: СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

Проблема соціальної та психолого-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених осіб (мігрантів) та їх інтеграція у соціум постали викликом і невідкладною вимогою сьогодення. Соціальна значущість вирішення даної проблеми сприятиме стабілізації соціально-економічної ситуації в країні та регіонах, які приймають цю категорію населення.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» передбачає що «...внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає на території України, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру».

Психологічний аспект міграції для кожної окремої особистості є складним тому, що його супроводжують важкі внутрішньо особистісні переживання, які полягають у пристосуванні до не знайомих, зовсім нових умов життя, пристосуванням до невідомого нового і незвичного.

Теоретичними розробками проблематики міграційних процесів у галузі психології та психолого-педагогічної адаптації мігрантів у соціокультурному середовищі опікувалися науковці

В. В. Гриценко, К. В. Коростеліна, Н. М. Лебедева, Л. Е. Орбан-Лембрик, В. М. Павленко, М. І. Пірен, Г. У. Солдатова, Т. Г. Стефаненко, Н. С. Фрейкман-Хрустальова, М. О. Шульга, зарубіжні науковці: І. Бабікер, С. Бочнер, Р. Лінтон, Д. Мацумото, М. Мід, М. Херсковіц та ін.

Л.Е. Орбан-Лембрик, вивчаючи проблему процесу адаптації вимушено переміщених осіб до змінних умов життя, визначає його «...як перебудову психологічних якостей особистості, поведінки і діяльності суб'єкта адаптації у відповідь на вимоги нового соціального середовища та зміни самого соціального середовища в ході задоволення адаптивної потреби вимушеного мігранта з метою їх повноцінної взаємної діяльності та розвитку; пропонує прикладні розробки тренінгових програм адаптації вимушених мігрантів».

Досліджуючи проблему адаптації науковці єдині в думці, що це процес, який є двостороннім, адже він супроводжується переживаннями як з боку мігранта, так і з боку людей, які його оточують.

Адаптуючись до нових умов життя, змінюється не лише особистість мігранта, але і його нове оточення, тобто люди навколо, адже, реагуючи на індивідуальні особливості, в процесі адаптації до нової людини виробляється нова стратегія поведінки, яка сприяє взаємодії, обох сторін.

В.І. Надрага досліджуючи процес соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів, звертає увагу на зміни в особистісному плані, (зниження самооцінки, рівня домагань, ламання стереотипів, ціннісних орієнтацій та соціальних установок). Все це відображається на поведінці мігранта, проявляється у роздратуванні, прагненні зайняти оборонну позицію, постійному очікуванні негативних реакцій з боку оточення.

Для України проблема внутрішньо вимушеної міграції є новим, досить складним і серйозним викликом, який вимагає системної комплексної розробки різноманітних програм для адаптації та інтеграції у суспільство вимушено переміщених осіб (мігрантів).

Нам імпонує думка українських та зарубіжних учених, які зазначають, що надання соціальної, психологічної та психолого-педагогічної допомоги мігрантам не нове для світу, але проблема психолого-педагогічного супроводу вимушено переселеним особам постала зовсім у новому ракурсі 22 лютого 2022 року. Вона є новою і не опанованою для вітчизняних фахівців соціономічної сфери.

Насамперед, зазначимо, що, на відміну від добровільної міграції, результат вимушеної міграції це значне погіршення та часткова або повна втрата добробуту.

У науковій літературі під вимушеністю розуміють відсутність позитивної мотивації для переміщення, а також зміну умов проживання, за якої неможлива нормальна життєдіяльність (виникає реальна загроза безпеці життя та здоров'я особистості).

Ситуація вимушеної міграції характеризується досить високим ризиком виникнення психічно нестабільних станів, психічних розладів та зниженням самооцінки і рівня домагань особистості. Психологічно комфортне, спеціально сформоване середовище, організоване з урахуванням специфіки соціальних проблем мігрантів, здатне пом'якшити труднощі і проблеми соціокультурної адаптації та сприяти інтеграції вимушених мігрантів до нових умов життя.

Вимушена міграція, події, пов'язані з примусом людей зриватись з місць проживання, залишати власні домівки, виходять за межі розуміння нормального життя, і нормального світосприйняття.

Вони переживаються як стресові для всіх сторін, і тих хто опинився у ситуації, коли треба терміново, незважаючи ні на що покинути власний дім, і тих хто готовий прийняти вимушених біженців (мігрантів).

Результати дослідження «Оцінки потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні», яке проводилося Громадською організацією «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я», першочерговими потребами даної категорії визначили:

- працевлаштування;
- житло;

- їжа і одяг;
- медичні послуги.

Після цих найважливіших (базових) потреб для виживання людини одразу наголошується на потребі у соціальній та психологічній допомозі.

Порушення психічної адаптації викликає психологічні і фізіологічні порушення, визначається станом хронічної психічної напруженості і на пряму пов'язано з ризиком дезадаптації.

Психічна дезадаптація супроводжується втратою перспективних цілей життя, життєвих сил, порушенням соціального функціонування, негативом, депресіями, апатією, підвищеною особистісною тривожністю та іншими деструктивними змінам особистості, що супроводжується психічними та психофізіологічними порушеннями.

Аналізуючи психологічні проблеми та психічні розлади вимушених

мігрантів констатуємо, що вони мають комплексний характер, тому що торкаються всіх важливих сфер особистості - емоційна, когнітивна, поведінкова, мотиваційно-потребова, комунікативна.

Порушення різних сфера психічного здоров'я мігрантів призводять до проблем особистості в цілому. Найважливішою з них психологи називають кризу ідентичності. Також виокремлюють психосоматичні симптоми та розлади.

Порушення емоційної сфери вимушених мігрантів характеризуються різноманітними проявами – це байдужість, втрата інтересу до життя, загальмованість, апатія, депресія, роздратованість, агресивність, спалахи гніву.

У разі посилення тривожності та підвищення збудженості виникають різкі зміни настрою, фобії. Значна частина мігрантів повідомляла, про проблеми які супроводжуються розладами сну: безсонням, нічними кошмарами.

Зарубіжні наукові дослідження свідчать, що найчастішою причиною того, що вимушені мігранти звертаються до психологів, є депресія (Furnham, Bocher). Депресія спонукає до

того, що дана категорія клієнтів знаходиться у зоні підвищених суїцидальних ризиків.

Дослідження мотиваційної сфери відмічають зміни потреб та ціннісних орієнтацій, що в свою чергу призводить до зниження рівня домагань та зниження самооцінки особистості.

Афективні та мотиваційні проблеми спричиняють у вимушених мігрантів порушення когнітивної сфери: у них відмічають випадки розладів усіх пізнавальних процесів (розсіяна увага, порушення пам'яті, сприйняття, розлади мислення).

Аналіз наукових статей дає право стверджувати, що не завжди труднощі, що виникають унаслідок вимушеної міграції, мають виключно негативні наслідки для психічного здоров'я особистості. Відомо багато випадків, коли ці обставини сприяли позитивним змінам, наприклад, особистісному зростанню в професійній діяльності, набуттю нового життєвого та соціального досвіду, нових навичок.

Власні спостереження за вимушеними мігрантами дозволяють нам відмітити різне їх ставлення до труднощів, які виникають у зв'язку з переселенням. Наприклад, деякі з них відносно легко долають кризові ситуації (це пов'язано з темпераментом особистості, індивідуальними особистісними якостями), водночас для інших – це виявляється складним випробуванням.

Отже, важливим у нормалізації психоемоційного стану вимушених переселенців з подолання стресових розладів та складного періоду адаптації вважаємо систематичну роботу фахівців соціономічної сфери. Якщо мігрант своєчасно і в повній мірі в нових умовах отримує психологічну, емоційну, інструментальну, соціальну та інші види підтримки, це буде сприяти успішній адаптації. Людина яка має роботу, налаштований побут, із встановленими і налагодженими соціальними зв'язками спроможна до продуктивних дій, які сприятимуть налагодженню її соціально-економічних умов проживання.

В. С. Сіленко,
здобувач вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

Т. Г. Василюк,
к.п.н., доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В ОСВІТІ

Соціальна справедливість – це принцип або ідея, що всі члени суспільства повинні мати рівні права, можливості та доступ до ресурсів, і що нерівності повинні бути зменшені або взагалі усунуті. Це означає, що всі люди мають однакові шанси на досягнення успіху та задоволення своїх потреб, незалежно від їхнього походження, статусу, раси, статі чи інших характеристик. Сьогодні все ще існують порушення соціальної справедливості, незважаючи на всебічний розголос цієї важливої проблеми. До прикладу, соціальна несправедливість нині притаманні таким галузям, як освітня, соціальна, економічна. Так, відсутність рівних можливостей до освіти є прямим порушенням соціальної справедливості. Не усі діти забезпечені якісною освітою незалежно від їхнього соціального походження чи фінансового стану родини. Така сама ситуація і на ринку праці: забезпечення рівних умов для всіх працівників у сфері оплати праці, просування на роботі та інших аспектах кар'єрного зростання відбувається часто без дотримання принципів соціальної справедливості.

Якщо говорити про систему соціального захисту в контексті соціальної справедливості, то саме тут чи не найбільше порушень, зокрема при розробці створення програм і послуг, що забезпечують допомогу та підтримку тим, хто опинився в складних життєвих ситуаціях, наприклад, безробіття, інвалідність, бідність тощо.

Існують різні способи досягнення соціальної справедливості в суспільстві, включаючи такі:

- законодавчі заходи (це ухвалення законів та політик, спрямованих на зменшення нерівностей і захист прав уразливих груп);

- освіта та інформування (навчання громадян про проблеми соціальної нерівності та способи боротьби з нею, а також поширення свідомості про важливість соціальної справедливості в суспільстві);

- громадські рухи та активізм (організація протестів, кампаній та інших форм громадського тиску для вимоги змін у політиці та суспільстві на користь соціальної справедливості);

- розробка програм і проєктів (створення і впровадження програм, спрямованих на підвищення рівня доступу до ресурсів та можливостей для всіх членів суспільства);

- реформи системи (перегляд і вдосконалення економічних, політичних та соціальних систем з метою забезпечення більшої рівності та справедливості. Це може включати податкову реформу, зміни в системі соціального захисту, реформу правової системи тощо);

- сприяння розвитку громадського сектору (підтримка неприбуткових організацій та інших громадських ініціатив, які працюють над зменшенням нерівностей і підтримкою уразливих груп);

- стимулювання розвитку інклюзивних практик (створення умов для включення всіх членів суспільства у різні сфери життя, включаючи освіту, працю, культуру та інші сфери);

- співпраця та міжнародний обмін досвідом (обмін знаннями, досвідом та найкращими практиками з іншими країнами та міжнародними організаціями з метою підвищення рівня соціальної справедливості на глобальному рівні).

Ці підходи можуть використовуватися окремо або в поєднанні один з одним для досягнення соціальної справедливості в суспільстві. Важливою є системна робота на різних рівнях, спрямована на зміну структурних факторів, що призводять до соціальних нерівностей.

Досягнення соціальної справедливості в освіті може бути досягнуто за допомогою різних заходів та підходів. Наведемо декілька прикладів.

Рівний доступ до освіти. Забезпечення всім дітям рівного доступу до якісної освіти, незалежно від їхнього соціального походження чи економічного статусу родини. Наприклад, програми безкоштовного шкільного харчування, стипендіальні програми для бідних сімей, а також забезпечення безкоштовних підручників та інших навчальних матеріалів.

Інклюзивна освіта. Розвиток інклюзивних освітніх програм, які сприяють участі у навчальному процесі усіх дітей, включаючи дітей з особливими освітніми потребами та дітей з міграційним та біженців статусом.

Зниження нерівності у якості освіти. Здійснення заходів для зменшення рівнів нерівності у якості освіти між різними групами учнів. Наприклад, розвиток програм підтримки для учнів з важкими умовами навчання, зокрема додаткові заняття та індивідуальна підтримка.

Мультикультурна освіта. Включення в навчальні програми матеріалів, які відображають різноманітність культур, мов, та ідентичностей. Це сприяє розумінню та поваги до різниць і допомагає зменшити дискримінацію та стереотипи.

Система підтримки. Розробка систем психологічної та емоційної підтримки для учнів, особливо для тих, хто зазнає соціальних або економічних труднощів. Наприклад, психологічні консультації та групи підтримки.

Ці приклади вказують на те, що досягнення соціальної справедливості в освіті вимагає комплексного підходу, який враховує потреби різних груп учнів і забезпечує їм рівні умови для отримання якісної освіти.

Література

1. Цуварев О. Ф. Принцип соціальної справедливості без філософії та моралі: практичний аспект. *Інтеграція вищої юридичної освіти України з європейським освітнім простором*. 2023. С. 271 – 274.

2. Сасіна Л. О. Забезпечення соціальної справедливості в суспільстві: теоретичний контекст. *Матеріали Міжнародної наукової конференції «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця»: тези доповідей*, 1-2 червня 2017р.-Х.:ХНЕУ ім. С.Кузнеця, 2017.- с.408-410.

3. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. *Збірник наукових праць. Заснований Інститутом соціології НАН України*. Випуск 3 (17), 2016. – 546 с.

І. М. Страдомська,
здобувачка вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

Т. Г. Василюк,
к.п.н., доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

СІМЕЙНІ ФОРМИ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

В Україні перебуває на обліку понад 300 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Це сумна статистика, адже із року в рік вона збільшується. За останні два роки кількість дітей, які з різних причин залишилися без батьків, стрімко зростає. Ця негативна тенденція сьогодні спричинена війною, проте й інші причини нікуди не зникли: батьків засуджують, вони зникають безвісти, ведуть аморальний спосіб життя, кидають дітей без догляду, важко хворіють тощо. Низький рівень соціально-економічного добробуту населення також негативно впливає на сім'ю – основний осередок виховання та розвитку дитини.

У сучасному світі сім'я залишається найважливішим осередком виховання дитини. І для того, щоб діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, не були інституалізовані, тобто влаштовані до державних закладів утримання, були створені різні альтернативи сімейного виховання. До таких форм належать:

- прийомна сім'я;
- опікунська сім'я;
- дитячий будинок сімейного типу;
- усиновлення.

Кожна із перерахованих форм сімейного виховання має свої переваги та недоліки. Коротко опишемо кожную.

Прийомна сім'я моделює біологічну – прийомні тато і мама (як правило це подружжя) за спільної згоди беруть на спільне проживання від одного до чотирьох дітей. Прийомні батьки від держави отримують матеріальну допомогу на утримання дітей, що сприяє розвитку такої форми влаштування покинутих дітей. В цілому, прийомна сім'я є прикладом розвиненого соціально активного громадянського суспільства, де немає чужих та своїх дітей. Серед недоліків прийомної сім'ї можемо назвати неможливість перебувати в одній родині братів і сестер з багатодітних родин, якщо їх більше, ніж четверо.

Опікунська сім'я або сім'я опікуна (піклувальника). Це найбільш наближена до біологічної сім'ї форма, адже переважна більшість опікунів – близькі родичі дитини, люди, які добре знають дітей. Найчастіше під опіку беруть племінників та онуків, тобто найрідніші люди після біологічних батьків. Звісно, повноцінно замінити тата і матір неможливо, проте у випадку сирітства або відібрання дитини у батьків саме опікуни є найбільш сприятливою для адаптації дитини формою влаштування. Держава фінансово підтримує опікунів, що дає змогу останнім забезпечувати повноцінний розвиток підопічних дітей. Недоліком опіки над дітьми є той факт, що опіка може бути встановлена виключно до повноліття дитини. Тобто, вже після повноліття держава не підтримує таку форму виховання.

Дитячий будинок сімейного типу – це розширена модель прийомної сім'ї. принцип функціонування такий самий: подружжя або один дорослий за спільної згоди усіх бере на спільне проживання від 5 до 10 дітей включно. Перевагою такої моделі сімейного влаштування дітей є їх кількість. Звісно, знайти потенційних прийомних батьків або батьків-вихователів не так і легко, а знайти таких, з якими б діти почувалися комфортно – ще важче. Саме тому дитячі будинки сімейного типу користуються популярністю та всебічною підтримкою. Батьки-вихователі таких форм влаштування працюють на державу, виховуючи дітей, тож їм враховується трудовий та пенсійний стаж, вони отримують зарплату, мають певні пільги та соціальні гарантії від держави. Важливою перевагою такої форми виховання дітей є те, що діти з

однієї багатодітної родини можуть виховуватися разом, в одній сім'ї, не втрачаючи зв'язків між собою. Разом з тим, така велика родина, якою по суті являється дитячий будинок сімейного типу, може втратити ту сімейну інтимність, свій затишок. Бо велика родина – це велика кількість розмов, проблем, зошитів і оцінок, брудного одягу, істерик перехідного віку тощо. У Кривому Розі діє 16 дитячих будинків сімейного типу і кожен з них укомплектований повністю – по 10 дітей. Тобто, 160 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування Криворізької громади знову отримали шанс на сімейне виховання, любов батьків, турботу та домашній затишок. Міська рада всіляко підтримує такі форми сімейного виховання, про що свідчать програми підтримки таких будинків з міського бюджету, організація змістовного дозвілля та літнього відпочинку для дітей тощо.

Ще однією формою сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є усиновлення. Усиновлення – це юридичний акт реєстрації дитини з батьками, які не являються біологічними. Проте, з точки зору права, такі батьки набувають усіх прав та обов'язків, як і біологічні. Процес усиновлення більш кропіткий, часто прихований від суспільства, особливо, якщо батьки хочуть зберегти таємницю появи дитини в родині. Така форма виховання дітей є максимально наближеною до умов біологічної сім'ї, проте відомі випадки, коли згодом, коли такі сім'ї руйнувалися через складні взаємовідносини між дітьми та батьками. Все ж, любити біологічну дитину та дитину, яку сім'я всиновлює – це різні речі.

Сімейна форма виховання дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, має свої переваги, зокрема: стабільність (діти, що живуть у сімейному оточенні, зазвичай відчують більшу стабільність та відчуття безпеки, особливо, якщо це їх власна родина); підтримка (сімейна форма виховання дітей дозволяє надати їм підтримку та догляд. Батьки або опікунство здатні забезпечити дітям необхідну допомогу та поради в різних життєвих ситуаціях); психологічний розвиток (у сімейному середовищі діти можуть розвиватися психологічно

здоровим способом, вчаться розв'язувати конфлікти та встановлювати взаємини); соціалізація (вони також отримують можливість взаємодіяти з іншими членами сім'ї, що сприяє їх соціальній адаптації); виховання цінностей (батьки та інші члени сім'ї можуть передавати дітям свої цінності та переконання через приклад і спілкування, що сприяє формуванню стійких моральних основ); особистість (в сімейному середовищі діти отримують більше уваги, що допомагає їм розвивати власну особистість та ідентичність).

Звісно, ці переваги можуть бути залежні від конкретних обставин кожної сім'ї та соціально-економічних умов, а також від рівня підтримки та стабільності, яку може забезпечити сім'я дитині.

Отже, сьогодні в Україні є система сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яка представлена такими формами, як: сім'я опікунів (піклувальників), прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, усиновлення. На державному рівні відповідні виконавчі органи роблять усі необхідні дії задля того, щоб сприяти поширенню сімейних форм виховання дітей, які залишилися без турботи біологічних батьків.

Література

1. Василенко О. М., Синюк Н. В., Овод Ю. В., Романовська Л. І., Фурдуй С. Б., Шеремет А. М., Якубова Л. А. Теоретичні та методичні аспекти соціальної діяльності: монографія / відп. ред. Л. О. Данильчук, Л. І. Романовська. Хмельницький: Фоп Цюпак А.А., 2020. Т. 2. 336 с.
2. Концептуально-технологічна модель підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери [монографія] / авт. кол. Т. Василюк, І. Лисоконь, І. Размолодчикова, І. Шимко ; упоряд. І. Лисоконь. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. 182 с.
3. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

І. В. Олійникова
соціальний педагог Карпівського
ліцею Карпівської сільської ради
Криворізького району

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТА НЕФУНКЦІОНАЛЬНІ ОБОВ'ЯЗКИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Функціональні обов'язки педагогічних працівників зазвичай включають широкий спектр завдань, пов'язаних з організацією та забезпеченням освітнього процесу, вихованням та розвитком здобувачів освіти. Основні обов'язки можуть варіюватися залежно від рівня освіти (початкова, середня, вища), спеціалізації (предметна або виховна діяльність) та конкретних вимог освітнього закладу.

Однак основні функціональні обов'язки педагогічних працівників можуть включати наступні пункти:

- організація навчально-виховного процесу (розробка та виконання навчальних планів та програм, підготовка та проведення уроків, лекцій, практичних занять, контроль за успішністю та активністю учнів, впровадження інноваційних методів навчання);
- оцінювання та атестація учнів (проведення контрольних, підсумкових та інших видів оцінювання; спостереження за академічним та психологічним розвитком учнів; підготовка та виставлення оцінок);
- виховна робота (організація класних годин, тематичних заходів, виховних заходів, виховання позитивних цінностей, соціальних навичок та моральних стандартів, сприяння психологічному комфорту учнів, вирішенню конфліктних ситуацій);
- індивідуальна робота з учнями (надання консультацій з навчальних та виховних питань, розвиток індивідуальних планів роботи з учнями з особливими потребами);
- співпраця з батьками та громадськістю (організація батьківських зборів, консультаційних днів; інформування батьків про академічний прогрес та поведінку учнів);

- професійний розвиток (участь у тренінгах, семінарах, наукових конференціях, вдосконалення методів та підходів до навчання та виховання);
- взаємодія з колегами та адміністрацією (спільна робота над вивченням та впровадженням нових програм та методик, виконання директив адміністрації щодо організації навчального процесу);
- наукова діяльність (проведення наукових досліджень, публікація наукових статей та доповідей);
- підтримка порядку та безпеки (забезпечення дисципліни в класі чи групі, здійснення нагляду за дітьми під час уроків та перерв).

Це лише загальний перелік функціональних обов'язків педагогічних працівників. Конкретні обов'язки можуть значно різнитися в залежності від типу та рівня освітнього закладу, позиції педагога та інших факторів.

Також перелік обов'язків педагога, зокрема вчителя, визначається його посадовою інструкцією. Посадова інструкція вчителя є документом, який описує обов'язки, відповідальність та очікувані результати роботи педагога. Проаналізуємо типові положення посадової інструкції педагогічного працівника. Так, в посадовій інструкції обов'язково визначаються:

- загальні положення (за що відповідає педагог, яких норм та правил повинен дотримуватися у своїй діяльності);
- обов'язки та функції;
- вимоги до виконання обов'язків (рівень освіти, уміння, навички, компетентності тощо);
- відповідальність;
- права;
- заключні положення (як правило, взаємодія з іншими працівниками тощо).

Варто сказати, що такі функціональні обов'язки педагогічних працівників, незалежно від воєнного стану, залишаються стабільними, що свідчить про відповідальність вчителя перед дітьми, батьками, суспільством в цілому. Освітній процес відбувається за будь-яких умов, з певними особливостями, зважаючи на безпекову ситуацію в конкретному місці.

Звернемо увагу на нефункціональні обов'язки педагогічних працівників.

Нефункціональні обов'язки педагога включають аспекти його професійної діяльності, які не є прямо пов'язаними з навчанням, вихованням та організацією навчального процесу, але можуть впливати на його результативність, ефективність та спільний клімат у колективі. Ось декілька прикладів нефункціональних обов'язків педагога:

- менторство та підтримка колег (допомога новим вчителям у вирішенні питань, поділ досвіду та знань);
- участь у педагогічних радах (підготовка пропозицій з покращення роботи школи, участь у вирішенні внутрішніх питань);
- співпраця з батьками та громадськістю (організація зустрічей з батьками, участь у громадських заходах);
- партнерство з громадськими організаціями та бізнесом (взаємодія з партнерами для покращення якості освіти);
- самоосвіта та професійний розвиток (вдосконалення власних навичок та знань, вивчення нових методик);
- участь у педагогічних та наукових заходах (проведення тренінгів, виступи на конференціях, участь у педагогічних семінарах);
- підтримка шкільного клімату та дисципліни (робота зі знешкодження конфліктних ситуацій, створення позитивної атмосфери);
- популяризація науки та освіти (участь у громадських заходах, публікації статей, популяризація своєї галузі);
- участь у волонтерських проектах (допомога в організації та проведенні благодійних акцій, заходів для дітей тощо);
- співпраця з медіа (ведення блогу, доповідей, інтерв'ю, що сприяє популяризації освіти та науки).

Нефункціональні обов'язки можуть значно варіюватися залежно від контексту і особливостей педагогічної діяльності. Вони доповнюють функціональні обов'язки педагога, сприяючи більш повному і комплексному підходу до професійної діяльності.

Очевидно, що перерахувати усі функціональні та нефункціональні обов'язки педагогів неможливо, адже робота в системі «людина – людина», яку ми детально вже проаналізували в попередньому розділі, часто буває непередбачувана та не може бути завжди чітко регламентована посадовою інструкцією.

Література

1. Освіта в умовах воєнного стану : інф.-аналіт. зб. / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2022. 358 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.naukprakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>.

2. Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. 360 с.

3. Кириленко В. І., Чалюк Ю. О. Оцінка готовності країн до дистанційного навчання. Приазовський економічний вісник. 2022. Вип. 1 (30). С. 24–33. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2022-1-4>.

Н. С. Фірсік
здобувачка вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

Размолодчикова І. В.
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

НАСИЛЬСТВО У СІМ'Ї ТА ЙОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ

Однією з найважливіших та найактуальніших проблем сучасного суспільства є тема насильства у сім'ї. Дана проблема впливає не лише на подружню пару, а й на їхніх дітей, які досить часто стають учасниками та жертвами конфліктів. Тому розв'язання даної проблеми набуває особливої уваги в контексті забезпеченні прав людини та дитини. Домашнє насильство – це умисне та систематичне вчинення протиправного впливу на близьких людей, яке здійснюється проти їх волі заради набуття влади та контролю над ними, що може призвести до фізичних чи психологічних страждань, розладів здоров'я, емоційної залежності чи погіршення якості життя потерпілої особи. Існують досить багато факторів, що провокують виникнення насильства у сімейних відносинах, починаючи від соціально-економічних умов, таких як бідність й безробіття, і закінчуючи культурними та особистісними характеристиками, що здійснюють вплив на поведінку людини. До наслідків насильства у сім'ї відносяться фізичні травми, емоційні розлади, поведінкові зміни, економічні втрати, недостатність адаптаційних можливостей жертви, відсутність почуття власної безпеки та стабільності.

Для того, щоб дослідити проблему насильства у сім'ї було проаналізовано звіт Аналітичного центру ЮрФем «Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни (1 півріччя 2022 року)». Проведений аналіз допоміг виявити рейтинг домашніх

кривдників. Серед кривдників лідирують чоловіки (52%), а жінки порівнюючи з чоловіками менше здатні до здійснення домашнього насилля (6%), інші 20% випадків кривдниками виступали сини чи доньки, а у решти 11% випадків участь кривдників виконували інші родичі (брати, свекри, зяті тощо). Крім того, серед потерпілих від домашнього насильства становлять більшість жінки.

Законодавство та правовий захист України відіграють важливу роль у захисті жертв насилля, включаючи надання спеціалістами необхідної допомоги жертвам через спеціалізовані служби чи організації. Одним з таких спеціалістів є соціальний працівник. Саме йому належить ключова роль у виявленні та втручанні у випадках домашнього насильства. Соціальні працівники співпрацюють як з жертвами, так і з кривдниками, надаючи підтримку та інтервенції, які спрямовані на запобігання подальшого насилля. На ширшому рівні соціальні працівники сприяють розробці та реалізації політик і програм, які спрямовані на запобігання насильства у сім'ї. Попередженням появи домашнього насилля серед суспільства також займаються соціальні працівники. Вони беруть участь у реалізації просвітницьких кампаній та ініціатив з підвищення обізнаності суспільства про проблему насилля у сім'ї, його причин та трагічних наслідків, що є важливим кроком у боротьбі з цією проблемою.

Іншим кроком у боротьбі з домашнім насиллям є розширення міжсекторного співробітництва, що дозволяє залучати ресурси та експертів з різних галузей заради здійснення профілактичних заходів. Це включає співпрацю з урядовими та некомерційними організаціями, правоохоронними органами, освітніми закладами (заклади освіти, коледжі, університети), громадськими та волонтерськими організаціями, а також з громадськими ініціативами. Результати дослідження показали важливе значення для розуміння причин та факторів, що сприяють домашньому насильству, розвитку ефективних стратегій його попередження та підтримки жертв. Також аналіз різних видів насильства, таких як фізичне, емоційне, сексуальне

та економічне, дозволяє дійти висновку, що важливою складовою є визначення характеристик та специфіки кожного з цих видів. Особлива увага приділяється наслідкам, які насильство має для жертв, включаючи емоційні, психологічні та фізичні аспекти.

Домашнє насильство є серйозною соціальною проблемою, яка шкодить фізичному та психічному здоров'ю людей у стосунках.

Останніми роками проблема домашнього насильства привертає все більшу увагу, що свідчить про необхідність вжиття ефективних заходів щодо запобігання та подолання цього ганебного явища.

Насильство в сім'ї має негативний соціальний вплив. Воно може породжувати соціальну ізоляцію жертв, сприяти взаємним конфліктам у громадах та впливати на соціальну структуру загалом. Тому, важливість вивчення цієї проблеми полягає у необхідності розробки ефективних стратегій інтервенції та запобігання. Без глибокого розуміння причин, механізмів та наслідків сімейного насильства неможливо розробити ефективні політики, програми та послуги, що спрямовані на підтримку жертв і запобігання подальшим випадкам насильства.

Задля якісного дослідження теми було використано ряд методів, серед яких метод аналізу, який допоміг розчленувати проблему насильства в сім'ї на окремі компоненти, такі як причини насильства, його форми, вплив на жертв, існуючі механізми захисту та підтримки; метод синтезу, дозволив об'єднати інформацію з різних джерел та визначити перспектив для створення комплексного розуміння проблеми; метод узагальнення для формулювання загальних висновків із зібраних даних.

Значимість нашого дослідження для соціальної роботи та суспільства полягає у забезпеченні комплексного розуміння проблеми насильства в сім'ї та розробці стратегій для її попередження та втручання.

Аналіз причин насильства допомагає у формуванні ефективних методів підтримки та захисту жертв, а також сприяє

розробці політики та програм, спрямованих на зменшення цього явища у суспільстві.

Отже, насильство у сім'ї являється досить складною та багатогранною суспільною проблемою, що містить різні види, такі як фізичне, сексуальне, психологічне, економічне насилля та має негативні наслідки. Тому дане явище вимагає комплексного підходу для розуміння причин його виникнення та знаходження ефективних шляхів його запобігання та вирішення. А відтак, ефективна система запобігання домашньому насильству повинна базуватися на комплексному підході, що включає різноманітні соціальні, психологічні та правові заходи. Розробка та реалізація планування та стратегії попередження домашнього насильства потребує спільних зусиль державних органів, громадських та міжнародних організацій.

Анастасія Чорна,
студентка спеціальності 012 Дошкільна освіта
факультету педагогічної освіти Криворізького
державного педагогічного університету

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Моральне виховання дошкільників є надзвичайно важливим аспектом розвитку особистості, яке сприяє формуванню моральних цінностей, етичних норм та базових соціальних навичок у дітей. Цей процес розпочинається ще в ранньому дитинстві, коли діти починають взаємодіяти з навколишнім світом, спостерігаючи за поведінкою дорослих та інших дітей. В умовах дошкільного закладу освіти особливого значення набуває організоване моральне виховання, спрямоване на формування у дітей таких рис, як доброта, чуйність, повага до інших, відповідальність та співчуття. Дошкільний вік є унікальним періодом для розвитку основних моральних якостей, оскільки в цей час діти найкраще сприймають і засвоюють емоційні та етичні аспекти людських відносин.

Моральне виховання дошкільників має на меті допомогти дітям усвідомити основи соціальної взаємодії та етичної поведінки. У цьому процесі важливо враховувати, що діти дошкільного віку ще не здатні повною мірою усвідомлювати абстрактні моральні принципи. Проте, вони можуть засвоювати основи поведінки через практичний досвід, спостереження за діями дорослих та інших дітей, а також за допомогою ігрових ситуацій. Через ігрову діяльність, яку часто використовують у навчально-виховному процесі, діти набувають перших навичок соціальної взаємодії: вчаться ділитися, працювати в групі, допомагати один одному та проявляти терпимість.

Дошкільний вік є вирішальним періодом для закладення основ моральної культури, яка в подальшому сприятиме гармонійному розвитку особистості. У цьому віці діти часто наслідують дорослих, тому важливо, щоб педагоги та батьки

демонстрували етичну поведінку, яка відповідала б моральним нормам суспільства. Діти засвоюють моральні принципи як через безпосереднє спілкування, так і через приховані соціальні знаки, що впливають на їхні емоційні переживання.

Активно питанням дослідження морального виховання дітей дошкільного віку займаються Бабій І. [1], Білюк Л. [2], Вакарчук Ю. [3], Карнаухова А. [4], Княжева І. [5], Ладивір С. [6], Тугай В. [7] та інші. Сучасна педагогічна наука та її галузі пропонують широкий спектр методів, технологій, засобів та підходів, спрямованих на моральне виховання дітей дошкільного віку. Основними методами є:

1. Метод прикладу. Діти легко засвоюють поведінкові моделі, спостерігаючи за поведінкою дорослих. Якщо педагоги та батьки демонструють доброту, терпимість, взаємоповагу та справедливість, це допомагає дітям зрозуміти, як діяти в аналогічних ситуаціях. Приклад дорослих є особливо важливим для формування емпатії та поваги до інших людей.

2. Бесіди на моральні теми. Бесіди з дітьми про дружбу, доброту, повагу до старших, дотримання обіцянок та інших етичних цінностей допомагають формувати у них базові поняття про моральність. Важливо, щоб такі бесіди були зрозумілими для дітей, відповідали їхньому рівню розвитку та підкріплювалися конкретними прикладами.

3. Ігрові ситуації та рольові ігри. Ігри допомагають дітям моделювати різні соціальні ситуації, у яких вони можуть засвоювати важливі моральні принципи. Наприклад, рольові ігри, де дитина грає роль допоміжного персонажа, вчать їх виявляти співчуття, а також розвивають вміння приймати рішення та відповідати за свої дії. Ігрові ситуації також сприяють розвитку соціальних навичок та розумінню значення етичної поведінки у групі.

4. Читання та обговорення літературних творів. Казки, оповідання та інші літературні твори, які містять моральні уроки, допомагають дітям зрозуміти моральні цінності через емоційне сприйняття. Літературні персонажі можуть стати для дітей

прикладом, допомагаючи їм зрозуміти наслідки добрих або поганих вчинків.

5. Стимулювання емоційних переживань. У процесі морального виховання важливу роль відіграють емоційні переживання дітей. Педагог може створювати ситуації, які сприятимуть появі позитивних емоцій, пов'язаних з добрими вчинками, допомогою іншим, співчуттям. Це сприяє формуванню внутрішньої потреби діяти морально, оскільки діти починають відчувати задоволення від добрих вчинків.

Важливо зауважити, що моральне виховання в умовах дошкільного закладу освіти відрізняється від домашнього виховання, оскільки воно здійснюється у колективному середовищі. У закладах дошкільної освіти діти мають можливість спілкуватися не тільки з педагогами, а й з однолітками, що сприяє розвитку навичок комунікації та соціальної поведінки. Колективна діяльність, така як спільні ігри, праця, участь у творчих проєктах, допомагає дітям засвоювати моральні принципи в умовах реальної соціальної взаємодії.

Особливо важливо, щоб вихователі дотримувалися принципів гуманного виховання, демонстрували дітям любов та повагу. Важливо, щоб педагог міг виявляти до кожної дитини індивідуальний підхід, оскільки рівень розвитку моральних якостей у дошкільників може значно відрізнятись. У процесі виховання педагог також повинен враховувати емоційний стан дитини, її схильності та здібності. Це дозволяє здійснювати виховний процес з урахуванням індивідуальних потреб і можливостей кожної дитини, сприяючи тим самим гармонійному формуванню її моральних якостей.

На підставі вище викладеного можемо зробити висновок, що моральне виховання дошкільників є багатогранним процесом, який передбачає використання різноманітних методів та індивідуального підходу до кожної дитини. Важливо, щоб педагоги та батьки співпрацювали між собою, підтримуючи єдність вимог та впливів на дитину. Тільки за умови узгодженості дій батьків та педагогів можливо досягти бажаних результатів у вихованні морально стійкої, відповідальної та етично свідомої

особистості, яка здатна в подальшому активно і позитивно впливати на суспільство.

Література

1. Бабій І. Технологія морального виховання старших дошкільників засобами народної педагогіки. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2013. Вип. 45. С. 151-157.

2. Білюк Л. Проблеми морального виховання молодших школярів. Камянець-Подільськ. 2011. 62 с.

3. Вакарчук Ю. Проблеми морального виховання особистості. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2014. №1 (22). С. 149- 154.

4. Карнаухова А. Наукові дослідження питань морального виховання дітей дошкільного віку в історико-педагогічному аспекті. Вісник Київського міжнародного університету. Сер.: Педагогічна теорія і практика : зб.наук. пр. Київ : КиМУ. 2012. Вип. 3. С. 81-90.

5. Княжева І. Проблема морального виховання дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. Педагогіка вищої та середньої школи. 2015. Вип. 46. С. 161-166.

6. Ладивір С. Тонкощі формування пізнавального розвитку дошкільника. Спеціалізований журнал «Практичний психолог: дитячий садок». 2013. № 11. С. 6–12.

7. Тугай В. Моральне виховання молодших школярів як психолого-педагогічна проблема. Педагогіка формування творчої 73 особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2015. Вип. 41(94). С. 459- 464.

УДК 372.3+373.3

Збірник наукових і науково-методичних праць за результатами науково-практичної конференції «Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально-педагогічний аспект» (30 травня 2024 року).

Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально-педагогічний аспект: збірник наукових і науково-методичних праць [електронний збірник] / редкол. І. Шимко, Т. Василюк, І. Лисоконь, І. Размолодчикова; упор. І. Лисоконь. Вип. 6. Кривий Ріг: КДПУ, 2024. 152 с.

У збірнику наукових та науково-методичних праць висвітлено теоретичні та методичні аспекти проблем сучасної психології, педагогіки та соціальної педагогіки, розглянуто традиційні й нетрадиційні підходи до різних педагогічних і соціально-педагогічних явищ, відображено результати наукових досліджень та методичних розробок. Матеріали збірника можуть викликати інтерес у широкого кола наукових, педагогічних та соціальних працівників.

За науковий зміст поданих матеріалів і дотримання принципів академічної доброчесності відповідальність несуть самі автори.

© Авторський колектив, 2024

© КДПУ, 2024

© Упорядник: Лисоконь І., 2024

---

*Здано до склад. 30.05.2024 р. Підписано до друку 10.06.2024 р.
Формат А5. Гарнітура Times New Roman. Електронний збірник
Ум. друк. арк. 2,91.*

Видавець Криворізький державний педагогічний університет